Echo's van Uitsluiting

Doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden en de contractarbeid in hedendaags anti-Aziatisch racisme en discriminatie

indisch herinnerings centrum

ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum

Oktober 2026

Colofon

Opdrachtgever:
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Uitvoerende organisatie:
Indisch Herinneringscentrum
Sophialaan 10
2514 JR Den Haag
info@indischherinneringscentrum.nl
www.indischherinneringscentrum.nl

ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum |
ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld
Nienoord 5
1112 XE Diemen
kc-oorlog@arq.org
www.arq.org

Auteurs:
Bart Nauta (MA) (hoofdauteur)
Dr. Margaret Leidelmeijer (hoofdauteur)
Dr. Bertine Mitima
Isa Last (MSc)
Nienke Nagel (MA)
Dr. Anne Marthe van der Bles

Adviesgroep:
Dr. Allard R. Feddes | Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. Esther Captain | Universiteit Utrecht en KITLV
Fayaaz Joemmanbaks (MSc) | Movisie en KIS
Dhr. Frank Kanhai | Nationaal Archief
Hariëtte Mingoen (MSc) | Collectief Contractarbeid en STICHJI
Henry Timisela | Museum Maluku
Hui-Hui Pan (MSc) | Pan Asian Collective
Jonathan Tjien Fooh (MSc) | Vrije Universiteit Amsterdam
Kioe Bing Yap (MSc) | Chinese Indonesian Heritage Center
Em. prof. dr. Ruben Gowricharn | Vrije Universiteit Amsterdam

Datum:
Oktober 2026

Echo's van Uitsluiting

Doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden en de contractarbeid in hedendaags anti-Aziatisch racisme en discriminatie

Inhoud

Voorwoord 5
Samenvatting 6
Hoofdstuk 1. Inleiding 9
Hoofdstuk 2. Methodische verantwoording 14
Literatuurstudie 14
Focusgroepbijeenkomst 16
Diepte-interviews 16
Vragenlijst 18
Onderzoekslimitaties 22
Hoofdstuk 3. Historisch overzicht van koloniale verhoudingen en racisme 23
Zeventiende en achttiende eeuw 25
Negentiende eeuw 27
Begin twintigste eeuw 33
Post-1945 tot heden 36
Beschouwingen over doorwerking 38
Hoofdstuk 4. Persoonlijke ervaringen en koloniale doorwerking 44
Focusgroepbijeenkomst 44
Diepte-Interviews 49
Hoofdstuk 5. Beeldvorming in Nederland 72
Kenmerken steekproef 72
Beeldvorming rondom de postkoloniale groepen 73
Verbinden van uiterlijke kenmerken met achtergrond 77
Bekendheid, kennis en contact 78
Hoofdstuk 6. Conclusie, discussie en aanbevelingen 80
Kennissynthese 80
Conclusies 83
Discussie 87
Aanbevelingen 90
Bibliografie 92
Bijlagen 98
Bijlage A. Postkoloniale gemeenschappen in Nederland 98
Bijlage B. Vragenlijst 105
Bijlage C. Statistieken Vragenlijst 110

Voorwoord

Zes jaar geleden kocht ik het boek De Bananengeneratie van Pete Wu. De ondertitel 'Over het dubbelleven van Chinese Nederlanders van nu' maakte me nieuwsgierig. Ik kende het navigeren tussen verschillende werelden omdat ik daar beroepshalve en privé dagelijks mee te maken had. Maar vooral was ik nieuwsgierig naar zijn verhaal over Chinese Nederlanders. Mijn oma San Captain-Lim Sin May was een Chinese peranakan vrouw, geworteld in Indonesië. Ik ben naar haar vernoemd, heb vele herinneringen aan haar en na haar overlijden vond ik een thuis bij haar zus, mijn tante Enny in Kramat, Jakarta. Het Chinese deel in mijn familie was minder prominent aanwezig, terwijl het Indo-Europese of Indische zich veel duidelijker had afgetekend, ook in mijn wetenschappelijke werk.

Met zijn boek, met die licht ongemakkelijke titel, bleek Wu een van de pioniers in het op de kaart zetten van een kritisch Chinees en Aziatisch bewustzijn. Hij schreef over een bevolkingsgroep die volgens dominant-Nederlandse normen juist wél goed geïntegreerd zou zijn, in tegenstelling tot andere migrantengroepen. Bij nader inzien hield het cliché van 'goed geïntegreerd' zijn in dat Chinezen geen last zouden veroorzaakten en hard zouden werken. Daar was dus nog werk aan de winkel.

Daarna brak in 2020 de Covid-pandemie uit, wat een katalysator bleek voor anti-Aziatische sentimenten. Grappen maken over Chinezen en andere Aziaten, al eerder beschreven door Wu, sloeg om in een houding die virulent en afwijzend was. Framer Framed, het platform voor moderne kunst en visuele cultuur in Amsterdam, organiseerde in samenwerking met het Pan Asian Collective een pop-up tentoonstelling 'It's just a joke?' en een serie rondetafelgesprekken getiteld 'Prevention is Better than Hate', waarin kunstenaars, activisten en wetenschappers aan het woord kwamen. Anti-Aziatisch racisme was op de kaart gezet.

In de jaren daarna, met onder meer de instelling van een Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme en een Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, werd het thema anti-Aziatisch racisme serieus genomen. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) gaf de opdracht tot onderzoek, wat resulteerde in dit rapport *Echo's van Uitsluiting. Doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden en de contractarbeid in hedendaags anti-Aziatisch racisme en discriminatie*.

Er kwam een wetenschappelijke adviescommissie tot stand die in werk- en meeleessessies de totstandkoming van dit rapport heeft gevolgd. De leden van deze adviescommissie hadden verschillende functies en leeftijden, vertegenwoordigden verschillende gemeenschappen en waren opgeleid in verschillende disciplines. Het leverde gedachtewisselingen en debatten op waarin we soms met elkaar van mening verschilden, terwijl we op andere momenten opmerkelijk eensgezind bleken te zijn in kennis en ervaringen. Voor ons was het niet alleen belangrijk, maar (toch) ook een plezier om mee te denken over dit lastige onderwerp. Ik hoop dat het voor u, lezers van dit rapport, inzicht, bemoediging en de mogelijkheid van verandering teweegbrengt.

Prof. dr. Esther Captain

Bijzonder hoogleraar Intergenerationale impact van kolonialisme en slavernij, Universiteit Utrecht

Samenvatting

De afgelopen jaren is in Nederland meer aandacht gekomen voor het koloniale en slavernijverleden en voor de geschiedenis van contractarbeid. Tegelijkertijd is er groeiende aandacht voor racisme en discriminatie tegen Nederlanders met een Aziatische achtergrond. In dit onderzoek worden deze onderwerpen met elkaar in verband gebracht. Centraal staat de vraag waar en hoe hedendaagse vormen van anti-Aziatisch racisme en discriminatie samenhangen met het koloniale en slavernijverleden, en met de geschiedenis van contractarbeid in Nederlands-Indië/Indonesië, in Suriname en het Caribisch gebied.

Hierbij ligt de focus op doorwerking, directe of indirecte verbanden tussen heden en verleden. Doorwerking wordt begrepen als de invloed van historische gebeurtenissen op ervaringen met racisme van Nederlanders met een Aziatische achtergrond. De invloed van het verleden kan instituties en maatschappelijke verhoudingen, culturele herinnering en beeldvorming, en persoonlijke, familiale of intergenerationele ervaringen raken.

Het onderzoek richt zich op verschillende postkoloniale gemeenschappen die historisch met het Nederlandse koloniale rijk verbonden zijn. Het gaat onder meer om Indo-Europeanen, Molukkers, Chinees-Indonesiërs, Papua's, Indo-Afrikanen, Hindostaans-Surinamers, Javaans-Surinamers en Chinees-Surinamers. Deze gemeenschappen hebben verschillende geschiedenissen en maatschappelijke posities. Wat hen binnen dit onderzoek verbindt, is dat hun familiegeschiedenissen op uiteenlopende manieren verbonden zijn met kolonialisme, slavernij, contractarbeid, dekolonisatie en migratie naar Nederland.

De mogelijke doorwerking van dit verleden in het heden is niet eenvoudig vast te stellen. Een overeenkomst tussen verleden en heden betekent niet vanzelf dat het ene rechtstreeks uit het andere voortkomt. Historische processen raken bovendien vervlochten met andere ontwikkelingen, zoals migratie, natievorming en veranderingen in sociale en economische verhoudingen. Dit onderzoek is daarom verkennend. Het brengt historische ontwikkelingen, wetenschappelijke perspectieven en ervaringen van betrokken gemeenschappen samen. Daarbij wordt gekeken naar mogelijke verbanden tussen heden en verleden.

Methode

Voor het onderzoek is gebruikgemaakt van verschillende methoden. Een literatuurstudie en gesprekken met experts vormden de basis voor een historisch overzicht van het Nederlandse koloniale verleden en de perspectieven die doorwerking verschillend duiden. Daarnaast vond een focusgroepbijeenkomst plaats met dertig deelnemers uit verschillende postkoloniale gemeenschappen. Vervolgens werden elf diepte-interviews gehouden waarin familiegeschiedenis en persoonlijke ervaringen met racisme en discriminatie centraal stonden. Ten slotte werd een vragenlijstonderzoek onder 500 respondenten uit de Nederlandse bevolking uitgevoerd, om te onderzoeken welke beeldvorming er heerst rondom verschillende postkoloniale groepen.

Historische ontwikkeling

Het historische overzicht laat zien dat racistische denkbeelden niet los kunnen worden gezien van de economische en politieke verhoudingen waarin zij ontstonden. Binnen de Europese koloniale expansie waren de winning van grondstoffen, handel en de behoefte aan goedkope arbeid belangrijke drijfveren. Slavernij maakte grootschalige exploitatie van arbeid mogelijk. Daarbij ontstonden en ontwikkelden zich racistische denkbeelden waarmee de ongelijke behandeling van mensen uit Afrika, Azië en Amerika kon worden gerechtvaardigd. De witte Europese bevolking nam binnen deze orde een dominante positie in.

Na de afschaffing van de slavernij verdwenen zowel de economische behoefte aan goedkope arbeid als de racistische denkbeelden niet. Zo werden in Suriname Chinese, Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders geworven voor de plantage-economie. Hoewel contractarbeid juridisch verschilde van

slavernij, waren de machtsverhoudingen ongelijk en waren de bewegingsvrijheid en arbeidsvrijheid van arbeiders sterk beperkt. Ook in Nederlands-Indië werden vormen van gedwongen arbeid op grote schaal toegepast.

Binnen koloniale samenlevingen wereldwijd, en ook die in Suriname en Nederlands-Indië, werden bevolkingsgroepen bovendien ingedeeld en verschillend gewaardeerd. Huidskleur, afkomst, sociale positie, taal en de mate waarin mensen zich richtten op de Europese cultuur konden mede bepalen welke plaats iemand binnen de maatschappelijke hiërarchie innam. Eigenschappen als hard werken, gehoorzaamheid en spaarzaamheid konden positief worden gewaardeerd wanneer zij pasten bij de economische en bestuurlijke behoeften van de koloniale samenleving. Tegelijkertijd bleven de betrokken groepen ondergeschikt aan de witte Europese bovenlaag.

Met het einde van het koloniale rijk verdwenen deze categorieën en denkbeelden niet onmiddellijk. Verschillende onderzoekers wijzen erop dat racisme na de Tweede Wereldoorlog en het einde van het Nederlandse koloniale rijk vaker in termen van cultuur, afkomst en nationale identiteit werd uitgedrukt dan in expliciet biologische termen zoals in de 19e eeuw en de vroege 20e eeuw. Van verschillende voormalige koloniale onderdanen werd bij aankomst in Nederland verwacht zich aan te passen en zich te voegen naar Nederlandse taal, omgangsvormen en leefwijze. Binnen maatschappelijke hiërarchieën konden postkoloniale groepen verschillend worden gewaardeerd. Sommige Aziatische groepen golden als hardwerkend, aangepast of succesvol, maar konden tegelijkertijd als buitenstaander of niet vanzelfsprekend Nederlands worden gezien.

Ervaringen van postkoloniale gemeenschappen

De focusgroep en diepte-interviews laten zien dat racisme en discriminatie voor de deelnemers geen incidentele ervaringen zijn. Respondenten vertellen over expliciete vormen, zoals uitschelden, maar ook over subtielere vormen van uitsluiting: onderschat worden, niet serieus worden genomen, anders behandeld worden of voortdurend het gevoel hebben zich extra te moeten bewijzen.

Deze ervaringen worden vooral genoemd in de publieke ruimte, het onderwijs en op de arbeidsmarkt. In de publieke ruimte gaat het onder meer om scheldwoorden, opmerkingen over uiterlijk en herkomst en het als ‘buitenlander’ worden aangesproken. Daarbij ervaren respondenten dat verschillende Aziatische achtergronden gemakkelijk op één hoop worden gegooid. Anti-Chinese scheldwoorden worden bijvoorbeeld ook gebruikt tegen mensen die geen Chinese achtergrond hebben. In het onderwijs vertellen respondenten over onderschatting, het niet serieus nemen van ervaringen met racisme en een gebrek aan kennis over hun geschiedenis. Tegelijkertijd kan onderwijs juist helpen om ervaringen later te herkennen en te duiden. Op de arbeidsmarkt worden racistische opmerkingen, onderschatting en beperkte doorgroeimogelijkheden genoemd. Verschillende respondenten beschrijven bovendien hoeveel energie het kost om gedrag voortdurend aan de dominante werkomgeving aan te passen.

Familiegeschiedenis speelt een belangrijke rol in de manier waarop respondenten deze ervaringen begrijpen. Verhalen over oorlog, contractarbeid, koloniale verhoudingen en migratie, maar juist ook stiltes over deze geschiedenissen, worden binnen families overgedragen.

Beeldvorming binnen de Nederlandse samenleving

Het vragenlijstonderzoek onderzocht vervolgens welke beeldvorming binnen de bredere Nederlandse samenleving bestaat over een aantal van deze postkoloniale gemeenschappen. Respondenten kregen AI-gegenereerde portretten van fictieve personen te zien en hun werd gevraagd welke associaties de portretten opriepen en in welke mate zij bepaalde eigenschappen aan deze portretten toeschreven.

De resultaten laten patronen zien die aansluiten bij zowel de bestaande literatuur als de ervaringen die tijdens de focusgroep en interviews werden beschreven. Portretten met veronderstelde kenmerken van de onderzochte postkoloniale groepen werden consequent als minder assertief beoordeeld dan de Nederlandse referentieportretten. Verschillende portretten werden tegelijkertijd als harder werkend en

gehoorzamer beoordeeld. Vooral bij vrouwelijke portretten kwamen daarnaast lagere beoordelingen van intelligentie voor. In de open antwoorden werden eigenschappen verbonden aan persoonlijkheid, veronderstelde herkomst, cultuur, beroep en sociale positie.

Opvallend is verder dat de afzonderlijke gemeenschappen op basis van uiterlijk maar beperkt werden herkend. Respondenten koppelden portretten vaak aan verschillende Aziatische of bredere etnisch-culturele categorieën. Dat sluit aan bij de ervaringen uit de interviews dat uiteenlopende achtergronden in het dagelijks leven regelmatig tot één brede categorie worden teruggebracht. Ook de kennis over de verschillende gemeenschappen bleek beperkt. Respondenten waren gemiddeld bekender met de Indische en Molukse geschiedenis dan met de geschiedenis van de Surinaamse groepen, en in het bijzonder met de Chinees-Surinaamse gemeenschap. Mensen met meer kennis en contact zagen ook vaker een relatie tussen het koloniale verleden en de huidige positie van deze groepen.

Conclusie

Wanneer de verschillende onderdelen van het onderzoek naast elkaar worden gelegd, worden enkele lijnen zichtbaar. In koloniale samenlevingen werden bevolkingsgroepen op basis van onder meer afkomst en huidskleur verschillend ingedeeld en gewaardeerd. Deze indelingen hingen samen met verschillen in juridische positie, maatschappelijke status en toegang tot bepaalde vormen van arbeid en macht. De witte Europese bevolking vormde daarbij de dominante norm.

In de ervaringen van respondenten zijn sporen van zulke verhoudingen terug te zien. Zij vertellen dat zij op grond van uiterlijk of afkomst worden ingeschat, onderschat of tot brede categorieën worden gerekend die niet altijd aansluiten bij hun eigen achtergrond, zoals ‘Chinees’ of ‘Indisch’. Respondenten beschrijven daarnaast stereotypering en het gevoel zich extra te moeten bewijzen. Ook wordt zichtbaar hoe ervaringen en opvattingen uit eerdere generaties kunnen doorwerken in het heden. Binnen families worden bijvoorbeeld ideeën doorgegeven over huidskleur en maatschappelijke status, maar ook gedragsnormen zoals hard werken, niet opvallen, goed Nederlands spreken en zich aanpassen aan wat als Nederlands geldt.

Tegelijk herkennen veel respondenten hun familiegeschiedenis nauwelijks in onderwijs en publieke geschiedenis, terwijl zij zelf wel met uitsluiting en racisme worden geconfronteerd. Het onderzoek laat daarnaast zien dat de geschiedenis en ervaringen van deze postkoloniale gemeenschappen nog beperkt bekend zijn. Verdere erkenning vraagt daarom aandacht voor zowel racisme en discriminatie in het heden als voor de geschiedenis waarmee deze gemeenschappen met Nederland verbonden zijn.

Hoofdstuk 1. Inleiding

"Koloniale patronen zijn meegenomen naar Nederland. Denk aan het idee dat je niet mag opvallen, dat je hard moet werken, dat je je klein moet maken. Dat heeft invloed op hoe je functioneert binnen sociale domeinen." - Respondent

De afgelopen jaren is in Nederland de aandacht voor het koloniale en slavernijverleden sterk toegenomen. Daarbij gaat het onder meer om vragen rond historische erkenning, herstel, herdenking en de plaats van koloniale geschiedenis in het nationale verleden. Ook de geschiedenis van contractarbeid krijgt geleidelijk meer aandacht dankzij de inzet van organisaties en gemeenschappen die met deze geschiedenissen verbonden zijn, zoals het Collectief Contractarbeid. Zij benadrukken dat deze onderdelen van de Nederlandse geschiedenis lange tijd onderbelicht zijn gebleven.[1]

Tegelijkertijd is er meer aandacht gekomen voor racisme en discriminatie jegens Nederlanders met een Aziatische achtergrond. Organisaties en initiatieven als Asian Raisins, Pan Asian Collective en Meer dan Babi Pangang hebben ervaringen met anti-Aziatisch racisme zichtbaar gemaakt en om maatschappelijke en politieke erkenning gevraagd. In 2021 publiceerde Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) het rapport *De stilte voorbij*[2], waarin ervaringen met discriminatie onder Nederlanders met een Oost-Aziatische achtergrond in kaart worden gebracht. Een omvangrijker onderzoek van Feddes en collega's uit 2024 liet vervolgens zien dat ruim een derde van de Nederlanders met een Oost- of Zuidoost-Aziatische achtergrond discriminatie ervaart.[3] Van degenen die discriminatie rapporteerden, bracht 75 procent deze in verband met hun afkomst en 43 procent met hun huidskleur. Discriminatie werd onder meer ervaren in de openbare ruimte, het onderwijs en bij het zoeken naar werk.

In dit rapport staat de vraag centraal hoe deze twee onderwerpen, het koloniale en slavernijverleden en de geschiedenis van contractarbeid en hedendaags anti-Aziatisch racisme en discriminatie, zich tot elkaar verhouden. Hoe werkt het koloniale en slavernijverleden door in het heden? En hoe kunnen hedendaagse ervaringen met racisme en discriminatie tegen Nederlanders met een Aziatische achtergrond in dat licht worden begrepen? De onderzoeksopdracht stelt daarmee grote vragen. Dit onderzoek pretendeert niet deze vragen definitief te beantwoorden. Het is een verkenning waarin historische bronnen, bestaande literatuur, de ervaringen van betrokken gemeenschappen en beeldvorming in de bredere Nederlandse samenleving naast elkaar worden gelegd. Op die manier wordt onderzocht waar verbanden, parallellen en mogelijke mechanismen van doorwerking zichtbaar worden.

Het Collectief Contractarbeid benadrukt in hun Agenda voor de toekomst[4] dat het nodig is om meer bewustzijn te genereren in de Nederlandse samenleving over koloniale structuren en mechanismen die discriminatie, uitsluiting en racisme in stand houden. Dit onderzoek heeft tot doel deze mechanismen beter inzichtelijk te maken, zodat dit ook bij kan bijdragen aan erkenning van en bewustwording over de doorwerking van dit verleden in de huidige Nederlandse samenleving.

---

[1] Zie ook twee recente publicaties: Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme, Contractarbeid en historische gelijkwaardigheid (2026) en Van der Klein, M., et al, *De doorwerking van het Nederlands trans-Atlantisch slavernijverleden* (Verwey-Jonger Instituut, 2026).
[2] Broekroelofs, R. & Poerwoatmodjo, J., *De stilte voorbij: Verkenning over ervaring van discriminatie tijdens de Covid-19 pandemie onder Nederlanders met een Oost-Aziatische achtergrond* (Kennisplatform Integratie & Samenleving, 2021).
[3] Feddes, A.R., et al., *Onderzoek naar ervaren discriminatie en racisme bij mensen met een (Zuid-)Oost-Aziatische herkomst in Nederland* (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2024).
[4] Collectief Contractarbeid, *Agenda voor de toekomst. Van een onderbelicht aspect van de geschiedenis naar vanzelfsprekend onderdeel van het collectieve verhaal van Nederland* (Het Collectief Contractarbeid Uit de Schaduw, 2025).

Het doel van dit onderzoek is om:

- De brede en actuele doorwerking van de koloniale categorieën van superioriteit versus inferioriteit van destijds inzichtelijk te maken;
- Bij te dragen aan meer erkenning en bewustwording over het koloniale en slavernijverleden en de contractarbeid in Nederlands-Indië/Indonesië en Suriname als onderbelichte onderdelen van de Nederlandse geschiedenis;
- Bij te dragen aan meer erkenning en bewustwording over de wijze waarop dit verleden doorwerkt in discriminatie en racisme in het hier en nu, jegens gemeenschappen die verbonden zijn met dit verleden.

Doelgroepen

In het onderzoek ligt de focus op het koloniale en slavernijverleden en contractarbeid in Nederlands-Indië/Indonesië en contractarbeid door mensen met een Aziatische achtergrond in Suriname en het Caraïbisch gebied. In het onderzoek is gekeken naar de postkoloniale groepen uit Indonesië, zoals de Indo-Europese, Molukse, Chinees-Indonesische, Papua, Tugunese en Indo-Afrikaanse (Belanda Hitam) gemeenschappen en de Hindostaans-Surinaamse, Javaans-Surinaamse en Chinees-Surinaamse gemeenschappen. Een schets van de historische context van de grootste postkoloniale groepen is te vinden in Bijlage A. Bovenstaande groepen worden betrokken vanwege de overeenkomsten in het grotere systeem van het Nederlandse koloniale rijk, slavernij en contractarbeid en hun komst naar Nederland. Voor mensen met een Aziatische achtergrond in Nederland die geen directe link hebben met het koloniaal verleden van Nederland is indirect aandacht.

Vraagstelling

In het onderzoek wordt antwoord gegeven op de volgende hoofd- en deelvragen:

> **Waar (in welke domeinen van het dagelijks leven) en hoe (welke mechanismen zitten daarachter) hebben alledaagse vormen van discriminatie en (anti-Aziatisch) racisme grondslag in en komen voort uit het koloniaal en slavernijverleden in Nederlands-Indië/Indonesië en de contractarbeid in Suriname?**

1. Welke historische ontwikkelingen vanuit het koloniaal en slavernijverleden dragen bij aan ervaringen van discriminatie en racisme voor Nederlanders met een postkoloniale achtergrond?
2. Hoe duiden onderzoekers deze processen en hoe kunnen we de doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden begrijpen?
3. Wat zijn de ervaringen met racisme en discriminatie van mensen met een Aziatische postkoloniale achtergrond in Nederland en in welke domeinen vinden deze ervaringen plaats?
4. Welke beeldvorming leeft binnen de brede Nederlandse samenleving van deze gemeenschappen?

Leeswijzer

Het onderzoek heeft een interdisciplinaire insteek, waarin een combinatie van historische, sociologische, antropologische en psychologische perspectieven naar voren komt. Hiermee sluit het onderzoek aan bij de aanbevelingen van Allen en collega's[5] in *Het Nederlandse koloniale verleden en zijn doorwerkingen. Kennisagenda 2025-2035* om aandacht te hebben voor verschillende perspectieven, disciplines en methoden. Een uitgebreide methodische verantwoording is te vinden in **hoofdstuk 2**. Allereerst is een literatuurstudie uitgevoerd, aangevuld met expert-interviews, waarin onderzocht wordt welke historische processen gelegen in het koloniaal en slavernijverleden kunnen doorwerken in hedendaags racisme en discriminatie (**hoofdstuk 3**). Daarnaast is een *mixed-method* studie gedaan. Middels een focusgroepbijeenkomst en diepte-interviews worden de uitkomsten van de literatuurstudie aangevuld en

[5] Allen, R.M., et al., *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen: Kennisagenda 2025-2035* (Staat en Slavernij, 2024).

verdiept met persoonlijke ervaringen van Nederlanders met een Aziatische achtergrond (**hoofdstuk 4**). Met een vragenlijstonderzoek onder de brede Nederlandse samenleving is onderzocht welke beeldvorming er over postkoloniale groepen met een Aziatische achtergrond heerst (**hoofdstuk 5**). In de conclusies (**hoofdstuk 6**) worden de resultaten uit de verschillende onderzoeksmethoden samengenomen om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden. Ook volgt een discussie met betrekking tot een aantal belangrijke concepten uit dit rapport en aanbevelingen voor beleid, onderwijs en vervolgonderzoek.

Adviesgroep

Gedurende het onderzoek werd het onderzoeksteam bijgestaan door een adviesgroep, bestaande uit onderzoekers en vertegenwoordigers van verschillende betrokken postkoloniale gemeenschappen en organisaties, met expertise op onder meer kolonialisme, stereotypering en discriminatie, contractarbeid en Aziatisch-Nederlandse gemeenschappen. De adviesgroep reflecteerde op de onderzoeksopzet, gaf feedback op de gebruikte onderzoeksmethodes en hielp bij de duiding van de resultaten. Verschillende discussies werden in de adviesgroep gevoerd rondom centrale concepten, zoals doorwerking en anti-Aziatisch racisme. De adviesgroep had een adviserende rol. De verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke keuzes en voor het onderzoek als geheel ligt bij het onderzoeksteam.

Begrippenkader

Veel begrippen die in dit onderzoek gebruikt zijn, kunnen vanuit verschillende perspectieven benaderd worden. Onderstaand lichten we toe welke definities wij van deze begrippen hebben gehanteerd in dit onderzoek.

Colorism

Colorism is het voortrekken van mensen met een lichtere huidskleur ten opzichte van mensen met een donkere huidskleur.[6]

Contractarbeid

Contractarbeid verwijst naar een onvrije arbeidsvorm waarbij mensen voor een bepaalde periode aan een werkgever werden verbonden en onder zware arbeids- en leefomstandigheden werkten. De term kan de indruk wekken dat sprake was van vrijwillige en gelijkwaardige arbeidsverhoudingen, terwijl in de praktijk vaak sprake was van dwang, misleiding, beperkte bewegingsvrijheid en uitbuiting. De term *contractarbeid* geeft daarmee niet altijd de complexiteit van deze arbeidsvorm weer, maar wordt in dit rapport gebruikt omdat die gangbaar is in de historische literatuur en aansluit bij de terminologie in historische bronnen.

Discriminatie

Discriminatie is 'het nadelig behandelen van personen omdat zij behoren, of gerekend worden, tot een bepaalde groepering'[7]. Er is sprake van discriminatie wanneer je anders wordt behandeld vanwege je godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, 'ras' (meestal afkomst genoemd), geslacht, nationaliteit, seksuele gerichtheid/seksuele voorkeur, burgerlijke staat, handicap, chronische ziekte of leeftijd.[8] Discriminatie kan verschillende vormen aannemen: negatieve bejegening, ongelijke behandeling en zelfs vernieling, bedreiging of geweld.[9] Discriminatie is dus een handeling, een vorm van gedrag, jegens een persoon die gezien wordt als behorend tot een bepaalde groep. In discriminerend gedrag zijn aannames, vooroordelen en stereotypen over die groep vaak (bewust of onbewust) leidend: iemand wordt benaderd als

---

[6] Broekroelofs & Poerwoatmodjo, 6.

[7] Andriessen, I., et al., *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar de arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests* (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010).

[8] *Monitor Discriminatiezaken* (College van de rechten van de mens, 2020); Felten, H., et al., *Institutioneel racisme in Nederland: Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politie* (Kennisplatform Inclusief Samenleven, 2021), 5.

[9] Andriessen, I., *Discriminatie herkennen, benoemen en melden* (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2017).

“die Chinees”, niet als een individu. Voor een dieper begrip van discriminatie en racisme gaan we in kader 1 kort in op de psychologische processen die eraan ten grondslag liggen.

Doorwerking

Doorwerking verwijst in dit rapport naar de manier waarop historische gebeurtenissen, ideeën en machtsverhoudingen uit het koloniale verleden samenhangen met en invloed kunnen hebben op hedendaagse maatschappelijke verhoudingen, beeldvorming en ervaringen. Deze invloed kan direct of indirect, zichtbaar of minder zichtbaar zijn en verloopt via onder meer instituties, culturele herinnering en persoonlijke, familiale en intergenerationele ervaringen. In hoofdstuk 3 wordt dit begrip verder toegelicht.

Hindostaans

In dit rapport wordt de schrijfwijze *Hindostaans* gebruikt om te verwijzen naar de nakomelingen van de contractarbeiders uit India. Hoewel ook *Hindustaans of Hindoestaans* in de praktijk wordt gebruikt, sluit *Hindostaans* aan bij de sociaal-historisch gegroeide en gevestigde benaming binnen de Surinaamse gemeenschap. Ook om verwarring met het hindoeïsme te voorkomen (het is immers een etnische en geen religieuze aanduiding) wordt in dit onderzoek gekozen voor de spelling Hindostaan.

Micro-agressies

Micro-agressies zijn alledaagse, vaak subtiele gedragingen of opmerkingen die een negatieve of stereotiepe boodschap over iemands etnische of raciale achtergrond kunnen overbrengen.[10]

‘Ras’

Het woord ‘ras’ verwijst naar een sociaal geconstrueerde indeling waarbij mensen op basis van kenmerken zoals huidskleur en afkomst in groepen worden gecategoriseerd en aan die groepen betekenissen en eigenschappen worden toegeschreven. Het verwijst niet naar biologisch bestaande menselijke rassen, hoewel dit begrip in de geschiedenis wel zo kon worden gebruikt. Ook in de geschiedenis was ‘ras’ echter geen eenduidig wetenschappelijk begrip, maar een verzamelterm waarin uiteenlopende aannames, denkbeelden en voorstellingen over menselijke verschillen samenkwamen. Om deze reden wordt het begrip in dit rapport tussen aanhalingstekens geplaatst.

Racisme

Een systeem van overtuigingen, praktijken en beleid, gebaseerd op ‘ras’, dat degenen met historische machtsposities bevoordeelt en anderen structureel benadeelt.[11] Racisme kan verschillende vormen aannemen.

> **Institutioneel racisme of structureel racisme:** Sociale, economische, ruimtelijke en mentale structuren die ongelijkheid op basis van geracialiseerde kenmerken, zoals huidskleur of afkomst, in stand houden. Hierdoor maken mensen op basis van hun veronderstelde ‘ras’ bijvoorbeeld minder kans op ontwikkelmogelijkheden.[12]
>
> **Anti-aziatisch racisme:** Anti-aziatisch racisme kan worden omschreven als racisme dat zich uit in discriminatie, stereotypering, vooroordelen en ongelijke behandeling van mensen met een Aziatische achtergrond.[13] Het begrip Anti-aziatisch racisme wordt gebruikt om te benadrukken dat deze vorm van racisme een eigen historische context, sociale verhoudingen, vooroordelen en verschijningsvorm heeft. In de discussie van dit rapport (hoofdstuk 6) wordt verder ingegaan op het gebruik van dit begrip.

---

[10] Sue, D.W., et al., ‘Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice’, *The American psychologist* 62, no. 4 (2007), 271-286.
[11] Haeny, A. M., Holmes, S. C., & Williams, M. T., ‘The need for shared nomenclature on racism and related terminology in psychology’, *Perspectives on Psychological Science* 16, no. 5 (2021), 886–892.
[12] ‘Wat is racisme? En wat is het niet? 7x vraag en antwoord uit de wetenschap.’ *Movisie*, 7 januari 2025.
[13] Ministerie van OCW, *Agenda tegen discriminatie en racisme* (2022), 29.

Kader: Psychologische processen achter discriminatie en racisme

Categorisatie
Aan de basis van menselijke waarneming en cognitie staat categorisatie: het indelen van datgene wat je tegenkomt in categorieën. Dat geldt voor objecten, situaties (bijv. gevaarlijk of ongevaarlijk) en voor mensen. We categoriseren mensen in sociale categorieën (bijv. kind of volwassene, Nederlander of Fransman) en in sociale rollen, zoals politieagent, dokter of docent. Dit is een automatisch proces en helpt ons te weten hoe we ons moeten gedragen in een situatie: de houding die je aanneemt en datgene wat je zegt is anders tegen een politieagent dan tegen een dokter, en ook anders in een gevaarlijke of ongevaarlijke situatie. We categoriseren mensen ook als behorende tot de eigen groep (in-groep) of een andere groep (uit-groep); en wie tot welke categorie behoort, is tevens afhankelijk van de context. Als voorbeeld: een kennis uit een ander voetbalteam behoort tot de uit-groep wanneer dat team je tegenstander is tijdens een voetbalwedstrijd, en tot de in-groep wanneer je samen het Nederlands elftal aanmoedigt. Onderzoek toont aan dat mensen diegenen die zij zien als in-groep positiever beoordelen en positiever behandelen dan degenen die ze zien als uit-groep. In sommige gevallen gaat dit echter veel verder, en wordt de uit-groep gedehumaniseerd (de menselijkheid van de groep wordt ontkend): David Markowitz en collega's lieten bijvoorbeeld zien dat tijdens de COVID-19- pandemie Aziatische en Aziatisch-Amerikaanse mensen door een deel van de Amerikaanse bevolking als minder menselijk werden gezien dan Amerikanen zelf.

Vooroordelen en stereotypen
Hoe mensen zich gedragen jegens andere groepen hangt samen met vooroordelen en stereotypen. Een vooroordeel is een negatieve houding of antipathie jegens een persoon omdat die tot een bepaalde groep behoort. Stereotypen zijn de eigenschappen of kenmerken die mensen toeschrijven aan een bepaalde groep: bijvoorbeeld Nederlanders zijn direct, Aziaten zijn goed in wiskunde, Indonesiërs kunnen goed koken. Deze eigenschappen kunnen zowel positief als negatief zijn, en meer of minder feitelijk correct. Volgens Susan Fiske en collega's kunnen specifieke stereotypen georganiseerd worden volgens twee fundamentele dimensies: warmte en competentie. Fiske en collega's stellen dat mensen bij het beoordelen van andere groepen onbewust twee vragen stellen: (1) zijn de bedoelingen van deze groep goed of kwaadaardig? (warmte) en (2) is deze groep in staat die bedoelingen ook waar te maken? (competentie). Fiske en collega's stellen dat de mate waarin mensen andere groepen als warm en competent zien samenhangt met de structurele positie van de groep in de samenleving: bijvoorbeeld groepen die als warm maar niet competent worden gezien, worden met medelijden benaderd; groepen die als niet warm en niet competent worden gezien, worden met verachting benaderd.

Sheretta Butler-Barnes en collega's beschrijven hoe hedendaagse racistische incidenten tegen Afro-Amerikanen in de Verenigde Staten voortkomen uit diepgewortelde stereotypen die hun wortels hebben in het slavernijverleden en de Jim Crow-wetgeving. Deze stereotypen beïnvloeden niet alleen hoe Afro-Amerikanen op dit moment behandeld worden door anderen in de samenleving, maar ook hoe zij zichzelf gedragen: de verwachting dat een witte politieagent hen als gevaarlijk of crimineel zal zien, kan bijvoorbeeld invloed hebben op wanneer en met wie mensen autorijden. Deze processen van meta-stereotypering (wat denkt de ander over mijn groep?) en internalisatie van stereotypen (ik word gezien als dommer dan anderen, misschien ben ik dat ook wel) zijn ook relevant in de context van anti-Aziatisch racisme en discriminatie in Nederland.

Stereotypen (gedachten over kenmerken of eigenschappen van een groep) en vooroordelen (negatieve gevoelens over een groep) hangen samen met discriminerend gedrag en kunnen dit gedrag voorspellen. Om discriminatie jegens Nederlanders met een Aziatische achtergrond beter te begrijpen, zullen we in het empirische deel van dit onderzoeksrapport daarom aandacht hebben voor de stereotypen die leven in de Nederlandse samenleving ten opzichte van Nederlanders met een Aziatische achtergrond op basis waarvan eventueel discriminerend gedrag zou kunnen ontstaan.

Hoofdstuk 2. Methodische verantwoording

Literatuurstudie

Methode

Voor de literatuurstudie in hoofdstuk 3 is via een verkenning doelgericht gezocht naar literatuur die het ontstaan van racisme verklaart vanuit historische ontwikkelingen die samenhangen met het slavernij- en koloniale verleden. De studie betreft een analyse en synthese van literatuur om tot een brede verkenning van de onderzoeksvragen te komen. Er is daarbij specifiek gezocht naar literatuur van academici die deze historische processen beschrijven en vervolgens laten zien en beargumenteren hoe deze tot op de dag van vandaag doorwerken. De artikelen en boeken zijn geschreven door wetenschappers van verschillende disciplines, waaronder (sociologische) geschiedenis, antropologie, psychologie en filosofie. Daarbij is gebruikgemaakt van zowel internationale literatuur, waaronder Engelstalige en Franstalige studies, als Nederlandse literatuur die de Nederlandse koloniale geschiedenis behandelt. Internationale literatuur wordt vooral gebruikt om bredere historische ontwikkelingen te beschrijven waarbinnen de Nederlandse geschiedenis kan worden geplaatst, of om begrippen aan te reiken die de doorwerking van het verleden kunnen duiden.

Interviews met experts

Twee onderzoekers hebben gaandeweg het onderzoek ook experts geconsulteerd (zie tabel 1). Dit zijn academici en mensen uit het maatschappelijk middenveld met expertise over een bepaalde postkoloniale groep, en/of (post)koloniale geschiedenis, en maatschappelijke thema's die voor dit onderzoek van belang zijn. De wens om met experts te praten kwam voort uit de behoefte om meer inzicht te krijgen in de breedte en complexiteit van de verschillende onderwerpen die in dit onderzoek aan bod komen. Dit is ook gedaan met het oog op de beperkte tijd die voor dit onderzoek beschikbaar was. Aan de hand van de gesprekken werden de onderzoekers gewezen op bestaande literatuur, bepaalde inzichten en/of onderzoeksgebieden. Ook hebben de gesprekken met experts de vraagstelling van de diepte-interviews geïnspireerd (hierover volgt later in dit hoofdstuk meer). Tijdens de gesprekken zijn onder meer de volgende onderwerpen langsgekomen:

- De relatie tussen hedendaags anti-Aziatisch racisme en het koloniale verleden.
- De zichtbaarheid van de doorwerking binnen verschillende domeinen in de Nederlandse samenleving.
- De mogelijke mechanismen die aan de doorwerking ten grondslag liggen.
- De onderbelichte thema's of groepen binnen het anti-Aziatisch racisme.
- Het verschil in discriminatie en racisme voor de verschillende migrantengroepen met een Aziatische achtergrond in de hedendaagse maatschappij,
- Het instandhouden van mechanismen binnen en tussen de postkoloniale gemeenschappen zelf.

In het rapport wordt op verschillende plaatsen verwezen naar de inzichten van deze experts, zowel op basis van de gevoerde gesprekken als van hun eigen publicaties. Daarbij hebben deze gesprekken de onderzoekers geholpen over bovenstaande onderwerpen na te denken. Vooral de complexe overkoepelende vraag - in hoeverre er sprake is van de doorwerking van het koloniale verleden op hedendaags racisme tegen Nederlanders met een Aziatische achtergrond - was onderwerp van het gesprek. Verschillende experts wezen genuanceerd op verschillende historische en maatschappelijke processen die van invloed zouden zijn op het ervaren racisme. Het is belangrijk te benoemen dat de inhoud van de gepresenteerde tekst in het rapport echter voor rekening van de auteurs van het rapport zelf is.

De gesprekken duurden tussen de 1 en 1,5 uur en vonden zowel online als fysiek plaats. De gesprekken zijn opgenomen en getranscribeerd met behulp van AI-software.

Tabel 1. Geconsulteerde experts

	Naam expert	Organisatie/Instituut	Expertise
1	Ulbe Bosma	IISG	Postkoloniale gemeenschappen in Nederland en in het bijzonder de postkoloniale gemeenschappen uit Nederlands-Indië/Indonesië
2	Gert Oostindie	KITLV	Historicus en emeritus hoogleraar Koloniale en Postkoloniale Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en voormalig directeur van het KITLV. Publiceerde uitgebreid over kolonialisme, slavernij en de doorwerking daarvan, met bijzondere aandacht voor Suriname, het Caribisch gebied en Indonesië.
3	Ay Mey Lie		Historicus en voormalig diplomaat op de Nederlandse ambassade in Jakarta. Werkte als onderzoeker bij het NIOD en de Universiteit van Amsterdam en deed onderzoek naar Indonesische staatsvorming en de positie, identiteit en participatie van Chinees-Indonesiërs in Indonesië.
4	Paul Tjon Sie Fat		Sinoloog, gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam op moderne Chinese migratie en etnische identiteit in Suriname. Hij publiceerde daarnaast over taal, gemeenschapsvorming, etnische politiek en anti-Chinese beeldvorming.
5	Chan Choenni		Socioloog, historicus en emeritus bijzonder hoogleraar Hindostaanse migratie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Publiceerde uitgebreid over de geschiedenis en migratie van Hindostanen, etnische verhoudingen, racisme, integratie en burgerschap.
6	Hariëtte Mingoen	STICHJI	Voorzitter van de Stichting Herdenking Javaans Immigratie en deskundige op het gebied van de Javaans-Surinaamse gemeenschap
7	Fridus Steijlen	KITLV	Emeritus hoogleraar 'Molukse migratie en cultuur in een vergelijkend perspectief' (VU) en Honorary Fellow bij het KITLV
8	Patricia Tjook Liem	CICH	Voorzitter van het Chinese-Indonesian Heritage Center en deskundige op het gebied van de Chinees-Indonesische gemeenschap

9	Joyce Cordus	Stichting Indo-Afrikaans Contact	Deskundige op het gebied van de Indo-Afrikaanse gemeenschap (Belanda Hitam)
10	Rosemarie van der Veen-Oei	Koninklijke Bibliotheek (KB)	Hoofd afdeling onderzoek bij de KB en betrokken bij de opzet en functioneren van de werkgroep inclusie en diversiteit binnen de KB.
11	Reza Kartosen-Wong	Universiteit van Amsterdam	Mediawetenschapper met een proefschrift op het gebied van de culturele identiteit van jonge Aziatische Nederlanders en mediavorming

Focusgroepbijeenkomst

In april 2026 werd een focusgroepbijeenkomst gehouden over ervaringen met racisme, discriminatie en de doorwerking van het koloniale verleden. De bijeenkomst had als doel om de postkoloniale gemeenschappen actief bij het onderzoek te betrekken en hun ideeën over de doorwerking van het koloniaal verleden en ervaringen met discriminatie en racisme naar voren te brengen.

De focusgroepbijeenkomst bestond uit 30 deelnemers met verschillende postkoloniale achtergronden en leeftijden. Ongeveer de helft had een Surinaamse of Caribische achtergrond en de andere helft een achtergrond uit Nederlands-Indië/Indonesië. De geboortejaren varieerden van 1948 tot 1988. Deelnemers hadden zich vrijwillig aangemeld en waren over het algemeen theoretisch opgeleid. Deelnemers werden geworven via een uitnodiging in de nieuwsbrief van het Indisch Herinneringscentrum, een oproep via LinkedIn en de verspreiding van de uitnodiging door leden van de adviesgroep in hun netwerk.

Opzet en inhoud bijeenkomst

Na een inleiding op het onderzoek werden de deelnemers verdeeld over vier gespreksgroepen. Iedere gespreksgroep werd geleid door een gespreksleider uit het team van onderzoekers. Daarnaast was in elke groep een notulist aanwezig. Om de openheid in de gesprekken te bevorderen had ten minste de gespreksleider of de notulist zelf een achtergrond vanuit één van de postkoloniale gemeenschappen. In de totale groep van gespreksleiders en notulisten waren zowel mensen met een achtergrond in Nederlands-Indië/Indonesië als een achtergrond in Suriname aanwezig.
Het gesprek bestond uit twee onderdelen. In het eerste deel stonden persoonlijke ervaringen met racisme en discriminatie centraal. In het tweede deel reflecteerden deelnemers op de relatie tussen koloniale geschiedenis en hedendaags racisme en op de betekenis van het begrip anti-Aziatisch racisme.

Analyses

Tijdens de focusgroepbijeenkomst werden de gesprekken in de deelsessies zowel genotuleerd als opgenomen met audioapparatuur. Deze audiobestanden zijn getranscribeerd met behulp van AI-software. De verslagen zijn gecontroleerd, verbeterd en aangevuld aan de hand van de notulen. Daarna zijn de verslagen samengevoegd tot één eindverslag. Aan de hand van het verslag werd onderzocht welke ervaringen met discriminatie en racisme door de deelnemers van de focusgroepbijeenkomst naar voren werden gebracht. Hierbij werd gekeken naar overeenkomsten en verschillen in ervaringen en naar welke reflecties over de doorwerking van het koloniale verleden naar voren kwamen. Tot slot werd gekeken of er nog onderbelichte thema's benoemd werden.

Diepte-interviews

Voor dit onderzoek zijn 11 diepte-interviews afgenomen met mensen uit verschillende postkoloniale gemeenschappen met een Aziatische achtergrond (zie Tabel 2).

Tabel 2. Karakteristieken van geïnterviewden

	Gemeenschap	Gender		Geboorte-decennium	Generatie*			Opleiding			
		man	vrouw		1e	2e	3e	vo	mbo	hbo	hbo+
Suriname & Caraïben	Javaanse Surinamers			Jaren ‘80							
	Hindostanen			Jaren ‘90		**					
	Gemengde achtergrond: Javaans-Surinaams/Creools-Surinaams/ Indisch			Jaren ‘90							
	Chinezen uit Suriname			Jaren ‘70		**					
Indonesië	Indo-Europeanen			Jaren ‘60							
	Zuid-Molukken										
	Chinezen uit Indonesië			Jaren ‘90							
	Zuidoost-Molukken			Jaren ‘80							
	Papua			Jaren ‘60							
	Tugunezen			Jaren ‘60							
	Belanda-Hitam			Jaren ‘50							

Noot. * Generatie is hierbij gedefinieerd als eerste generatie = geboren in land van herkomst, tweede generatie = in Nederland geboren en ouders uit land van herkomst, derde generatie is in Nederland geboren en grootouders uit land van herkomst. ** Zij zijn geboren in Nederland, als kind naar Suriname gegaan en daarna teruggegaan naar Nederland.

Werving

De respondenten zijn geworven via de adviesgroep (2 personen), de afmeldingenlijst van de focusgroepbijeenkomst (2) en via netwerken van organisaties van de postkoloniale gemeenschappen (7). Naast de verschillende achtergronden is er gelet op diversiteit in gender, generatie en opleiding. De interviews hebben plaatsgevonden op de locatie van voorkeur: bij de geïnterviewde thuis, bij het Indisch Herinneringscentrum, in een openbare bibliotheek of bij de onderzoeker thuis. Interviews duurden 1 tot 2 uur. De interviews vonden plaats in de periode van juni tot augustus 2026.

Inhoud interviews

Het interview bestond uit twee onderdelen: in het eerste deel werd ingegaan op de familiegeschiedenis en in het tweede gedeelte op ervaringen van discriminatie en racisme in verschillende sociale domeinen.

Analyses

De interviews zijn na het gesprek getranscribeerd met behulp van de software A-train in combinatie met een beveiligde versie van Copilot. Omdat de onderzoeker (ML) zelf alle interviews heeft gedaan, kon de transcriptie meteen gecontroleerd worden op correctheid en volledigheid. Bij deze interviews is specifiek gevraagd naar het familieverhaal en het belang hiervan voor de respondenten, sociale domeinen waarin zij

discriminatie ervaarden en wat dit met hen deed, en of zij een relatie zagen met het koloniale, slavernij- of contractarbeidverleden. Met behulp van Copilot zijn voor deze onderwerpen de belangrijkste thema's in de interviews geïdentificeerd. Deze thema's zijn gecheckt en aangepast. Fragmenten uit interviews zijn vervolgens geselecteerd en binnen de thema's geplaatst. Hierbij is gekeken naar overeenkomsten en verschillen in ervaringen en, voor zover mogelijk gezien het beperkte aantal respondenten, naar diversiteit in achtergrond, gender, generatie en leeftijd.

In hoofdstuk 4 hebben we gebruiktgemaakt van korte biografieën van de respondenten. Dit is belangrijk om de citaten van de respondenten in een bredere context van de familieachtergrond te plaatsen. We zijn ons ervan bewust dat hierdoor mogelijk de respondenten te herleiden zijn. Daarom zijn zowel de biografieën als de citaten voorgelegd aan de respondenten. Zij hebben allen hun goedkeuring gegeven voor publicatie in het rapport.

Vragenlijst

Doelgroep

Om te verkennen welke beeldvorming in Nederland bestaat rondom verschillende postkoloniale groepen en welke factoren hiermee samenhangen, is een vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder de Nederlandse bevolking. Daarbij richten we ons op vijf groepen met een geschiedenis die verbonden is met het Nederlandse koloniale verleden: Chinees-Surinaams, Javaans-Surinaams, Hindostaans-Surinaams, Indisch en Moluks.

Voor het onderzoek is gebruikgemaakt van het Kieskompas VIP-panel. Dit panel bestaat uit 2.189 leden en is samengesteld op basis van een gestratificeerde willekeurige steekproef uit het opt-in Grote Burgerpanel van Kieskompas. Bij de samenstelling van het panel is rekening gehouden met Nielsen-regio[14], geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en migratieachtergrond. Daarnaast is gecorrigeerd voor stemgedrag. Het populatiekader is gebaseerd op de Gouden Standaard van het CBS. Het panel is zo samengesteld met het oog op een zo goed mogelijke aansluiting bij de Nederlandse stemgerechtigde bevolking.

Ontwerp vragenlijst

Demografische gegevens

In de vragenlijst werden verschillende demografische gegevens uitgevraagd, namelijk leeftijd, gender, opleidingsniveau, provincie, stemgedrag, migratieachtergrond (op basis van de geboorteplaats van de respondent, vader en moeder) en zelfidentificatie met een culturele of etnische groep. Enkele van deze gegevens, zoals migratieachtergrond en kiesgedrag, worden standaard uitgevraagd binnen het panel van Kieskompas.

Beeldvorming aan de hand van portretten

Uit de focusgroepbijeenkomst kwam naar voren dat deelnemers uit de verschillende postkoloniale groepen ervaren dat zij op basis van uiterlijke kenmerken worden gehomogeniseerd tot een bredere Aziatische groep en dat zij ervaren dat veel Nederlanders beperkte kennis hebben over het Nederlandse koloniale verleden ten aanzien van deze postkoloniale groepen. Dit was de aanleiding om beeldvorming niet rechtstreeks aan de hand van een beschrijving van de postkoloniale gemeenschappen uit te vragen, maar te onderzoeken welke eigenschappen respondenten toeschreven aan portretten met veronderstelde uiterlijke kenmerken van deze gemeenschappen. Er werd onderzocht aan welke gemeenschappen de portretten werden toegewezen. Op deze manier kon worden onderzocht welke beeldvorming spontaan aan de portretten werd gekoppeld, zonder respondenten expliciet te wijzen op een specifieke groepsidentiteit.

In de vragenlijst werden portretten getoond van fictieve personen die gemaakt zijn met behulp van generatieve AI. Voor de postkoloniale groepen werd daarbij een specifieke etnische en culturele achtergrond aan AI opgegeven (namelijk Chinees-Surinaams, Hindostaans-Surinaams, Javaans en Moluks),

[14] De Nielsen-regio's vormen een geografische indeling van Nederland in vijf regio's, die worden gebruikt voor regionale spreiding van deelnemers.

naast een Nederlandse referentiegroep. Deze groepen werden gekozen om het aantal portretten te beperken, maar wel voldoende variatie in de veronderstelde uiterlijke kenmerken te tonen. Voor alle portretten is dezelfde basisprompt gebruikt, waarin gevraagd werd om een persoon van middelbare leeftijd, met een neutrale gezichtsuitdrukking en een gestandaardiseerde compositie wat betreft achtergrond, belichting en kleding. Kenmerken die mogelijk wezen op sociale klasse, beroep, religie of levensstijl, evenals een opvallend of modelachtig uiterlijk, zijn uitgesloten. Er zijn door de onderzoekers geen specifieke uiterlijke kenmerken geselecteerd of toegevoegd om de verschillende groepen te representeren. De portretten waren bedoeld om te verkennen met welke eigenschappen de respondenten de portretten associeerden en niet om vaststaande of kenmerkende uiterlijke eigenschappen van deze groepen weer te geven.

AI-systemen kunnen bestaande maatschappelijke en raciale biases reproduceren. Daarom zijn de portretten door meerdere onderzoekers beoordeeld op onderlinge vergelijkbaarheid en verschillen in uiterlijke kenmerken. Deze beoordelingen zijn vervolgens aangevuld met die van leden van de adviesgroep, waarna een definitieve set portretten is geselecteerd. In totaal werden voor elke postkoloniale groep 2 mannelijke portretten en 2 vrouwelijke portretten geselecteerd.

Voor iedere respondent werd de selectie en volgorde van de portretten gerandomiseerd. Elke respondent kreeg een selectie van tien portretten te zien: vijf vrouwelijke en vijf mannelijke portretten (de vier onderzoeksgroepen en de Nederlandse referentiegroep). De randomisatie had als doel de invloed te beperken van de volgorde en specifieke kenmerken van één portret op de beoordelingen.

Om beeldvorming in kaart te brengen is gekozen voor zowel een open associatievraag als het uitvragen van vastgestelde eigenschappen, deels gebaseerd op het Stereotype Content Model (SCM). Dit model onderscheidt warmte (zoals vriendelijkheid en betrouwbaarheid) en competentie (zoals intelligentie en assertiviteit) als belangrijke dimensies van stereotype-inhoud.[15] Stereotypen over sociale groepen kunnen samenhangen met affectieve en gedragsmatige reacties tegenover deze groepen. Onderzoek toont een verband tussen stereotype-inhoud, gevoelens ten opzichte van groepen en gedrag tegenover groepsleden, wat kan leiden tot discriminerend gedrag[16].

In de open associatievraag konden respondenten vrij aangeven welke woorden, gedachten of associaties bij een portret opkwamen. Hiermee werd de mate waarin zij vooraf werden gestuurd door vastgestelde eigenschappen beperkt en ontstond er meer ruimte voor associaties die spontaan beschikbaar zijn. Deze werkwijze is gebaseerd op onderzoek naar spontane stereotypering, waaruit blijkt dat open associatievragen naast bekende dimensies van stereotype-inhoud ook andere associaties kunnen blootleggen.[17]

Daarnaast zijn de portretten beoordeeld op zeven vooraf vastgestelde eigenschappen: vriendelijk, betrouwbaar, intelligent, assertief, hardwerkend, gehoorzaam en zuinig. De eerste vier eigenschappen zijn gebaseerd op het SCM en gekozen omdat zij de twee centrale dimensies van stereotype-inhoud vertegenwoordigen: vriendelijk en betrouwbaar voor warmte, en intelligent en assertief voor competentie. De overige eigenschappen zijn aangevuld op basis van bevindingen uit de focusgroepbijeenkomst, waarin deelnemers beschreven welke stereotypen zij vanuit hun eigen ervaringen regelmatig aan hun groepsachtergrond gekoppeld zien worden. De eigenschappen werden beoordeeld op een vijfpuntsschaal van 1 = helemaal niet tot 5 = heel erg. De beoordelingen van de portretten met veronderstelde uiterlijke

---

[15] Fiske, S. T., 'Stereotype content: Warmth and competence endure.' *Current directions in psychological science* 27, no. 2 (2018), 67-73.
[16] Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P., 'The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes', *Journal of Personality and Social Psychology* 92, no. 4 (2007), 631–648.
[17] Nicolas, G., Bai, X., & Fiske, S. T., 'A spontaneous stereotype content model: Taxonomy, properties, and prediction', *Journal of personality and social psychology* 123, no. 6 (2022), 1243.

kenmerken van de postkoloniale groepen zijn vergeleken met de beoordelingen van portretten met veronderstelde uiterlijke kenmerken van een Nederlandse achtergrond. De volledige vragenlijst die aan de respondenten is voorgelegd is opgenomen in Bijlage B.

Verbinden portret met achtergrond

Ook is respondenten gevraagd tot welke etnische of culturele groep(en) zij dachten dat het portret behoorde. De respondenten kregen per portret een meerkeuzevraag voorgelegd. In de antwoordopties zijn naast de vijf postkoloniale groepen ook mogelijke alternatieve groepen opgenomen waarmee deze op basis van geografische, historische of culturele associaties konden worden geassocieerd. Ook zijn bredere referentiegroepen opgenomen, zoals Nederlands, Turks, Marokkaans, Afrikaans, Zuid-Amerikaans en Caribisch. De optie anders, namelijk… bood ruimte voor overige associaties.

Bekendheid, kennis en contact

Tot slot is voor alle vijf van de onderzochte postkoloniale groepen gevraagd naar verschillende factoren die mogelijk samenhangen met beeldvorming. Het ging hierbij om bekendheid met de groep, kennis van de geschiedenis en cultuur, persoonlijk contact met mensen uit de groep, ervaren culturele verschillen ten opzichte van wat men als 'Nederlands' beschouwt en de ervaren invloed van het koloniale verleden op de eigen beeldvorming. Eerdere studies laten zien dat persoonlijk contact en ervaren culturele afstand samenhangen met de inhoud van etnische stereotypen.[18] De overige factoren zijn exploratief meegenomen, omdat zij vanuit het doel en de context van het onderzoek mogelijk relevant zijn voor de beeldvorming rond de postkoloniale groepen. De factoren zijn uitgevraagd voor de vijf onderzochte postkoloniale groepen en beoordeeld op een vijfpuntsschaal van 1 = helemaal niet tot 5 = heel erg (bijv. "In hoeverre bent u bekend met de volgende groepen?").

Werving en respons

De dataverzameling vond plaats van 7 tot en met 14 juli 2026. Vanuit het VIP-panel zijn 2.189 panelleden uitgenodigd om deel te nemen. In totaal zijn 924 respondenten aan de vragenlijst begonnen, van wie 500 de vragenlijst volledig hebben ingevuld.

Voorafgaand aan de analyses zijn de gegevens door Kieskompas gecontroleerd en gewogen. Respondenten voor wie essentiële achtergrondgegevens voor de weging ontbraken, werden niet meegenomen in de gewogen analyses. Van de 500 volledig ingevulde vragenlijsten konden 499 respondenten worden gewogen. De weging is uitgevoerd met een iteratieve poststratificatiemethode op basis van de Gouden Standaard van het CBS.

Analyses

Uitval analyse

Tijdens het invullen van de vragenlijst zijn 424 respondenten voortijdig uitgevallen. De uitval vond vooral plaats aan het begin van de vragenlijst (36.1%) en tijdens de herhaalde fotobeoordelingen (55.2%). Het aantal respondenten dat doorging nam tijdens de fotobeoordelingen geleidelijk af. Dit kan erop wijzen dat de confronterende aard en herhaling van deze beoordelingen voor een deel van de respondenten hebben bijgedragen aan de uitval. Voor de meeste afhakers (96.2%) kon geen duidelijke reden worden vastgesteld in de open antwoorden. Bij 16 respondenten (3.8%) was wel een mogelijke reden herkenbaar, voornamelijk ongemak met het beoordelen van personen op basis van een foto (n = 9) of algemene frustratie over het onderzoek (n = 5). De respondenten die de vragenlijst voortijdig beëindigden vertoonden geen grote

[18] Grigoryev, D., Fiske, S. T., & Batkhina, A., 'Mapping ethnic stereotypes and their antecedents in Russia: The stereotype content model', *Frontiers in psychology* 10 (2019), 1643; Cuddy, A. J., et al., 'Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences', *British journal of social psychology* 48, no. 1 (2009), 1-33.

verschillen op de onderzochte demografische kenmerken van de respondenten die de vragenlijst volledig invulden. Tabel E in Bijlage C geeft de demografische gegevens van de uitvallers weer.

Statistische analyse

De kwantitatieve data zijn geanalyseerd in IBM SPSS Statistics (versie 27). Voorafgaand aan de analyses zijn de data gecontroleerd op ontbrekende en ongeldige waarden en is nagegaan of aan de relevante aannames voor de uitgevoerde analyses werd voldaan.

Ter controle van de randomisatie van de portretten is met een onafhankelijke t-toets nagegaan of de beoordelingen van portretten van hetzelfde geslacht en dezelfde groepsachtergrond onderling verschilden. Hierbij werden geen relevante verschillen gevonden die erop wijzen dat één specifiek portret de resultaten structureel beïnvloedde. Aanvullend is per groepsachtergrond met een gepaarde t-toets nagegaan of de beoordelingen van de mannelijke en vrouwelijke portretten van elkaar verschilden. Hierbij werden voor Chinees-Surinaamse, Molukse en Nederlandse portretten significante verschillen gevonden, waarbij de vrouwelijke portretten gemiddeld hoger werden beoordeeld. De mannelijke en vrouwelijke portretten zijn in de verdere analyses afzonderlijk behandeld.

Voor de beschrijving van de steekproef en de antwoorden op de afzonderlijke vragen zijn frequenties, percentages, gemiddelden en standaarddeviaties berekend. Voor het vergelijken van de beoordelingen van de portretten zijn gepaarde t-toetsen uitgevoerd. Omdat er meerdere vergelijkingen zijn gemaakt, is een Benjamini-Hochberg false discovery rate (FDR)-correctie toegepast op de 56 toetsen, met $q = .05$. Deze correctie beperkt het risico op fout-positieve bevindingen bij het uitvoeren van meerdere statistische toetsen. In de resultatensectie worden de FDR-gecorrigeerde *p*-waarden gerapporteerd.

Om verschillen tussen de vijf onderzochte groepen te onderzoeken in de mate van bekendheid, kennis van geschiedenis en cultuur, persoonlijk contact, ervaren cultuurverschillen en de ervaren invloed van het koloniale verleden zijn repeated measures variantieanalyses (ANOVA's) uitgevoerd. Met deze analyses is onderzocht of de gemiddelde scores op deze factoren tussen de vijf groepen van elkaar verschillen. Aan de aanname van sfericiteit werd niet voldaan, waardoor de Greenhouse-Geisser-correctie is toegepast. Bij significante verschillen is voor paarsgewijze vergelijkingen de Bonferroni-correctie toegepast om te corrigeren voor het uitvoeren van meerdere vergelijkingen.

Daarnaast zijn Pearson-correlaties berekend om de samenhang tussen de verschillende factoren die mogelijk samenhangen met beeldvorming te onderzoeken. Voor samengestelde variabelen is de interne consistentie berekend met Cronbach's alpha. Cronbach's alpha geeft aan in hoeverre de items binnen een samengestelde variabele onderling samenhangen en daarmee hetzelfde onderliggende construct lijken te meten. De waarden varieerden van $\alpha = .83$ tot $\alpha = .96$, wat wijst op een goede tot zeer goede interne consistentie.

Thematische analyse

De kwalitatieve data uit de open associaties zijn thematisch gecodeerd aan de hand van een vooraf opgesteld codeboek, waarbij ChatGPT als ondersteunend coderingsinstrument is gebruikt. Het codeboek is door de onderzoekers opgesteld op basis van de zeven eerder vastgestelde eigenschappen en de dimensies van spontane stereotypering van Nicolas et al. (2022). De dimensies *morality, sociability, ability* en *assertiveness* werden daarbij samengevoegd met betrouwbaarheid, vriendelijkheid, intelligentie en assertiviteit. Aanvullende dimensies werden behouden wanneer deze in de open antwoorden relevant waren. De constructen zijn vervolgens verdeeld over drie hoofdcategorieën: (1) persoonlijkheidskenmerken, (2) sociale positie en (3) overig. Onder de tweede categorie vallen onder meer status, beroep, opleiding, sociale groepen en rollen en normafwijking. Onder 'overig' vallen bijvoorbeeld uiterlijk, gezondheid, overtuigingen en geografische of nationale herkomst.

Per antwoord konden meerdere codes worden toegekend wanneer verschillende associaties werden genoemd. Daarbij werd de valentie van de associatie gecodeerd als positief (+1), negatief (-1) of neutraal (0). De valentie verwees naar de richting van de waardering die in de associatie tot uitdrukking kwam. Zo kon de associatie met vriendelijkheid een positieve valentie hebben wanneer een respondent bijvoorbeeld "aardig" noemde, maar een negatieve valentie wanneer "gemeen" werd genoemd. Wanneer een genoemde associatie geen positieve of negatieve waardering bevatte, werd deze als neutraal gecodeerd. Dit gold bijvoorbeeld voor feitelijke beschrijvingen van beroep, etnische achtergrond of groepslidmaatschap. Bij onvoldoende aanwijzingen voor een positieve of negatieve waardering werd terughoudend en neutraal gecodeerd. De toepassing van het codeboek en de gegenereerde coderingen zijn door de onderzoekers gecontroleerd en waar nodig aangepast.

Onderzoekslimitaties

Dit onderzoek heeft een verkennend karakter en kent daarom een aantal beperkingen. De literatuurstudie was gericht op het bijeenbrengen van relevante historische ontwikkelingen en perspectieven op doorwerking en was geen systematische review. De focusgroep en diepte-interviews bieden inzicht in persoonlijke ervaringen en de betekenissen die deelnemers daaraan geven, maar zijn door hun omvang en wijze van werving niet representatief voor de betrokken postkoloniale gemeenschappen als geheel. Deelnemers meldden zich deels zelf aan of werden via bestaande netwerken geworven. Hierdoor kan sprake zijn van selectie, bijvoorbeeld doordat mensen die zich sterk bij het onderwerp betrokken voelen eerder deelnemen. Bovendien bestaan binnen en tussen de onderzochte gemeenschappen grote verschillen in geschiedenis, generatie, sociale positie en persoonlijke ervaringen, die met het beperkte aantal interviews slechts gedeeltelijk zichtbaar kunnen worden gemaakt. Ook het vragenlijstonderzoek kent beperkingen. Een relatief groot aantal deelnemers beëindigde de vragenlijst voortijdig, vooral tijdens de herhaalde beoordeling van portretten. De gebruikte AI-gegenereerde portretten representeren geen daadwerkelijke etnische of culturele groepen. Generatieve AI kan bovendien bestaande maatschappelijke beeldvorming reproduceren. De onderzoeksopzet kan daarnaast zowel sociaal wenselijke antwoorden hebben opgeroepen als bepaalde stereotypen hebben geactiveerd. De gevonden verschillen moeten daarom worden gelezen als patronen binnen deze specifieke onderzoeksopzet en niet als vaststaande eigenschappen of opvattingen over bevolkingsgroepen. Ten slotte kunnen de gevonden samenhangen en de parallellen tussen historische en hedendaagse patronen geen directe causale doorwerking aantonen. Het onderzoek biedt hiervoor aanknopingspunten en mogelijke verklaringen, die in grootschaliger en langduriger vervolgonderzoek nader kunnen worden onderzocht.

Hoofdstuk 3. Historisch overzicht van koloniale verhoudingen en racisme

Wat is de doorwerking van het koloniale verleden op huidige processen van discriminatie en racisme met betrekking tot Nederlanders met een Aziatische achtergrond? Hoe kan de doorwerking van het verleden op het heden theoretisch en historisch begrepen worden, en hoe zien we haar vandaag de dag mogelijk terug? In dit hoofdstuk zullen deze vragen centraal staan.

Maar wat is doorwerking precies? In eerder onderzoek naar de gevolgen van het koloniale verleden wordt doorwerking beschouwd als een verband tussen verleden en heden. Dat verband kan direct zijn, maar ook indirect, onderbroken of moeilijk zichtbaar.[19] Doorwerking is afgeleid van het werkwoord doorwerken: iets werkt door, gaat voort met werken, of is als een draad die met andere draden verweven en vervlochten is.[20] In het huidige onderzoek wordt doorwerking begrepen als de invloed van historische gebeurtenissen op ervaringen met racisme van Nederlanders met een Aziatische achtergrond. De invloed van het verleden kan instituties en maatschappelijke verhoudingen, culturele herinnering en beeldvorming, en persoonlijke, familiale of intergenerationele ervaringen raken.[21]

Het begrip doorwerking roept de associatie op van een causaal verband tussen heden en verleden. Wie spreekt over doorwerking, is al snel geneigd om naar oorzakelijke verbanden te zoeken: wat uit het verleden werkt precies door in het heden, via welke lijn, en hoe kan dat worden aangetoond? Ook in kwalitatief onderzoek bestaat soms de neiging om causaliteit centraal te stellen, bijvoorbeeld in onderzoek naar intergenerationele doorwerking van trauma. Een te grote nadruk op al dan niet causale verbanden kan daarentegen vertroebelend werken, en persoonlijke ervaringen en opvattingen van respondenten die de complexiteit van de familiegeschiedenis benadrukken, doen verdringen.[22] “Life is complicated” schreef de Amerikaanse rechtsgeleerde Patricia J. Williams dan ook in haar autobiografie, waarin ze reflecteerde op ‘ras’, gender en sociale klasse.[23]

Op de vraag in hoeverre het Nederlandse trans-Atlantische slavernijverleden doorwerkt op hedendaags racisme, wijst emeritus-hoogleraar Gert Oostindie erop dat het vanuit wetenschappelijk oogpunt moeilijk is om directe causaliteit aan te tonen, en nog moeilijker om één enkele oorzaak als verklaring naar voren te schuiven. Dat betekent niet dat er geen verbanden bestaan, maar wel dat voorzichtigheid nodig is bij het formuleren ervan.[24] Alana Proctor-Helberg legt daarentegen in haar exploratieve onderzoek naar de doorwerking van trans-Atlantische slavernij op het welzijn van nazaten juist sterker de nadruk op directe en

---

[19] Helberg-Proctor, Alana. *Eindrapportage Gezondheidseffecten van Slavernij: Een verkennend onderzoek naar de doorwerking van de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij op de gezondheid van nazaten en de gezondheidszorg in Nederland*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2025, 4.
[20] Van Dale Uitgevers, “Doorwerken.” *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Via Ensie. Accessed 26 augustus 2026. Doorwerken - de betekenis volgens Groot woordenboek der Nederlandse taal
[21] Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, *Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden*. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023.
[22] Nauta, Bart, Huibertha Bastiaantje Mitima-Verloop, Rosa-Lena Van der Maat, Anne Marthe Van der Bles, and Trudy T. M. Mooren. “‘The Cycle Must Stop Here’: Patterns of Intergenerational Transmission of Traumatizing WWII Experiences in Three Generations.” *Social Science & Medicine* 392 (2026): 118953, 7.
[23] Gordon, Avery F., *Ghostly Matters: Haunting and the Sociological Imagination,* 3 & 5; Verwijzend naar: Williams, Patricia J., *The Alchemy of Race and Rights: Diary of a Law Professor*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
[24] Oostindie, Gert, “Het trans-Atlantische slavernijverleden en hedendaags racisme.” In *Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden*, edited by Barryl A. Biekman, 23–29. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023*, 29.;* Gesprek Fridus Steijlen en Ulbe Bosma.

indirecte verbanden, onder meer via de doorwerking van trauma.[25] Het is belangrijk op te merken dat veel bestaand onderzoek naar doorwerking van het slavernijverleden zich heeft gericht op nazaten van trans-Atlantische slavernij. In Nederlandse context behelst dit voorlopig nog exploratief onderzoek. Bovenstaande visies maken duidelijk dat er verschillende perspectieven bestaan op de doorwerking van het slavernijverleden op het hier en nu. Soms wordt er gewezen op een causaal direct of indirect verband, soms wordt er meer voorzichtigheid betracht. Voor Nederlanders met een Aziatische achtergrond geldt dat er minder onderzoek is gedaan naar de doorwerking van het koloniale- en slavernij verleden op hun ervaringen. Een grootschaliger onderzoek in de nabije toekomst, gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, zal meer definitieve antwoorden kunnen bieden.[26]

Gelet op bovenstaande perspectieven, wordt in het huidige onderzoek de complexiteit van het doorwerkingsvraagstuk erkend. Complex betekent 'samengesteld' of 'ingewikkeld' en is in het Nederlands ontleend aan het Latijnse *complexus,* dat is gevormd uit *com* ('samen') en *plectere* ('vlechten').[27] Ook in het woord doorwerking zit die associatie met vlechten: "werken door, vlechten onder." Door complexiteit te benadrukken, moet doorwerking van het koloniale verleden niet los begrepen worden van andere verklaringen.[28] De doorwerking van het koloniale verleden is zo bezien niet één geïsoleerde lijn van verleden naar heden, maar een draad die vervlochten is met andere historische processen. Hierbij valt te denken aan kapitalisme, migratie en natievorming. Deze verwevenheid kan ook worden begrepen vanuit het concept intersectionaliteit. Intersectionaliteit verwijst naar de manier waarop verschillende sociale posities en machtsverhoudingen, zoals gender en sociale klasse, niet los van elkaar functioneren, maar elkaar kruisen en wederzijds beïnvloeden.[29] De focus op complexiteit dan wel verwevenheid sluit daarnaast andere verklaringen voor de discriminatie en het racisme die Nederlanders ervaren niet uit.

Dit hoofdstuk richt zich op hoe een van de historische lijnen mogelijk doorwerkt in het heden: het ontstaan van racistische denkbeelden in de context van slavernij en kolonialisme. Dit was onderdeel van een breder mondiaal proces waarin Europese en Noord-Atlantische staten, waaronder Nederland, grote delen van de wereld overheersten. De geschiedenis van het Nederlandse koloniale rijk wordt binnen deze bredere ontwikkeling geplaatst. Nederlandse koloniale denkbeelden ontstonden namelijk niet los van ontwikkelingen elders. Zo waren raciale beelden over gekoloniseerde bevolkingen sterk verbonden met bredere Europese en trans-Atlantische ideeën en stereotypen.[30]

In dit hoofdstuk wordt de historische ontwikkeling in grote lijnen chronologisch beschreven, vanaf de vroegmoderne Europese expansie tot aan de dekolonisatie, en de daaropvolgende postkoloniale migratie naar Nederland. Vervolgens wordt aan het einde van dit hoofdstuk beschreven hoe die historische ontwikkeling mogelijk doorwerkt in hedendaagse ervaringen van racisme. Daarbij komen verschillende perspectieven aan bod die verklaren hoe het slavernij- en koloniale verleden een blijvende historische

---

[25] Wolthekker, Dirk, "UvA-antropoloog: Slavernij werkt generaties later door in gezondheid." *Folia*, 17 februari 2026. https://www.folia.nl/nl/wetenschap/171611/uva-antropoloog-slavernij-werkt-generaties-later-door-in-gezondheid

[26] Universiteit van Amsterdam, "Miljoenensubsidie NWA voor onderzoek naar doorwerkingen Nederlandse slavernij- en koloniale verleden." 29 april 2026. UvA-aankondiging van het onderzoeksprogramma

[27] Van der Sijs, Nicoline, comp. *Etymologiebank*. Meertens Instituut, 2010. 26 August 2026. Etymologiebank

[28] Morin, Edgar, *The Challenge of Complexity: Essays by Edgar Morin*. Edited by Amy Heath-Carpentier. Introduction by Alfonso Montuori. Sussex Academic Press, 2022, 62 & 65.

[29] Collins, Patricia Hill, (2015). "Intersectionality's definitional dilemmas." Annual Review of Sociology, 41, 2.

[30] Raben, Remco. "Epilogue. Colonial Distances: Dutch Intellectual Images of Global Trade and Conquest in the Colonial and Postcolonial Age." In *The Dutch Empire between Ideas and Practice, 1600–2000*, edited by René Koekkoek, Anne-Isabelle Richard, and Arthur Weststeijn, 205–232. Cham: Palgrave Macmillan, 2019, 222.

erfenis heeft nagelaten. Het historische overzicht en de perspectieven op doorwerking bieden handvatten om de ervaringen die in het empirische deel van het onderzoek zijn verzameld te duiden.

Zeventiende en achttiende eeuw

De invloed van historische ontwikkelingen op het heden kan worden omschreven als *colonial duration*, waarmee wordt bedoeld dat het koloniale verleden niet volledig voorbij is, maar ook blijft doorwerken in het heden.[31] Verschillende auteurs beschrijven deze erfenis met verschillende termen, zoals *infrapensée raciste* of *généalogie postcoloniale*, cultureel archief en *imperial duralities*. Deze begrippen wijzen op een racistische nalatenschap in hedendaagse structuren en bewuste en onbewuste denkbeelden die uit dit verleden voortkomen.[32] Het begin van die historische erfenis kan worden teruggevoerd op de Europese ontdekking en daaropvolgende overheersing van Amerika vanaf de vijftiende eeuw.[33] Het ontstaan van de trans-Atlantische slavernij in de zestiende eeuw vormde een belangrijk schakelpunt in de geschiedenis. Slavernij en kolonialisme waren geen marginale geschiedenissen die zich aan de randen van Westerse staten voltrokken. Integendeel: zij speelden een centrale rol in de ontwikkeling van een geglobaliseerde industriële economie en in de totstandkoming van racistische denkwijzen.[34] Binnen deze wereld kwamen economische belangen van Europese staten samen met opvattingen over de vermeende superioriteit van het ene 'ras' boven het andere.[35]

De keuze voor slavenarbeid kwam voort uit een economisch gedreven logica. Dat juist mensen uit Afrika, Azië en Amerika tot slaaf werden gedwongen, was gebaseerd op racistische redeneringen. Rond 1500 raakte het steeds meer in onbruik om witte, christelijke Europeanen tot slaaf te maken. Tegelijkertijd bleef slavernij van mensen met een andere huidskleur, religie en culturele achtergrond wel aanvaardbaar en werd deze vaak van generatie op generatie voortgezet.[36] Slavernij had de totale ontmenselijking van mensen tot gevolg. Mensen die tot slaaf werden gemaakt, werden door de koloniale overheerser niet gezien als mensen, maar slechts als een lichaam, zonder ziel en cultuur - als een werkkracht die verplaatsbaar is naar een plaats waar vraag is naar zware fysieke arbeid.[37]

Waar de slachtoffers ontmenselijkt werden, ontstond daartegenover vanaf de 18e eeuw een wereldbeeld van een wit mannelijk individu als gezaghebber in een sociaal, economisch, militair en politiek systeem. Van wie eigendom een vanzelfsprekend recht lijkt, evenals zijn verlangen naar vrijheid, familie en vaderland. Het is omschreven als een witte orde of een witte fictie.[38] Witheid werd in dit wereldbeeld voorgesteld als iets natuurlijks, dat via biologische afkomst aan de nakomelingen werd doorgegeven. Terwijl het in werkelijkheid een sociaal en politiek middel was om te bepalen wie volledig tot de samenleving mocht behoren en om gekoloniseerde mensen de toegang tot bezit en burgerrechten te ontzeggen.[39]

---

[31] Al-Saji, Alia. "Touching the Wounds of Colonial Duration: Fanon's Anticolonial Critical Phenomenology." *The Southern Journal of Philosophy* 62:1 (2024): 2–23.
[32] Agier, Michel. *Racisme et culture: Explorations transnationales*. Paris: Seuil, 2025, 80; Boni, Livio, Sophie Mendelsohn & Elias Jabre. "Généalogies postcoloniales du racisme et décolonisation de soi: Entretien avec Livio Boni et Sophie Mendelsohn, par Elias Jabre." *Chimères* 98:1 (2021): 213–228; Stoler, Ann Laura. *Duress: Imperial Durabilities in Our Times*. Durham, NC: Duke University Press, 2016.; Wekker, Gloria. *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham, NC: Duke University Press, 2016, 20,
[33] Mamdani, Mahmood. *Neither Settler nor Native: The Making and Unmaking of Permanent Minorities*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020, 1.
[34] Michel, Aurélia. *Un monde en nègre et blanc: Enquête historique sur l'ordre racial*. Paris: Seuil, 2020, 12.
[35] Ibid, 15.
[36] Oostindie, "Het trans-Atlantische slavernijverleden en hedendaags racisme", 30
[37] Agier, *Racisme et culture,* 53.
[38] Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 15; Kanobana, Sibo Rugwiza. *Witte orde: Over ras, klasse en witheid*. Amsterdam: De Geus, 2024, 153-158
[39] Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 245.

In de wereldgeschiedenis, gevormd door Europese imperiums, speelde het Nederlandse koloniale rijk een niet onbeduidende rol. Gedurende een groot deel van de zeventiende en achttiende eeuw bezaten de Nederlanders een overzees rijk van enorme omvang. De meeste gebieden stonden onder controle van de Oost- en West-Indische Compagnieën (de VOC en de WIC), opgericht in Amsterdam in respectievelijk 1602 en 1621. Hun bereik strekte zich uit van havens in West-Afrika, de Kaapkolonie, Oost-Afrika en het Arabisch Schiereiland, rond de Indiase kust, Ceylon, een groot deel van Zuidoost-Azië, inclusief het huidige Indonesië, Taiwan (Formosa), Kanton en andere havens in China, tot Nagasaki in Japan. Er was ook sprake van Nederlandse handels- en culturele aanwezigheid in Perzië en in delen van het binnenland van het Indiase subcontinent. Op het Amerikaanse continent waren de Nederlanders op verschillende momenten koloniaal actief in de regio New York, de Caribische eilanden, Guyana en Brazilië. In het Nederlandse rijk woonden miljoenen mensen die onder Nederlands bestuur stonden. Met name de kustgebieden van Java stonden in 1795 duidelijk onder Nederlandse invloed, evenals ongeveer een half miljoen mensen in de rest van de Indonesische archipel, samen ongeveer 7,5 miljoen mensen. Daarnaast telde Sri Lanka ongeveer 1,2 miljoen mensen, Zuid-Afrika ongeveer 1,44 miljoen, en leefden nog enkele honderdduizenden mensen elders in het Atlantische gebied onder Nederlands bestuur. Aan het einde van de achttiende eeuw kan de totale bevolking die onder directe controle van Nederlandse koloniale bestuurders stond ongeveer tien miljoen mensen hebben bedragen.[40]

Nederland was zowel in het Atlantische gebied als in Azië betrokken bij slavernij en de handel in tot slaaf gemaakte mensen. De VOC en WIC combineerden handel met de toepassing van militair geweld en het vestigen van bestuurlijke macht en waren betrokken bij de handel in tot slaaf gemaakte mensen. Hun activiteiten vormden een belangrijk onderdeel van de Nederlandse overzeese expansie in de zeventiende en achttiende eeuw.[41] De WIC veroverde Curaçao in 1634 en Fort Elmina aan de West-Afrikaanse kust in 1637. Elmina groeide uit tot een belangrijk centrum van de Nederlandse slavenhandel, terwijl Curaçao als handelsdepot voor de slavenhandel in het Caribisch gebied functioneerde. De Nederlandse aanwezigheid strekte zich daarnaast uit tot Portugees-Brazilië, dat in de eerste helft van de zeventiende eeuw bijna twee decennia in Nederlandse handen was, en Nieuw-Nederland in Noord-Amerika. Vanuit West-Afrika werden honderdduizenden Afrikanen onder dwang over de Atlantische Oceaan naar Noord- en Zuid-Amerika vervoerd; tijdens het WIC-monopolie werd een aanzienlijk deel van deze Nederlandse handel vanuit Amsterdam georganiseerd.[42]

In de VOC-gebieden werden de tot slaafgemaakten onder andere ingezet op de nootmuskaatplantages op Banda, de groeiende suiker- en andere industrieën en de landerijen van VOC-ambtenaren rond Batavia, in de landbouw en veeteelt in Zuid-Afrika of de mijnen in Sumatra. Daarnaast werden ze ingezet voor huishoudelijk werk. De VOC handelde op aanzienlijke schaal in tot slaaf gemaakte mensen. In een studie naar slavernij onder de VOC schat historicus Matthias van Rossum het aantal tot slaaf gemaakte mensen in Oost-Indië in 1750 op 75.500, aanzienlijk meer dan in de Nederlandse 'bezittingen' in West-Indië in hetzelfde jaar.[43] Anders dan lange tijd werd aangenomen, verdween slavernij in Nederlands-Indië niet met de formele afschaffing in 1860. In verschillende delen van de archipel bleven mensen ook daarna in slavernij leven en werden zij nog verhandeld. Dit kwam tot in de twintigste eeuw voor.[44] De tot slaaf gemaakten

---

[40] Bosma, Ulbe. "Was There Really a Dutch Colonial Empire?" *New West Indian Guide/Nieuwe West-Indische Gids* 97:1–2 (2023), 87.
[41] Brandon, Pepijn, Guno Jones, Nancy Jouwe, and Matthias van Rossum, eds. *De slavernij in Oost en West: Het Amsterdam-onderzoek*. Amsterdam: Spectrum, 2020, 9-18, 52-59.
[42] Ibid, 17.
[43] Rossum, Matthias van. *Kleurrijke tragiek: De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC*. Hilversum: Verloren, 2015, 7 & 23.
[44] Wintle, Michael. "The Dutch Empire." In *The Cambridge History of Nationhood and Nationalism, Volume 2: Nationalism's Fields of Interaction*, edited by Cathie Carmichael, Matthew D'Auria, and Aviel Roshwald, 43–63. Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 60; Bosma, Ulbe. "Gedwongen verplaatsing en illegale slavenhandel na de afschaffing." In Rose Mary Allen, Esther Captain, Matthias van

kwamen uit Afrika, India en Zuidoost-Azië, en slavernij was een bepalend onderdeel van Nederlandse koloniale nederzettingen in de hele Indische Oceaan. Recentelijk schatte Leendert van der Valk dat tussen de 3,3 en 5,3 miljoen mensen slachtoffer zijn geworden van slavernij in alle Nederlandse koloniale gebieden wereldwijd.[45]

Negentiende eeuw

In de negentiende eeuw werd eerst de handel in tot slaaf gemaakte mensen verboden en later ook de slavernij zelf: het recht om mensen als bezit te houden. De internationale handel in plantageproducten bleef echter bestaan. Koloniale bestuurders en ondernemers hadden daardoor nog steeds grote behoefte aan goedkope arbeidskrachten. Na de afschaffing van de slavernij zochten zij naar andere vormen van arbeid om de koloniale economie voort te zetten. Tegelijk ontstonden nieuwe ideeën over koloniale samenlevingen, waarin Europese kolonisten land bezaten en economisch belang hadden bij de verdere beheersing en exploitatie van gebieden in Afrika en Azië. Het concept van 'ras' bleef voor hen nuttig: het gaf een rechtvaardiging om de arbeid van de ene groep te gebruiken ten voordele van van een andere groep. Europa nam dus afstand van de trans-Atlantische slavernij als officiële instelling, maar niet van het economische principe erachter. De vorm veranderde, maar de behoefte aan goedkope, gedwongen of door contract afhankelijk gemaakte arbeid bleef bestaan. De voormalige voorstanders van slavernij en de nieuwe industriële elites konden elkaar vinden in het idee van 'ras', en gebruikten 'ras' als praktisch middel om de economie te organiseren. 'Ras' werd zo een gevestigde werkelijkheid waarmee het sociale en economische leven werd ingericht.[46]

Sinds het einde van de achttiende eeuw, en vooral vanaf de jaren 1830, werd het woord 'ras' dan ook steeds vaker gebruikt. Toch had het geen duidelijke betekenis. Soms betekende het ongeveer hetzelfde als natie of volk. Soms verwees het naar een poging om mensen biologisch te classificeren. 'Ras' was dus geen precies wetenschappelijk begrip, maar eerder een vaag woord waarin allerlei aannames, fantasieën en onuitgesproken ideeën samenkwamen. Juist die vaagheid maakte het bruikbaar om ongelijkheid tussen de witte overheerser en de gekoloniseerde te rechtvaardigen, en die in te zetten voor (dwang)arbeid.[47] In de loop van de 19e eeuw kwamen vastomlijnde pseudowetenschappelijke theorieën tot stand, ook wel *scientific racism* genoemd, die de Europese mondiale hegemonie en het kolonialisme dienden te rechtvaardigen. Ook in de latere negentiende eeuw werd in Nederland, onder meer aan universiteiten, aan *scientific racism* gewerkt.[48]

Die denkbeelden bleven niet behouden tot het wetenschappelijke domein. Kenmerkend was de reactie van Jean Chrétien Baud in 1851, voormalig gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, op het voorstel om boeren iets meer te betalen voor hun koffie. Hij wees dat af met het argument dat het financieel onverstandig was om meer te betalen voor iets wat ook goedkoper verkregen kon worden. Baud verzette zich ook tegen hervormingen die de raciale hiërarchie binnen het koloniale systeem zouden kunnen aantasten.[49] Volgens hem moest de scheiding tussen wit en gekleurd in stand blijven. Bovendien meende hij dat de gekoloniseerde bevolking ('zwarte rassen') de superioriteit van de witte overheerser ('blanke menschenras') had aanvaard en zichzelf als minderwaardig was gaan beschouwen. Ook beweerde hij dat

---

Rossum & Urwin Vyent (red.), *Staat en slavernij: Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen*. Amsterdam: Athenaeum–Polak & Van Gennep, 2023, 149.

[45] Duncan, Natricia. "At Least 3.3m People Were Victims of Dutch Enslavement, Research Claims." *The Guardian*, 1 juli 2026.

[46] Breman, Jan. *Kolonialisme en racisme: Een postkoloniale kroniek*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2021, 325; Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 248.

[47] Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 244.

[48] Oostindie, "Het trans-Atlantische slavernijverleden en hedendaags racisme", 31.

[49] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 228.

mensen van gemengde afkomst niet vanzelfsprekend als legitieme overheersers werden geaccepteerd dan witte mensen.[50]

Daarnaast kwamen aan het einde van de negentiende eeuw ook seksualiserende stereotypen over Javaanse vrouwen voor. Een duidelijk voorbeeld is *De vrouwen op Java: Eene gynaecologische studie* (1897) van de arts Carl Heinrich Stratz, gelijktijdig uitgegeven in Semarang en Amsterdam. Daarin werden lichamelijke kenmerken van Javaanse vrouwen verbonden met vermeende raciale en psychologische eigenschappen. Zij konden tegelijk als aantrekkelijk worden voorgesteld, maar ook als bedrieglijk, intellectueel beperkt en seksueel sterk gedreven.[51] Zulke voorstellingen ontstonden binnen een koloniale samenleving waarin relaties tussen Europese mannen en Indonesische vrouwen veel voorkwamen en concubinaat lange tijd werd gedoogd. De beschikbaarheid van lokale vrouwen voor seksuele en huishoudelijke diensten maakte daarbij deel uit van de privileges van Europese mannen.[52] Binnen de koloniale beschavingsmoraal werd seksualiteit bovendien gebruikt om verschillen tussen bevolkingsgroepen te markeren. Europese mannen dienden zich te onderscheiden door rationaliteit en zelfbeheersing, tegenover wat als inheemse lust en sensualiteit werd voorgesteld.[53] Ook vrouwen van gemengde afkomst en uit lagere maatschappelijke klassen werden in koloniale voorstellingen vaker als sensueel en door hartstocht gedreven beschreven, in contrast met het ideaal van de respectabele Europese vrouw, die in deze visie met beheersing, en echtelijke trouw werd verbonden.[54] Ras en seksualiteit waren binnen de koloniale orde nauw met elkaar verbonden.

Europese expansie werd binnen het koloniale wereldbeeld voorgesteld als iets natuurlijks: sterke naties zouden ruimte nodig hebben, afzetgebieden zoeken en hun invloed buiten Europa moeten uitbreiden. Zo worden verhoudingen tussen volkeren, naties en 'rassen' genaturaliseerd, alsof politieke overheersing voortkomt uit natuurwetten en superieure 'rassen' inferieure 'rassen' zouden moeten overheersen.[55] Zulke denkbeelden werden eveneens gebruikt om wereldwijde arbeidsverdeling en Europese overheersing te rechtvaardigen. Het ging dus niet alleen om vooroordelen, maar om een politiek en economisch systeem waarin groepen mensen een plaats kregen toegewezen binnen koloniale productie en bestuur.[56] De economische drijfveer, zoals in tijden van slavernij, bleef dus in het mondiale kapitalistische systeem centraal staan. Mensen werden losgemaakt uit hun eigen samenleving, familie, dorp, grond, lokale economie en sociale verplichtingen, zodat hun arbeidskracht beschikbaar kwam voor plantages, mijnen of andere koloniale ondernemingen. Daarbij werden nieuwe overheerste gebieden ontgonnen en ecologisch vernietigd. De oorspronkelijke bevolking werd daarbij verdreven, soms uitgeroeid, terwijl gekoloniseerde mensen van elders onder auspiciën van witte kolonisatoren te werk werden gesteld.[57]

De wereldwijde migratie van arbeiders werd in belangrijke mate gestuurd door de vraag naar goedkope en controleerbare arbeidskrachten. Zo richtten de grootgrondbezitters in Brazilië zich op het stimuleren van migratie van Chinezen en Indiërs. Daarmee wilden zij de slavenarbeid op de koffieplantages van São Paulo eerst aanvullen en later vervangen. Wanneer zulke migratiestromen niet op gang kwamen of onvoldoende konden worden aangemoedigd, werd teruggevallen op klassiekere methoden: rekrutering, dwang of misleiding. In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam vanuit China grootschalige arbeidsmigratie op gang naar onder meer Réunion, Maleisië, de Cariben en Suriname. Dit gebeurde in de vorm van contractarbeid. In dat geval schoten rekruteerders de prijs van het ticket voor aan de werkgever. Dat bedrag

---

[50] Ibid, 229.
[51] Ann Laura Stoler, *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things* (Durham, NC: Duke University Press, 1995), 188.
[52] Ibid., 180.
[53] Ibid., 179.
[54] Ibid., 182.
[55] Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 260.
[56] Ibid, 261.
[57] Ibid, 272; Moses, A. Dirk. "Genocide and Permanent Security." *Anthropological Theory* (2026), 5.

werd vervolgens ingehouden op het toekomstige loon van de arbeider. De contractarbeiders bleven in feite bij de werkgever in de schuld staan.[58]

Contractarbeid in Suriname

In Suriname kreeg deze gebondenheid een vaste contractuele vorm: Chinese, Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders verbonden zich veelal voor vijf jaar aan plantagearbeid, waarna hun contractuele verplichting afliep en zij in principe konden terugkeren naar hun land van herkomst.[59] Om na de afschaffing van de slavernij in 1863 de productie van suiker, cacao en koffie voort te zetten, werden contractarbeiders uit China, India en Java aangetrokken voor het plantagewerk.

De afschaffing van de slavernij in 1863 betekende ook dat de Nederlandse overheid de eigenaren van tot slaaf gemaakte mensen voor een bedrag van ongeveer 12 miljoen gulden schadeloos moest stellen.[60] Deze schadeloosstelling werd door de Nederlandse staat betaald, gedeeltelijk met de koloniale inkomsten uit Nederlands-Indië.[61] Na de afschaffing van de slavernij moesten de vrijgemaakten onder het Staatstoezicht nog tien jaar op de Surinaamse plantages blijven werken. Toen dit systeem in 1873 afliep, vreesden de plantage-eigenaren een tekort aan arbeidskrachten. Veel voormalige tot slaaf gemaakten wilden het zware plantagewerk, zoals het kappen van suikerriet in de tropische hitte, niet voortzetten. Contractarbeid werd voorgesteld als een vorm van vrije arbeid, maar in de praktijk werden veel arbeiders misleid en slecht behandeld en was hun bewegingsvrijheid sterk beperkt.[62]

Voor Chinese contractarbeiders was de confrontatie met het bestaande plantagesysteem heel direct. De eerste Chinezen arriveerden vanaf 1853, dus nog tijdens de slavernij. Hoewel zij formeel vrije contractarbeiders waren, konden plantagehouders hen beboeten en opsluiten, en konden overtredingen leiden tot gevangenisstraf en dwangarbeid. Hun positie lag daardoor in de praktijk dicht bij die van tot slaafgemaakten.[63] Ook Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders hadden beperkte bewegingsvrijheid. Via de *poenale sanctie* konden werkweigering en ongehoorzaamheid strafrechtelijk worden bestraft.[64] Hoewel de contracten formeel vrijwillig werden aangegaan, kwam bij de werving misleiding voor over zowel de bestemming als de aard van het werk. Een deel van de migranten had bovendien geen landbouwervaring voordat zij op de Surinaamse plantages terechtkwamen.[65] De omstandigheden waren zwaar en vooral in de eerste jaren kwamen ziekte, uitputting en sterfte veel voor. Hoewel later verbeteringen werden aangebracht in transport en gezondheidszorg, bleef het plantagewerk zwaar.[66]

De verschillende groepen kwamen op verschillende momenten in Suriname aan, maar kregen allemaal te maken met een koloniale samenleving waarin huidskleur, afkomst en de mate waarin mensen zich op de Europese cultuur richtten sterk samenhingen met hun maatschappelijke positie. Binnen dit koloniale systeem stonden witte Nederlanders bovenaan. Ook binnen de Afro-Surinaamse bevolking bestonden duidelijke verschillen: lichtgekleurde Afro-Surinamers hadden gemiddeld een gunstiger positie dan

---

[58] Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 275.
[59] Ankum-Houwink, J. C. "Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw." *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 4:2 (1985), 184; Hoefte, Rosemarijn. "Het politiek bewustzijn van Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders, 1910–1940." *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 6:1 (1987), 25.
[60] Wintle, "The Dutch Empire", 52.
[61] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 229.
[62] Choenni, Chan E. S. *Integratie Hindostani stijl? Over migratie, geschiedenis en diaspora van Hindostanen*. Inaugural lecture, Vrije Universiteit Amsterdam, 2011, 3-4.
[63] Ankum-Houwink, "Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw", 184.
[64] Sewgobind, Praveen. *Cosmopolitan Meandericity: Surinamese Entanglements of Memory, Race, and Coloniality*. PhD dissertatie, Universität Potsdam, 2019, 429.
[65] Choenni, *Integratie Hindostani stijl,* 5.
[66] Ibid, 6.

donkergekleurde Afro-Surinamers.[67] Hindostanen en Javanen pasten door hun taal, religie en culturele achtergrond aanvankelijk moeilijk binnen de bestaande maatschappelijke verhoudingen. Daarbij werden zij sterk geassocieerd met contract- en landarbeid, werk waarop mede vanwege de herinnering aan de slavernij werd neergekeken. Ze werden lange tijd ook als sociale en culturele buitenstaanders gezien.[68] Een vergelijkbare lage waardering gold eerder voor Chinese contractarbeiders, die eveneens met zwaar veldwerk en slavenarbeid werden geassocieerd en als cultureel vreemd werden beschouwd.[69]

Binnen deze koloniale orde hadden Hindostanen, Javanen, Chinezen en Afro-Surinamers niet dezelfde positie, maar werden wel allemaal binnen een bredere koloniale en raciale hiërarchie geplaatst, waarin niet-witte arbeid werd uitgebuit.[70] De komst van Aziatische contractarbeiders kon bovendien spanningen met Afro-Surinamers versterken, juist omdat groepen onder verschillende voorwaarden binnen dezelfde plantage-economie terechtkwamen.[71]

De verschillende groepen namen ook verschillende economische posities in en leefden deels ruimtelijk van elkaar gescheiden.[72] Tussen Hindostanen en Afro-Surinamers bestonden daarnaast wederzijdse negatieve beelden, waarin groepen verschillend werden gewaardeerd.[73] Hindostanen konden Afro-Surinamers voorstellen als minder arbeidzaam, terwijl Afro-Surinamers Hindostanen juist konden verbinden met zuinigheid en geslotenheid.[74] Ook koloniale bestuurders en planters plaatsten groepen in een hiërarchie op basis van hun vermeende eigenschappen als arbeidskrachten. Javanen werden daarbij geregeld voorgesteld als gehoorzaam en rustig.[75] Chinese contractarbeiders namen eveneens een lage positie in deze beeldvorming in. Hun afkomst en hun associatie met laag gewaardeerde plantagearbeid werden verbonden met ideeën over culturele en maatschappelijke minderwaardigheid.[76] Het bleef niet beperkt tot stereotypen. Tussen de verschillende groepen bestond ook sociale afstand en uitsluiting, waarbij groepen elkaar niet vanzelfsprekend als gelijkwaardig beschouwden en de stijging van andere groepen soms als bedreigend ervoeren. De sociale afstand kwam ook tot uiting in beledigende en denigrerende benamingen voor andere groepen.[77]

Gedwongen arbeid in Nederlands-Indië

Hoewel de trans-Atlantische slavenhandel eindigde in de 19e eeuw, kwam slavernij in andere gedaanten voor. Zo werden in de jaren 1830 nog steeds tot slaaf gemaakte mensen gerekruteerd voor het Nederlands-Indische leger (het KNIL), afkomstig van de Ashanti: 1.000 van hen in 1837, tegen 100 gulden per persoon.[78] Vanaf 1869 ontwikkelde de Deli Maatschappij op Oost-Sumatra grootschalige tabaksplantages, waar vooral Chinese en later Javaanse contractarbeiders onder zeer zware omstandigheden werkten. Binnen het

---

[67] Niekerk, Mies van. "Differentieel maatschappelijk succes: Creolen en Hindostanen in Suriname." *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 15:1 (1996), 6; Ramsoedh, Hans. "Van samenleving in een grensgebied naar integratie in Suriname." *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 33:1 (2014), 17.
[68] Ramsoedh, "Van samenleving in een grensgebied naar integratie in Suriname", 17.
[69] Ankum-Houwink, "Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw", 184.
[70] Ibid, 458.
[71] Ibid, 429.
[72] Niekerk, Van, "Differentieel maatschappelijk succes", 5-6; Ramsoedh, "Van samenleving in een grensgebied naar integratie in Suriname", 15-19.
[73] Gowricharn, Ruben. "Sociale cohesie in een plurale samenleving." *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 20:1 (2001), 77.
[74] Sewgobind, *Cosmopolitan Meandericity,* 351.
[75] Hoefte, Rosemarijn. "Orang-kontrak: De verbeelding van Javaanse contractarbeiders in Suriname en Deli." *Acta Neerlandica* 12 (2016), 147; Van der Kroef, Justus M. "The Indonesian Minority in Surinam." *American Sociological Review* 16, nr. 5 (1951): 674.
[76] Ankum-Houwink, "Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw", 185.
[77] Van der Kroef, "The Indonesian Minority in Surinam", 674.
[78] Wintle, "The Dutch Empire", 60.

systeem van de poenale sanctie konden arbeiders worden bestraft wanneer zij hun contract niet naleefden. Mishandeling en uitbuiting kwamen veelvuldig voor, terwijl Nederlandse ondernemingen grote winsten maakten door het gebruik van gedwongen arbeid.[79]

In 1824 werd de Nederlandsche Handel-Maatschappij opgericht en in 1828 de West-Indische Maatschappij. Beide zijn beschreven als negentiende-eeuwse reïncarnaties van respectievelijk de VOC en de WIC.[80] De koloniale exploitatie in Nederlands-Indië werd verder ontwikkeld. De Nederlandse staat organiseerde de productie steeds nadrukkelijker rond gewassen voor de Europese markt. Tussen 1830 en 1870 vormde het Cultuurstelsel de economische kern van de Nederlandse kolonie op Java. Javanen werden gedwongen arbeid te verrichten en exportgewassen te verbouwen onder leiding van hun eigen vorsten of hoofden en Europese ambtenaren. In de gebieden waar het werd toegepast, werd ongeveer een vijfde van de bebouwde grond, en een vijfde van de boerenarbeid opgeëist voor de teelt van handelsgewassen voor de export, zoals koffie en suikerriet. Daarnaast werd ook gedwongen arbeid ingezet voor de productie van suiker en andere producten. De enorme schaalvergroting in de teelt van suikerriet op de rijstvelden vanaf midden jaren 1830 en de jaren 1840 ging ten koste van de voedselproductie en droeg bij aan ondervoeding, hoge sterfte en ernstige hongersnoden op Java in de jaren 1840.[81] De belangrijkste producten, suiker en koffie, werden met schepen van de NHM naar Nederland vervoerd en daar met winst verkocht. Het batig slot (de winst) vloeide naar de Nederlandse schatkist. Daar werd het gebruikt om de staatsschuld te helpen aflossen, de aanleg van infrastructuur en indirect de industrialisering in de negentiende eeuw te bekostigen. In de jaren 1850 bedroegen de "Indische baten" ongeveer 31,5 procent van de overheidsinkomsten en in de jaren 1860 zelfs een nog groter aandeel.[82]

In verschillende koloniën wereldwijd was de plaats van koloniale "onderdanen" ondergeschikt aan de witte bovenlaag van bestuurders. Omdat de bestaansreden van de kolonisatie hun beschaving was, verwierven de mensen die door de kolonisator overheerst werden geen burgerrechten.[83] Hun beschaving werd door Europese machthebbers beschouwd als een permanent, nooit voltooid proces. Het doel was hen vervolgens 'beschaving bij te brengen' aan de hand van christelijke zending en 'beschavingsmissies'.[84] Hierbij werd de Europese leefwijze tot norm verheven, terwijl lokale vormen van geloof, verwantschappen, leefwijzen en opvoeding werden gediskwalificeerd.[85]

In de late 19e eeuw, terwijl nieuwe technologische ontwikkelingen bijdroegen aan de economische groei van westerse staten tijdens de Tweede Industriële Revolutie, werden ook in de koloniën nieuwe gebieden veroverd en markten aangeboord. In 1884–1885 vond de Conferentie van Berlijn plaats, een Europese koloniale conferentie waarop afspraken werden gemaakt over de verdeling en exploitatie van Afrika. De Conferentie van Berlijn had vooral directe gevolgen voor Afrika, maar maakte deel uit van de bredere laat-19e-eeuwse golf van nieuw imperialisme, waarin Europese mogendheden hun koloniale macht, grondstoffenwinning en arbeidscontrole ook elders in de wereld uitbreidden. Internationale naamloze

---

[79] Bosma, Ulbe. "Amsterdam, slavernij en gedwongen arbeid in Nederlands-Indië." In *De slavernij in Oost en West: Het Amsterdam-onderzoek*, red. Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum, 308–315. Amsterdam: Uitgeverij Het Spectrum, 2020, 313-314.
[80] Wintle, "The Dutch Empire", 49.
[81] De Zwart, Pim, Daniel Gallardo-Albarrán, en Auke Rijpma. "The Demographic Effects of Colonialism: Forced Labor and Mortality in Java, 1834–1879." The Journal of Economic History 82:1 (2022), 234. Leidelmeijer, Margaret Van suikermolen tot grootbedrijf. Technische vernieuwing in de Java-suikerindustrie in de negentiende eeuw (1997) 12-13 en 117
[82] Wintle, "The Dutch Empire", 51.
[83] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 42.
[84] Mamdani, *Neither Settler nor Native, 2.* Pieterse Saskia en Janneke Stegeman, Uitverkoren. Hoe Nederland aan zijn zelfbeeld komt. (Amsterdam 2025) p.12-13
[85] Captain, Esther. "De dominee, de koopman en hun doorwerking." In *Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden*, 16.

vennootschappen waren leidende actoren in investeringen in de productie van tropische goederen en grondstoffen.[86]

Ook Nederland ging mee in deze ontwikkeling en trachtte nieuwe gebieden in te lijven, zoals in Atjeh, in het noorden van Sumatra. De Atjehoorlog (1874-1904) vloeide voort uit de Nederlandse poging om het koloniale gezag over de Indonesische archipel verder uit te breiden. Vanaf de jaren 1890 breidde Nederland zijn militaire, politieke, bestuurlijke en economische gezag ook in andere delen van de archipel uit, zoals Sumatra en Bali. Verschillende koloniale overheersingsoorlogen leidden tot honderdduizenden doden onder de Indonesische bevolking.[87] Naarmate het Nederlandse gezag werd uitgebreid en geconsolideerd, ontstond meer ruimte voor particuliere economische exploitatie. Nederlandse ondernemers en investeerders verkregen concessies voor onder meer mijnbouw en plantagelandbouw, terwijl de koloniale overheid infrastructuur aanlegde die het kapitalistische bedrijfsleven ondersteunde.[88]

Aan het einde van de negentiende eeuw was de voorheen 'eenvoudige' tegenstelling tussen zwart en wit niet meer voldoende om koloniale gebieden, arbeid en bevolkingen te besturen. Koloniale machten hadden fijnere categorieën nodig om mensen in te delen, te controleren en economisch bruikbaar te maken. Vanuit een pseudowetenschappelijke rechtvaardiging werd gezocht naar een manier om de bevolkingen te besturen in functie van productie, orde en overheersing. De koloniale administraties maakten gebruik van deze categorieën, omdat zij handig waren voor belastingheffing, arbeid, territoriale controle en bestuur. Bevolkingen werden geteld en geregistreerd als raciale of etnische groepen. De koloniale categorieën beschermden de positie van de witte kolonisator. Zij konden koloniale controle uitoefenen zonder de wetten van het moederland volledig toe te passen, en zonder gekoloniseerde mensen als burgers in het rijk op te nemen.[89] In het geval van Nederlands-Indië werden groepen een bepaalde maatschappelijke en politieke positie toegewezen. Dit werd tevens juridisch in Nederlandse en Nederlands-Indische wetgeving vastgelegd. Met de invoering van de wet op het Nederlanderschap van 1892 viel het grootste deel van de Indonesische bevolking en andere groepen die niet tot de Europese juridische categorie behoorden, buiten het Nederlandse staatsburgerschap.[90]

In Europese landen werden aan het einde van de negentiende eeuw verschillende koloniale tentoonstellingen georganiseerd. Die trokken miljoenen bezoekers en presenteerden gekoloniseerde mensen als objecten van fascinatie en spektakel.[91] Ook in Nederland werden onder anderen Afro- en Inheemse Surinamers, Javanen en Senegalezen tentoongesteld. Het publiek kon zich vergapen aan mensen die als exotisch en afwijkend werden voorgesteld, terwijl diezelfde voorstelling bevestigde dat de bezoekers zichzelf als beschaafder en hoger ontwikkeld konden zien. Verschillende tentoonstellingen, zoals die in Rotterdam in 1928, speelden niet alleen in op fascinatie, maar droegen ook bij aan koloniale beeldvorming waarin Afrikaanse en Aziatische volkeren als minderwaardig of primitief werden neergezet.[92]

---

[86] Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 295.
[87] Raben, Remco. "On Genocide and Mass Violence in Colonial Indonesia." *Journal of Genocide Research* 14:3–4 (2012), 487.
[88] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 232; Claver, Alexander. *Dutch Commerce and Chinese Merchants in Java: Colonial Relationships in Trade and Finance, 1800–1942*. Leiden: Brill, 2014, 74.
[89] Breman*, Kolonialisme en Racisme*, 232-233; Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 286.
[90] Karwan Fatah-Black en Lauren Lauret (red.) (2024:11-18). Een voorbeeld hoe dit proces ging voor is te lezen in het proefschrift van Patricia Tjiook-Liem met betrekking tot de Chinese bevolkingsgroep in Nederlands-Indië. Liem, G. K. N. (2009, January 15). De rechtspositie der Chinezen in Nederlands Indië 1848-1942. LUP Dissertations. Leiden University Press (LUP), Leiden.
[91] Michel, *Un monde en nègre et blanc,* 330.
[92] Rijnmond. "Menselijke dierentuin tijdens Nenijto." 8 juni 2015. https://www.rijnmond.nl/nieuws/130147/menselijke-dierentuin-tijdens-nenijto. Geraadpleegd 26 juli 2026.

Begin twintigste eeuw

Aan het begin van de twintigste eeuw droegen de koloniën in belangrijke mate bij aan de Nederlandse economie. Zo werd de bijdrage van Nederlandse-Indië in 1938 geschat op 13,8 procent van het nationaal inkomen van Nederland. In de jaren 1920 was dit waarschijnlijk nog hoger geweest. Daarbij kwam de politieke invloed op internationale conferenties die Nederland ontleende aan het koloniale bezit.[93] Zoals ook gold voor andere koloniale rijken, maakte een zogenaamde *White Man's Burden*, of een zeker koloniaal schuldgevoel voor de economische uitbuiting, ook deel uit van het Nederlandse imperialisme. De Nederlandse versie van de *White Man's Burden* was de Ethische Politiek.[94] De slechte leefomstandigheden van een groot deel van de Javaanse bevolking werden tegen het einde van de negentiende eeuw steeds meer onderwerp van kritiek. De gedwongen teelt van exportgewassen had in de negentiende eeuw mede geleid tot voedseltekorten, hongersnoden en verhoogde sterfte. In 1899 stelde de politicus C.T. van Deventer (1857–1915) dat Nederland tegenover Indië een 'ereschuld' had. De Nederlandse economie had sterk van de kolonie geprofiteerd en volgens hem moest een deel van die opbrengsten worden teruggegeven aan de Indonesische bevolking.[95] Rond 1901 kreeg deze gedachte vorm in de Ethische Politiek, die de welvaart van de Indonesische bevolking moest verbeteren via onder meer irrigatie, wegen, landbouwvoorlichting, onderwijs, medische zorg en migratie van Javanen naar minder dichtbevolkte eilanden. Het beleid bleef echter paternalistisch en koloniaal. De ethische doelstellingen gingen bovendien samen met de verdere uitbreiding en gewelddadige handhaving van het Nederlandse gezag. In Atjeh woedde in dezelfde periode nog een langdurige en bloedige koloniale oorlog.[96]

In Suriname veranderde de maatschappelijke positie van Chinezen, Hindostanen en Javanen geleidelijk. De contractmigratie liep voor de verschillende groepen op verschillende momenten af. Voor de Javanen, als laatste groep, gebeurde dit in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Zo kwam een einde aan de aanvoer van nieuwe arbeiders onder deze contractvorm.[97] Na afloop van hun contract vestigde een deel van de voormalige contractarbeiders zich permanent in Suriname. Hindostanen en Javanen vonden daarbij vooral een bestaan in de kleinschalige landbouw. De koloniale overheid stimuleerde deze ontwikkeling door landbouwgrond beschikbaar te stellen en steeds sterker in te zetten op kleine landbouwbedrijven.[98] Chinese voormalige contractarbeiders vestigden zich eveneens als vrije arbeiders en zelfstandigen. Binnen de gevestigde Chinese gemeenschap ontwikkelde zich vervolgens een sterke oriëntatie op handel en detailhandel.[99]

Onder gouverneur J.C. Kielstra (1933–1944) werden Hindostanen en Javanen bewust als afzonderlijke landbouwgemeenschappen benaderd. Zij kregen relatief veel ruimte om hun dorpen, religie en familierecht volgens eigen gebruik te organiseren. Dit beleid was niet uitsluitend op culturele tolerantie gebaseerd, maar hing samen met het koloniale belang om beide groepen als landbouwbevolking aan Suriname te binden.[100] Bij Hindostanen werd deze waardering zelfs expliciet tegenover Afro-Surinamers geplaatst: aan Afro-Surinamers werd minder ijver toegeschreven.[101] Kielstra's beleid ten gunste van Aziatische landbouwgemeenschappen riep wel weerstand op bij delen van de stedelijke Afro-Surinaamse elite, die

---

[93] Wintle, "The Dutch Empire", 51.
[94] Breman, *Kolonialisme en Racisme,* 231.
[95] De Zwart, Gallardo-Albarrán, en Rijpma. "The Demographic Effects of Colonialism", 234.
[96] Oostindie, Gert. Moed en miskenning. Cleveringa-oratie, Universiteit Leiden, 24 november 2022, 6.
[97] Hoefte, "Orang-kontrak", 148-149.
[98] Hoefte, Rosemarijn, en Hariëtte Mingoen. "Where Is Home? Changing Conceptions of the Homeland in the Surinamese-Javanese Diaspora." *Wacana: Journal of the Humanities of Indonesia* 23:3 (2022), 525.
[99] Tjon Sie Fat, Paul B. *Chinese New Migrants in Suriname: The Inevitability of Ethnic Performing*. PhD dissertatie, University of Amsterdam. Amsterdam: Vossiuspers UvA, 2009, 68.
[100] Choenni, *Integratie Hindostani stijl,* 22*;* Hoefte en Mingoen, "Where Is Home?", 530.
[101] Choenni, *Integratie Hindostani stijl,* 22.

vreesden voor een groeiende culturele en politieke invloed van Aziatische groepen.[102] Dit alles speelde binnen een bredere koloniale ordening waarin kleur, etniciteit, klasse en maatschappelijke positie met elkaar verweven waren. Vooral de lichtgekleurde Afro-Surinaamse middenklasse in Paramaribo profiteerde aanvankelijk van vernederlandsing, onderwijs en politieke toegang, terwijl Hindostanen en Javanen lange tijd buiten dit proces bleven omdat zij als tijdelijke migranten werden gezien.[103]

In Nederlands-Indië werd de bevolking onderverdeeld in drie categorieën. De eerste betrof de Europeanen, inwoners met de Nederlandse of een andere Europese nationaliteit. Tot deze categorie behoorden ook Indo-Europeanen met een Nederlandse nationaliteit en personen die met Europeanen waren gelijkgesteld of op wie het zogenaamde Europeaanschap van toepassing was.104 De tweede categorie was de 'Vreemde Oosterlingen' (Aziatische inwoners van niet-Indonesische origine zoals Chinezen en Arabieren) en de derde categorie de zogenaamde 'Inlanders' (Indonesische bevolking). Iedere categorie stond onder zijn eigen rechtssysteem. In grote lijnen vormde deze categorisering ook de lagen van de koloniale hiërarchische samenleving, waarbij de Europeanen bovenaan stonden.[105] De grenzen tussen deze groepen waren echter niet strikt, maar fluïde. Mensen konden het Europeaanschap verwerven als zij aan het koloniale bestuur konden aantonen dat zij 'beschaafd en ontwikkeld' waren. In de praktijk kwam het erop neer dat zij in een procedure moesten aantonen dat zij voldoende 'Europese' eigenschappen en omgangsvormen hadden verworven.[106] Toegang tot de dominante Europese samenleving of samenwerking met het koloniale bestuur kon macht, privileges, status en economische kansen opleveren. Die hiërarchie berustte niet eenvoudig op 'ras' of huidskleur. Ook afkomst, cultuur en veronderstelde beschaving bepaalden in hoeverre iemand als 'Europees' werd beschouwd.[107]

David Van Reybrouck beschrijft de laat koloniale samenleving met de metafoor van de 'koloniale pakketboot'. De passagiers van de eerste en tweede klasse namen elkaar nauwlettend de maat, terwijl zij anders keken naar de veel grotere groep 'dekpassagiers', de lokale bevolking. [108] Deze metafoor wijst op hoe mensen binnen de koloniale hiërarchie hun eigen positie bepaalden ten opzichte van anderen. De maatschappelijke verhoudingen droegen er ook aan bij dat bevolkingsgroepen zich tegenover elkaar positioneerden. Insluiting bij of toenadering tot de ene groep kon samengaan met uitsluiting van of afstand nemen tot een andere groep. Dat kon zich uiten in het neerkijken op mensen met een lagere status, waaronder oorspronkelijke bewoners van de archipel, het opkijken naar de dominante samenleving en soms een vergaande aanpassing aan de Europese bovenlaag. De koloniale samenleving functioneerde als een gelaagd systeem waarin ook raciale identiteit een constituerend principe was, en maatschappelijke bevoordeling en achterstelling in belangrijke mate langs huidskleur werden verdeeld.[109]

---

[102] Hoefte en Mingoen, "Where Is Home?", 530; Marchand, Iris, *Being Dogla: Hybridity and Ethnicity in Post-Colonial Suriname*. PhD diss., University of Edinburgh, 2014, 84.
[103] Marchand, *Being Dogla*, 81-84.
[104] Personen uit verschillende oorspronkelijke bevolkingsgroepen in de voormalige kolonie Nederlands-Indië zoals Molukkers, Chinezen en Menadonezen konden gelijkgesteld worden met een Europeaan als ze Christen waren en een westerse levensstijl aanhielden. Op niet-erkende kinderen van Europeanen kon de 'toepasselijkheidsverklaring' worden toegepast. Voor een beknopt overzicht en de infographic: Hoe word je Nederlander? zie: Margaret Leidelmeijer en Lisa Aarsen, Atlas van de Oversteek. De naoorlogse migratie vanuit Indonesië naar Nederland. (Amsterdam 2022) p 14-15
[105] Ibid, 14.
[106] Luttikhuis, Bart. "Beyond Race: Constructions of 'Europeanness' in Late-Colonial Legal Practice in the Dutch East Indies," *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 20, nr. 4 (2013), 548.
[107] Ibid.
[108] Reybrouck, David van., *Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld* (Amsterdam 2020) 72-97.
[109] Hans Meijer, *In Indië geworteld. De twintigste eeuw* (Amsterdam 2004), Serie: De geschiedenis van de Indische Nederlanders, 253.

Na verloop van tijd raakten meer en meer Nederlanders bekend met het koloniale rijk en werden de koloniën gezien als onderdeel van Nederlandse grootheid. Scholen gingen een steeds belangrijkere rol spelen, zeker nadat in 1901 de leerplicht werd ingevoerd. Jonge kinderen leerden daar ook over het koloniale rijk. Dat rijk werd voorgesteld als een vanzelfsprekend bezit van het 'moederland', bewoond door mensen die niet zonder Nederlandse leiding zouden kunnen.[110] Dat betekende dat Nederland zichzelf zag als een welwillende koloniale mogendheid die, gedreven door expertise, ondernemingszin en beschavingsdrang, koloniale onderdanen zou verheffen. Een vreedzame natie die bakermat wilde zijn voor een internationale rechtsorde.[111] Tegelijkertijd bleef voor veel Nederlanders onzichtbaar wat zich daadwerkelijk in de koloniën afspeelde. Door de grote afstand en de beperkte informatievoorziening kregen Nederlanders vooral via bestuurders, ondernemers en intellectuelen een idee bij de kolonie. Geweld en dwang bleven daardoor voor het brede publiek grotendeels buiten beeld.[112] Kolonialisme was bovendien nooit volledig onomstreden. Vanaf het begin klonk kritiek op slavernij, geweld, verovering en dwang, al bleef de afkeer van het recht om te koloniseren lange tijd een minderheidspositie.[113]

In de periode tussen de twee wereldoorlogen verdween het wereldwijde raciale denken niet, maar nam nieuwe vormen aan. In de jaren dertig werd de koloniale orde bovendien steeds sterker gedragen door een populair koloniaal bewustzijn. Niet alleen bestuurders, ondernemers, politie en kolonisten hielden de raciale orde in stand; ook bredere delen van de Europese bevolking gingen zich ermee identificeren. Tegelijkertijd was de periode tussen de twee wereldoorlogen niet eenduidig. Er waren ook wetenschappers, schrijvers, en politici die de rassenhypothese bekritiseerden. De wetenschap begon 'ras' steeds meer te 'debiologiseren': het werd minder gezien als een vast biologisch gegeven en meer als een historisch, cultureel en sociaal geconstrueerde verhouding. Toch bleef deze verschuiving onvolledig. Zelfs wetenschappers die afstand namen van een strikt biologisch begrip van 'ras' bleven soms vasthouden aan hiërarchische ideeën over intelligentie en cultuur. De oude raciale ordening verdween dus niet meteen, maar veranderde van taal en vorm.[114]

Waar 'ras' eerder vooral een zaak was van de koloniën, werden ook de bredere Europese en Amerikaanse bevolkingen bij het verhaal van witte superioriteit betrokken. Vanaf de late negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw nam het denken in raciale superioriteit dan ook niet af, maar werd juist sterker verbonden met het idee van de natie. De natie werd steeds vaker voorgesteld als een levend lichaam dat gezond, sterk en zuiver moest blijven.[115] Tegelijkertijd werd er steeds meer aan biologisch-racistische ideeën getwijfeld. Andere hypotheses kwamen op. Menselijk gedrag werd daarin niet langer vooral begrepen als gevolg van 'ras', maar als iets dat mede voortkomt uit sociale omstandigheden, opvoeding, omgeving, uitsluiting, armoede en collectieve ervaringen.[116]

In perioden van economische crisis en politieke onzekerheid, zoals in de jaren twintig en dertig, raakten racistische denkbeelden steeds sterker verweven met opvattingen over nationale identiteit. Daarbij werd het nationale volk voorgesteld als een gemeenschap van onderling verwante, vrije en 'zuivere' mensen.[117] Daartegenover werden andere groepen geplaatst: gekoloniseerde "onderdanen", zwarte mensen, Joden, homoseksuelen en anderen die als bedreigend werden gezien voor de puurheid van de volksgemeenschap. De natie werd verbeeld als een levend lichaam dat beschermd en gezuiverd moest worden.[118] Het liep uit op

---

[110] Oostindie, "Het trans-Atlantische slavernijverleden en hedendaags racisme", 31.
[111] Kamphuis, P. H. "De lange Tweede Wereldoorlog." *Militaire Spectator* 190:1 (2021), 60.
[112] Raben, "Epilogue. Colonial Distances", 206 & 224.
[113] Ibid., 223.
[114] Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 326.
[115] Ibid., 295.
[116] Michel, 297 - 301.
[117] Sémelin, Jacques. *Purify and Destroy: The Political Uses of Massacre and Genocide*. New York: Columbia University Press, 2007, 41.
[118] Ibid.

extreem geweld, met als dieptepunt de genocide op de Joden door nazi-Duitsland. De ontdekking van de nazikampen in 1945 maakte zichtbaar waartoe de fictie van 'ras' kon leiden wanneer zij centraal kwam te staan in een politieke ideologie.[119] De Martinikaanse schrijver Aimé Césaire (1913–2008) stelde in *Discours sur le colonialisme* dat Europa koloniaal geweld lange tijd accepteerde, maar pas geschokt reageerde toen vergelijkbaar geweld zich binnen Europa voltrok.[120]

Post-1945 tot heden

In de wereld van na de Tweede Wereldoorlog moest de pas opgerichte Verenigde Naties, gevormd door overwinnaars en overwonnenen, zich verhouden tot de koloniale erfenis, juist omdat kolonialisme botste met de democratische beginselen die in 1948 opnieuw werden bevestigd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. In deze veranderde wereldorde werd 'ras' meer en meer afgewezen. Een belangrijk symbolisch moment volgde in 1950, toen UNESCO de *Statement on race* publiceerde. Daarin stelden vooraanstaande antropologen dat 'ras' geen geldige biologische basis heeft.[121] De biologische rechtvaardiging van 'ras' werd aldus op wereldniveau ondergraven.[122]

Tegelijkertijd betekende het jaar 1945 geen wereldvrede, maar luidde het een periode van verschillende onafhankelijkheidsoorlogen in, waaronder die van Indonesië, maar ook die van Vietnam en Algerije. WO2 markeerde het begin van het einde van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië. De Japanse bezetting van 1942 maakte een einde aan het Nederlandse koloniale gezag. Na de Japanse capitulatie in 1945 was voor een groot deel van de Nederlandse politieke elite het herstel van het koloniale gezag aanvankelijk het uitgangspunt. De onafhankelijkheidsverklaring door Indonesische nationalisten op 15 augustus 1945 werd in Nederland dan ook gezien als een revolutie.[123] Nederland probeerde in de jaren vijftig en zestig met West-Nieuw-Guinea nog een deel van het voormalige koloniale rijk te behouden, maar moest het gebied in 1962 onder internationale druk afstaan.[124]

Er waren aanzienlijke postkoloniale migratiestromen naar Nederland in het derde kwart van de twintigste eeuw. Tussen 1946 en 1968 kwamen ruim 300.000 repatrianten en migranten uit Indonesië aan, velen van hen van gemengd Europees-Aziatische achtergrond. Alhoewel de meesten van hen in Indonesië opgegroeid waren met een westerse levensstijl, werd er vanaf de jaren vijftig een assimilatiebeleid ingezet voor de migranten die nog niet eerder in Nederland hadden gewoond. Het Centraal Comité voor Kerkelijk en Particulier (CCKP) voerde vanaf 1950 dit beleid uit.[125] Het assimilationistische beleid was gericht op het verkleinen of zelfs uitwissen van culturele verschillen tussen nieuwkomers en Nederlanders. Velen ervoeren dit beleid als vervreemdend en racistisch.[126] Op 25 april 1950 werd de Republik Maluku Selatan (Republiek der Zuid-Molukken, RMS) uitgeroepen. Vanwege het uitroepen van de RMS verbood de Indonesische regering de demobilisatie van de Molukse KNIL-militairen op Ambon. Er ontstond een patstelling die werd doorbroken door de Molukse militairen met hun gezinnen in twaalf transporten tijdelijk naar Nederland te verschepen. Zij werden opgevangen in woonoorden. Het tijdelijke verblijf werd uiteindelijk permanent. Vanaf de jaren zestig werden de woonoorden door de overheid gesloten en de bewoners gedwongen te verhuizen naar Molukse wijken.[127] Het langdurige verblijf en de politieke teleurstelling rond de

---

[119] Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 333.
[120] AlAli, Talha. "The Violence Europe Could Tolerate: Césaire, Whiteness and the Persistence of Colonial Morality." *Decolonised Minds*, geraadpleegd 26 augustus 2026.
[121] UNESCO. *Statement on Race*. Paris: UNESCO, 1950.
[122] Michel, *Un monde en nègre et blanc*, 333-334.
[123] Wintle, "The Dutch Empire", 55.
[124] Wintle, "The Dutch Empire", 56.
[125] Ulbe Bosma, Terug uit de koloniën. Zestig jaar postkoloniale migranten en hun organisaties (Amsterdam 2009) 145-151
[126] Ibid., 58.
[127] Zie voor de geschiedenis het overzichtswerk van Henk Smeets en Fridus Steijlen, In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2025. (Amsterdam 2025).

Republiek der Zuid-Molukken droegen bij aan spanningen, die in de jaren zeventig onder meer tot uiting kwamen in treinkapingen en de schoolgijzeling in Bovensmilde.[128]

In Suriname na de Tweede Wereldoorlog namen Hindostanen en Javanen steeds nadrukkelijker deel aan het maatschappelijke en politieke leven. Zij kwamen sterker op voor de belangen van hun eigen gemeenschap, vaak rond bevolkingsgroep, religie en gedeelde belangen. Dat gaf groepen die eerder weinig politieke invloed hadden meer mogelijkheden om mee te doen, maar maakte de verschillen tussen bevolkingsgroepen soms ook scherper.[129] Ook Chinezen kwamen via eigen verenigingen en vertegenwoordigers op voor hun gezamenlijke belangen en politieke positie.[130] Binnen de zogenoemde *apanjaht*-politiek werden maatschappelijke en politieke belangen sterk langs etnische lijnen behartigd. Politieke leiders spraken hun eigen achterban aan op gedeelde belangen en groepsloyaliteit, maar konden daarbij ook bestaande angsten en vooroordelen over andere bevolkingsgroepen gebruiken. Verschillen in politieke invloed, banen en toegang tot de overheid konden zo gemakkelijk worden opgevat als bevoordeling van de ene groep ten koste van de andere.[131] Vooral tussen Afro-Surinamers, Hindostanen en Javanen konden hierdoor spanningen ontstaan over de vraag welke groep werd voorgetrokken of juist werd achtergesteld.[132] Tegelijkertijd stonden deze groepen zeker niet voortdurend tegenover elkaar. Er waren ook langere perioden van samenwerking, en politieke leiders waren bereid over groepsgrenzen heen afspraken te maken wanneer hun belangen samenvielen.[133]

Deze politieke cultuur moet daarom niet worden gezien als een één-op-één-doorwerking van het kolonialisme. Koloniaal beleid had verschillen en ongelijkheden tussen bevolkingsgroepen mede gevormd en versterkt, maar Surinaamse politici gingen in de twintigste eeuw ook zelf met die verschillen werken.[134] Het benadrukken van de eigen groep kon helpen om achterstanden weg te werken en politieke invloed te verkrijgen, maar kon ook politiek voordeel opleveren. Vooroordelen en angst voor andere groepen konden daarbij worden ingezet om de eigen achterban te binden. Omgekeerd konden politieke leiders juist samenwerking zoeken wanneer zij elkaar nodig hadden.[135] In de aanloop naar de onafhankelijkheid werden vooral de spanningen tussen Afro-Surinamers en Hindostanen duidelijker. Onder de Hindostaanse bevolking leefde de vrees dat onafhankelijkheid zou leiden tot Afro-Surinaamse politieke overheersing, terwijl ook binnen andere bevolkingsgroepen onzekerheid bestond over hun toekomstige positie.[136] De onzekerheid rond de naderende onafhankelijkheid droeg uiteindelijk bij aan een omvangrijke migratie naar Nederland van Surinamers uit verschillende bevolkingsgroepen.[137]

De grote groep Surinamers die vanaf de jaren zestig en vooral in de jaren zeventig naar Nederland kwam, kreeg in verschillende maatschappelijke contexten te maken met discriminatie. Daarbij bestonden verschillen tussen bevolkingsgroepen. Afro-Surinamers werden in de Nederlandse beeldvorming vaak het sterkst met 'Surinamers' als geheel vereenzelvigd en kregen te maken met negatieve stereotypen rond onder meer criminaliteit en maatschappelijke problemen.[138] Ook op de arbeidsmarkt zijn aanwijzingen voor discriminatie: onderzoek uit de jaren zeventig liet zien dat niet-witte sollicitanten bij vergelijkbare

---

[128] Ibid., 57.
[129] Marchand, *Being Dogla,* 85-87.
[130] Tjon Sie Fat, *Chinese New Migrants in Suriname,* 373-374.
[131] Marchand, *Being Dogla,* 87-88; Tjon Sie Fat, *Chinese New Migrants in Suriname,* 371-374.
[132] Marchand, *Being Dogla,* 84-88; Hoefte en Mingoen, "Where Is Home?", 531-533.
[133] Gowricharn, Ruben. "Een Surinaams consociationalisme?" *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 31:2 (2012), 219; Marchand, *Being Dogla*, 86-87.
[134] Marchand, *Being Dogla,* 85 & 91.
[135] Gowricharn, "Een Surinaams consociationalisme?", 219-223.
[136] Choenni, *Integratie Hindostani stijl,* 23; Marchand, *Being Dogla,* 91; Gowricharn, "Een Surinaams consociationalisme?", 223-224.
[137] Gowricharn, "Een Surinaams consociationalisme?", 224.
[138] Niekerk, Mies van. "Creoolse en Hindoestaanse Surinamers in Nederland: Twee vormen van integratie." *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 20 (2001), 48.

kwalificaties minder kansen konden hebben dan witte Nederlanders.[139] Begin jaren tachtig vestigde Philomena Essed nadrukkelijk de aandacht op de ervaringen van Afro-Surinaamse vrouwen. In haar invloedrijke onderzoek *Alledaags racisme* (1984) beschreef zij hoe racisme zichtbaar was in terugkerende ervaringen van subtiele vormen van uitsluiting in het dagelijks leven, bijvoorbeeld in winkels en op het werk. Haar benadering riep destijds veel discussie en weerstand op, maar werd later zowel wetenschappelijk als maatschappelijk zeer invloedrijk.[140]

Hindostanen werden minder vanzelfsprekend met het dominante Nederlandse beeld van 'de Surinamer' verbonden. Hindostanen kwamen daardoor in de beeldvorming ook anders naar voren dan Afro-Surinaamse Nederlanders. Hindostanen werden minder sterk gekoppeld aan het beeld van een 'probleemgroep' en later vaker gezien als een relatief succesvolle minderheid.[141] Dat betekende niet dat Nederlanders met een Aziatische achtergrond gevrijwaard waren van discriminatie en stereotypering. Verschillende groepen Nederlanders met een Aziatische achtergrond werden, ondanks hun onderlinge verschillen, op vergelijkbare manieren benaderd. Zij kregen onder meer te maken met het beeld van de 'modelminderheid', denigrerende opmerkingen en stereotypen en het over één kam scheren van mensen met uiteenlopende Aziatische achtergronden.[142]

Dit hoofdstuk heeft de historische ontwikkeling geschetst waartegen hedendaagse ervaringen van racisme en discriminatie kunnen worden geplaatst. Een belangrijke drijfveer achter het koloniale mondiale systeem was economisch. Europese staten en ondernemingen zochten naar grondstoffen, handelsmogelijkheden en goedkope arbeidskrachten. Slavernij maakte deze exploitatie op grote schaal mogelijk. Racistische denkbeelden boden daarbij een rechtvaardiging voor de onderwerping en uitbuiting van bevolkingen in Afrika, Azië en Amerika. Economische belangen, politieke overheersing en raciale denkbeelden raakten zo nauw met elkaar verweven.

Met de afschaffing van de slavernij verdwenen deze economische belangen niet. De koloniale plantage-economie en de behoefte aan goedkope en controleerbare arbeid bleven bestaan. Contractarbeid, onder meer van Chinezen, Hindostanen en Javanen, maakte deel uit van de nieuwe arbeidsvormen waarmee deze economie werd voortgezet. Binnen koloniale samenlevingen stond een witte Europese bovenlaag boven een gelaagde niet-witte bevolking. Groepen werden verschillend gewaardeerd en ingezet, mede op grond van hun veronderstelde bruikbaarheid voor koloniale economische en bestuurlijke doeleinden. Eigenschappen als ijver, hard werken, spaarzaamheid of gehoorzaamheid konden positief worden gewaardeerd, zonder dat daarmee de onderliggende koloniale hiërarchie werd doorbroken. Ook in Nederlands-Indië hing de maatschappelijke positie sterk samen met huidskleur, afkomst en de mate van aansluiting bij de Nederlandse taal en cultuur.

Beschouwingen over doorwerking

Na de dekolonisatie veranderde de wereld ingrijpend, maar verschillende auteurs wijzen erop dat historisch gevormde categorieën en verhoudingen niet noodzakelijk van de ene op de andere dag verdwenen. Ter afsluiting van dit hoofdstuk worden enkele zienswijzen gepresenteerd die wijzen op een historische erfenis. Deze perspectieven vormen een verklaring om mogelijke verbanden tussen het koloniale verleden en hedendaagse ervaringen van racisme en discriminatie nader te duiden. Het gaat nadrukkelijk niet om een uitputtend overzicht, en evenmin om één sluitende verklaring voor hedendaagse vormen van uitsluiting.

---

[139] Gowricharn, "Normbeelden als structuurprincipe." *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 24:2 (2005), 72.
[140] Elibol, Rasit en Jaap Tielbeke, 'Het alledaagse was een blinde vlek: De herwaardering van Philomena Essed', *De Groene Amsterdammer*, 24 april 2019, nr. 17.
[141] Niekerk, van, "Creoolse en Hindoestaanse Surinamers in Nederland", 48.
[142] Hoogervorst, Tom, en Melita Tarisa. "'The Screaming Injustice of Colonial Relationships': Tracing Chinese Anti-racist Activism in the Netherlands." *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 177:1 (2021), 28 & 55.

Doorwerking kan op verschillende manieren worden begrepen en de hier besproken perspectieven leggen verschillende accenten.

Zoals eerder beschreven, wijzen wetenschappers van verschillende disciplines op een historische erfenis van het kolonialisme in de hedendaagse wereld. Filosofe Alia Al-Saji bezigt de term *colonial duration*: de manier waarop kolonialisme voortduurt in waarneming, lichaam, taal en tijdservaring. In haar bespreking van het werk van de invloedrijke Frans-Martinikaanse psychiater, schrijver en filosoof Frantz Fanon (1925-1961) beschrijft zij dat racialisering werkt via een aangeleerd verbeeldingskader. Racialisering is het proces waarin mensen als 'anders' worden gemaakt en waarin dat verschil een vaste, hiërarchische betekenis krijgt. Mensen leren via opvoeding, taal, media, verhalen en beelden om verschillen tussen mensen in termen van 'ras' te zien, te benoemen en te ordenen. Deze categorieën lijken vanzelfsprekend, maar zijn historisch en sociaal gevormd.[143] Al-Saji spreekt van *too late*: het gevoel te laat te komen in een wereld die er al was, waarin betekenissen al zijn neergeslagen door anderen.[144] Ze benadrukt dat kolonialisme ook bepaalt hoe het verleden wordt voorgesteld, in verschillende kaders. In het dominante kader verschijnt de geschiedenis als een geschiedenis van witte 'beschaving' en vooruitgang. Gekoloniseerde volken krijgen daarin een andere plaats. Zij verschijnen niet als mensen die zelf mede geschiedenis maken, maar vooral als degenen tegenover wie die witte beschavingsgeschiedenis zich afspeelt. Zij worden als het ware door die geschiedenis meegenomen, zonder als volwaardige deelnemers eraan te worden gezien.[145]

Binnen de Nederlandse context wordt de erfenis van kolonialisme en slavernij door verschillende auteurs verbonden aan ideeën over beschaving, cultuur en 'ras', en maatschappelijke hiërarchie. De Nederlandse socioloog en emeritus-hoogleraar Jan Breman ziet bijvoorbeeld een verband tussen de koloniale beschavingsmissie en de ontwikkelingspolitiek na de dekolonisatie. Na het einde van de koloniale overheersing bleef volgens hem het idee in Nederland bestaan dat het Westen een bijzondere taak had tegenover niet-westerse samenlevingen, en tegenover voormalige koloniale onderdanen die naar Nederland kwamen. Westerse leiding en de westerse weg naar ontwikkeling bleven daarbij de norm.[146] Van voormalige koloniale onderdanen werd na hun komst naar Nederland dan ook aanpassing verwacht. Om deel uit te kunnen maken van de hoofdstroom van de samenleving moesten zij de Nederlandse leefwijze leren kennen en die ook in hun gedrag overnemen.[147] Breman wijst er verder op dat de 'kleurenlijn' die de koloniale samenleving zo sterk markeerde - de veronderstelde superioriteit van wit boven gekleurd - na 1945 niet is verdwenen.[148] Na de dekolonisatie wezen voormalige rijksgenoten en hun nazaten op het alledaagse en institutionele racisme dat zij in Nederland ervoeren en dat verbonden is aan de koloniale onderschikking op basis van huidskleur.[149]

De koloniale leer van ongelijkheid is ook terug te zien in de gestage opkomst van een etnisch-populistische 'eigen volk eerst'-mentaliteit.[150] In het politieke debat ziet Breman een groeiende tegenstelling tussen de tolerantie van etnische diversiteit en een 'eigen volk eerst en alleen'-denken. Binnen die laatste visie wordt gewaarschuwd voor 'omvolking' en voor het verlies van de raciale zuiverheid van een vermeend superieure beschaving. Voor een veelkleurige samenleving waarin verschillende groepen naast elkaar leven, is binnen zo'n gedachtegang weinig ruimte.[151] In dit verband bespreekt Breman ook Paul Scheffers essay van het 'multiculturele drama' (2000). De zorgen over immigratie richtten zich in dat essay vooral op mensen uit

---

[143] Al-Saji, Alia, "Too Late: Racialized Time and the Closure of the Past." *Insights* 6:5 (2013), 1–13.
[144] Ibid., 4-5, 7-9.
[145] Al-Saji, "Touching the Wounds of Colonial Duration: Fanon's Anticolonial Critical Phenomenology." *The Southern Journal of Philosophy* 62:1 (2024), 17.
[146] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 330-331
[147] Ibid., 383-384.
[148] Ibid., 254.
[149] Ibid., 45 & 388.
[150] Breman, *Kolonialisme en Racisme*, 45.
[151] Ibid., 395-396.

zogenoemde niet-westerse gebieden, met name Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen. Volgens Breman heeft "niet-westers, weggezet als andersoortig, (...) een racistisch odium gekregen."[152] In aanvulling hierop stelt de Brits-Jamaicaanse socioloog Stuart Hall dat racisme in de westerse wereld zich ontwikkeld heeft van biologisch racisme naar een vorm van cultureel racisme, waarin niet langer vooral biologische afkomst, maar verschillen in cultuur, levenswijze, geloof en nationale identiteit worden gebruikt om uitsluiting te rechtvaardigen.[153]

Emeritus-hoogleraar Gloria Wekker sluit zich bij dit idee aan. In haar invloedrijke werk *White Innocence* (2016) beschrijft ze dan ook dat verschillende migrantengroepen in Nederland de positie van de "Barbaarse Ander" hebben ingenomen. De afgelopen decennia werd die positie volgens Wekker vooral ingevuld door moslims. In eerdere perioden werden Afro-Surinamers, Antillianen en Molukkers op een vergelijkbare manier als de afwijkende of bedreigende 'ander' neergezet.[154] Dit speelt zich tegen een achtergrond af waarbinnen Nederland zich lange tijd weinig tot geen rekenschap heeft gegeven van het slavernij- en koloniale verleden. Dit is volgens Wekker te verklaren uit het dominante Nederlandse zelfbeeld, waarin Nederland zichzelf graag ziet als klein, rechtvaardig, tolerant, kleurenblind en moreel vooruitstrevend.[155] Dat zelfbeeld staat volgens Wekker op gespannen voet met de lange geschiedenis van kolonialisme en slavernij. Die geschiedenis heeft niet alleen buiten Nederland plaatsgevonden, maar ook denkbeelden over 'ras', beschaving en superioriteit gevormd die in de Nederlandse samenleving zijn blijven doorwerken. Wekker gebruikt hiervoor het begrip cultureel archief: een verzameling van kennis, gevoelens en vanzelfsprekendheden die in de koloniale periode is opgebouwd en die, vaak zonder dat mensen zich daarvan bewust zijn, invloed blijft uitoefenen op hoe groepen worden gezien en beoordeeld.[156]

Wekker merkt op dat Nederland eeuwenlang een koloniale mogendheid was, maar dat haar koloniale geschiedenis tot ver in de twintigste eeuw opvallend afwezig was in onderwijs, nationale herinnering en discussies over de Nederlandse identiteit. Het beeld was er vooral een van Nederland als slachtoffer van de Duitse bezetting, in plaats van als koloniale mogendheid zelf grootschalig geweld had gebruikt in Indonesië.[157] Zo kon het idee blijven bestaan dat kolonialisme en racisme vooral iets waren dat zich 'elders' afspeelde en weinig met Nederland zelf te maken had.[158] Juist die afwezigheid vormt volgens Wekker een blinde vlek: zolang kennis over het koloniale verleden en de daarmee verbonden uitsluitingsmechanismen niet breed wordt gedeeld, blijft ook moeilijk zichtbaar hoe die geschiedenis doorwerkt in hedendaagse verhoudingen.[159] Daar hangt ook het begrip witte onschuld mee samen. Onschuld betekent bij Wekker niet alleen iets niet weten, maar ook iets niet willen weten. Het Nederlandse zelfbeeld als tolerant en niet-racistisch kan daardoor verhinderen dat structurele ongelijkheid of racialisering als zodanig wordt herkend.[160]

Dat deze verwevenheid van cultuur en 'ras', waar verschillende auteurs op wijzen, ook concrete maatschappelijke gevolgen had, blijkt uit het proefschrift van Ineke Mok uit 1999. Zij laat zien hoe denken in termen van afzonderlijke 'rassen' in het Nederlandse aardrijkskundeonderwijs tot in de jaren 90 aanwezig bleef. Aan de hand van schoolboeken als *Wereldwijs* en *Wereldbeeld* uit 1991 moesten leerlingen op basis van foto's mensen indelen op huidskleur. Daarbij werd teruggegrepen op het oude idee van drie 'hoofdrassen' en zogenaamde 'mengrassen'. Termen als 'mulat', 'mesties' en 'zambo' werden behandeld

---

[152] Ibid., 396
[153] Hall, Stuart, "Race, Culture, and Communications: Looking Backward and Forward at Cultural Studies." *Rethinking Marxism* 5:1 (1992), 13-14.
[154] Wekker, Gloria. *White Innocence*, 15
[155] Ibid., 2 &
[156] Ibid., 2 -3
[157] Ibid., 12
[158] Ibid., 13.
[159] Ibid., 15.
[160] Ibid., 17-18.

alsof het bruikbare categorieën waren waarmee mensen objectief konden worden ingedeeld. Bij een foto van Marokkanen stond bijvoorbeeld expliciet: 'ook het blanke ras'. Volgens Mok laat juist het woord 'ook' zien dat 'blank' impliciet verbonden bleef met Europa: Marokkanen konden formeel binnen de categorie vallen, maar werden tegelijkertijd als afwijkend van de 'eigenlijke blanken' voorgesteld.[161]

Onder deze indelingen lagen bredere ideeën over de verhouding tussen 'ras', cultuur en nationale identiteit. In de lesboeken werden 'ras' en cultuur regelmatig vrijwel aan elkaar gelijkgesteld. Kinderen met een andere huidskleur werden gevraagd te bepalen of zij tot 'een ander ras of volk' behoorden en werden vervolgens aangeduid als 'etnische minderheden'. 'Blank' bleef ondertussen grotendeels onbenoemd en functioneerde daardoor als de vanzelfsprekende norm. Een formulering als 'ook in Nederland wonen veel mensen met een andere huidskleur' suggereerde volgens Mok bovendien dat Nederland in wezen een 'blank' land was.[162] Ook *De Grote Bosatlas* bevatte soortgelijke ideeën. Op een wereldkaart werden bevolkingen ingedeeld in categorieën als 'blanken', 'Aziaten', 'negers', 'indianen', 'mulatten' en 'mestiezen'. Die categorieën werden bovendien als etnische groepen gepresenteerd, waardoor 'ras' en etniciteit door elkaar gingen lopen. Ook een Amerikaanse kaart onder de titel 'Rassenvraagstuk' koppelde het probleem rechtstreeks aan de geografische aanwezigheid van zwarte inwoners: hoe groter hun concentratie, hoe groter het 'rassenvraagstuk' leek te zijn.[163]

Een laatste perspectief dat in dit hoofdstuk wordt behandeld, betreft de invloed van een mogelijke historische doorwerking op het gebied van maatschappelijke hiërarchieën. Daarbij zijn mogelijke parallellen zichtbaar tussen de koloniale periode en de huidige positie van Nederlanders met een Aziatische achtergrond in de Nederlandse samenleving. Een hogere positie in de hiërarchie betekent dat een groep relatief positiever wordt gewaardeerd en als sociaal dichterbij geldt.[164] Dat kan samengaan met gunstiger kansen, zonder volledige maatschappelijke insluiting: groepen kunnen relatief hoog worden gewaardeerd en toch als buitenstaanders gelden.[165]

De Amerikaanse politicoloog Claire Jean Kim beschrijft een hiërarchisch proces aan de hand van het begrip *racial triangulation*. Aziatische Amerikanen worden daarbij enerzijds relatief positief gewaardeerd ten opzichte van zwarte Amerikanen, maar anderzijds tegelijkertijd als blijvend buitenlands en niet volledig assimileerbaar voorgesteld. Hun positie wordt dus niet alleen bepaald door een eenvoudige hiërarchie van hoger en lager, maar ook door de vraag wie als volwaardig onderdeel van de samenleving wordt beschouwd.[166] De bekende voorstelling van Aziatische Amerikanen als modelminderheid is hiervan een belangrijk voorbeeld. Eigenschappen als ijver, waardering voor onderwijs en zelfstandigheid worden gebruikt om hun maatschappelijke succes te verklaren. Tegelijkertijd kan daarmee impliciet de vraag worden gesteld waarom andere 'minderheden' niet hetzelfde bereiken. Structurele verschillen in kansen, macht en discriminatie raken zo uit beeld.[167]

Dat zulke positieve stereotypering niet betekent dat Aziatische Amerikanen geen racisme ervaren, komt naar voren in het onderzoek van psycholoog Derald Wing Sue en collega's naar raciale microagressies. Zij omschrijven microagressies als alledaagse opmerkingen, gedragingen of signalen die, bewust of onbewust,

---

[161] Mok, Ineke. *In de ban van het ras: Aardrijkskunde tussen wetenschap en samenleving, 1876–1992*. Amsterdam: ASCA Press, 1999, 353.
[162] Ibid.
[163] Ibid., 356.
[164] Soiné, Hannah, en Bram Lancee, "Diverging Ethnic Hierarchies? Cultural Distance, Right-Wing Authoritarianism, and Social Distance Perceptions in the Netherlands." *Journal of International Migration and Integration* 26 (2025), 1568.
[165] Kim, Claire Jean. "The Racial Triangulation of Asian Americans." *Politics & Society* 27:1 (1999), 107.
[166] Ibid., 105-108
[167] Ibid., 117-121

een negatieve of kleinerende raciale boodschap kunnen overbrengen.[168] Voor Aziatische Amerikanen kan dit bijvoorbeeld zichtbaar worden in de voortdurende vraag waar iemand 'echt' vandaan komt, in het automatisch toeschrijven van intelligentie of in de ontkenning dat zij überhaupt discriminatie ervaren. Juist het idee dat Aziatische Amerikanen het maatschappelijk hebben 'gemaakt' kan ertoe leiden dat hun ervaringen met racisme minder serieus worden genomen.[169]

Voor Nederland zijn vergelijkbare hiërarchische patronen beschreven. Aziatische Nederlanders worden enerzijds geregeld voorgesteld als stil, probleemloos, hardwerkend en goed geïntegreerd, waardoor zij relatief gunstig kunnen worden afgezet tegen minderheidsgroepen die als 'problematischer' gelden. Anderzijds betekent deze positie niet dat zij vanzelfsprekend als volledig Nederlands worden beschouwd. Juist de combinatie van positieve waardering en blijvende uitsluiting maakt hun positie dubbelzinnig. Zulke beelden kunnen daarmee een hiërarchische werking krijgen, wanneer het vermeende succes van de ene minderheid wordt gebruikt als maatstaf om andere groepen negatiever te beoordelen. Dit vertoont ook parallellen met hiërarchieën in koloniale samenlevingen, waarin groepen niet alleen tegenover de witte bevolking, maar ook onderling verschillend werden gewaardeerd.[170] Bovendien sluit het ervaren van racisme niet uit dat minderheidsgroepen zelf ook onderscheid maken naar status of achtergrond of veel waarde hechten aan de 'zuiverheid' van de eigen groep.[171]

Ook onderzoek (2025) naar etnische voorkeuren onder mensen die tot de Nederlandse meerderheid behoren, laat een hiërarchie zien in de ervaren sociale afstand tot verschillende herkomstgroepen. Met etnische voorkeuren worden hier verschillen bedoeld in de waardering van etnische groepen. West-Europese groepen en Amerikanen worden gemiddeld als het meest nabij beoordeeld, gevolgd door groepen uit de voormalige Nederlandse koloniën (Indonesië, de Antillen en Suriname) en vervolgens andere Aziatische groepen. Afrikaanse, Midden-Oosterse en Oost-Europese groepen bevinden zich lager in deze rangorde. Van de afzonderlijke groepen is de gemiddelde sociale afstand het grootst tot Marokkaanse Nederlanders.[172] De relatief geringe afstand tot groepen uit voormalige Nederlandse koloniën wordt in het onderzoek in verband gebracht met een mogelijke vervaging van de grenzen tussen deze groepen en de Nederlandse meerderheid, terwijl de grens met andere groepen duidelijker blijft.[173] Deze etnische voorkeuren verschillen bovendien naar rechts-autoritaire oriëntatie. Respondenten met een sterkere rechts-autoritaire oriëntatie ervaren gemiddeld een grotere afstand tot 'etnische minderheden' en maken sterkere verschillen tussen minderheidsgroepen, waardoor de etnische hiërarchie onder hen steiler is.[174]

De geschiedenis die in dit hoofdstuk is beschreven, laat zien hoe in koloniale samenlevingen langdurig onderscheid werd gemaakt tussen bevolkingsgroepen. Slavernij, contractarbeid en koloniale overheersing gingen samen met ideeën over verschillen tussen 'rassen' en beschaving, en de indeling van mensen op basis van hun veronderstelde kwaliteiten. Tot slot gaven de in dit hoofdstuk besproken perspectieven verschillende manieren om na te denken over wat er na het einde van het Nederlandse koloniale rijk met zulke denkbeelden en verhoudingen gebeurde. Wetenschappers wijzen op mogelijke continuïteiten in manieren van denken, indelen en waarderen van groepen in de Nederlandse samenleving, waarbinnen

---

[168] Sue, Derald Wing, Jennifer Bucceri, Annie I. Lin, Kevin L. Nadal, en Gina C. Torino. "Racial Microaggressions and the Asian American Experience." *Asian American Journal of Psychology* S:1 (2009), 88-89
[169] Ibid., 88-96
[170] Kartosen, Reza A. *Young Asian Dutch Constructing Asianness: Understanding the Role of Asian Popular Culture*. PhD disstertatie., University of Amsterdam, 2016, 17-18; gesprek Tjon Sie Fat & Ay Mey Lie.
[171] Marchand, Being Dogla, 54; Gesprek Paul Brendan Tjon Sie Fat en Ay Mey Lie.
[172] Soiné en Lancee, "Diverging Ethnic Hierarchies?", 1577.
[173] Ibid., 1585.
[174] Ibid., 1586.

uitsluiting op basis van racistische denkbeelden niet verdween na het einde van het Nederlandse koloniale rijk.

Naast onderzoekers die hebben geschreven over de erfenis van het verleden, blijken de respondenten van dit onderzoek doorwerking een belangrijk thema in hun leven te vinden. Zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, trekken de geïnterviewden zelf wel parallellen tussen hun persoonlijke ervaringen en het koloniale verleden, een tijdsperiode waarin zijzelf of hun voorouders geleefd hebben. Ze zijn zich terdege bewust van het verleden van hun eigen gemeenschap en dat van hun families. De geschiedenis, die hier in grote lijnen is beschreven, is voor hen niet ver weg maar een doorleefde, en soms pijnlijke, realiteit die direct hun gevoel van eigenwaarde raakt.

Hoofdstuk 4. Persoonlijke ervaringen en koloniale doorwerking

In hoofdstuk 3 is een verkenning gedaan naar historisch gevormde categorieën en verhoudingen, naar mechanismen van in- en uitsluiting en hoe deze mogelijk doorwerken tot op de dag van vandaag op het gebied van racisme en discriminatie in de Nederlandse samenleving. Deze verkenning heeft plaatsgevonden op macro- en mesoniveau. In dit hoofdstuk, waarin de resultaten van het empirische onderzoek worden behandeld, gaan we in op het microniveau: de persoonlijke ervaringen. Hierin wordt een verkennend onderzoek gedaan naar de volgende vragen:

- Wat is de betekenis van ervaringen van racisme en discriminatie in het dagelijks leven? Komt hier een relatie naar voren met het koloniaal verleden?
- Wat zijn meer specifiek de ervaringen van racisme en discriminatie van deze gemeenschappen in de Nederlandse samenleving? Komt hier een relatie naar voren met het koloniaal verleden?

Het empirische onderzoek heeft plaatsgevonden in twee stappen. De eerste stap bestond uit een meer algemene verkenning naar ervaringen van discriminatie en racisme die leven bij de postkoloniale gemeenschappen en hun visie op de doorwerking van het koloniaal verleden in ervaringen met discriminatie en racisme. Deze verkenning vond plaats in een focusgroepbijeenkomst die uit dertig deelnemers bestond. De tweede stap, die inhoudelijk mede gevoed is door de ervaringen en inzichten uit de focusgroep, bestond uit elf diepte-interviews met respondenten uit de postkoloniale gemeenschappen met een Aziatische achtergrond uit zowel Suriname en de Cariben als Nederlands-Indië/Indonesië. Bij elkaar zijn dit 41 personen. Desalniettemin lichten de resultaten van het empirische onderzoek een tip van de sluier op over hoe onderzoekers naar dit vraagstuk kunnen kijken door de input van de mensen om wie het gaat. Zij brengen de 'zachte' kant van het vraagstuk naar voren, die moeilijk te meten is en door de subjectiviteit niet altijd serieus genomen wordt, maar door de mensen als realiteit wordt ervaren. Het gaat om doorleefde ervaringen.

In dit hoofdstuk zullen we daarom eerst ingaan op de bevindingen van de focusgroepbijeenkomst om vervolgens de resultaten van de interviews te bespreken. Tot slot worden zo mogelijk conclusies getrokken, met inachtneming dat het slechts een beperkte onderzoeksgroep betrof.

Focusgroepbijeenkomst

De focusgroepbijeenkomst is door deelnemers en onderzoekers ervaren als een bijzondere bijeenkomst. In de groepen spraken mensen over ervaringen die voor hen zeer pijnlijk en verdrietig waren. Het was een emotionele bijeenkomst, waarbij het mogen delen van hun verhalen leidde tot wederzijds (h)erkenning onder de deelnemers. Deelnemer:

> *"Ik vond pas later taal voor wat ik heb meegemaakt. Wat vroeger pesten, schelden, niet erbij horen of aanpassen heette, herken ik nu als racisme, discriminatie, koloniale doorwerking of geïnternaliseerd racisme."*

In dit onderdeel zullen we eerst ingaan op de persoonlijke ervaringen. Daarna zullen we ingaan op hoe de deelnemers reflecteren op koloniale doorwerking.

Gemeenschappelijke ervaringen

Een aantal ervaringen met discriminatie en racisme kwam in alle vier de gespreksgroepen naar voren. Allereerst blijken ervaringen met discriminatie niet beperkt tot losse incidenten. Deelnemers beschrijven herhaalde ervaringen die terugkeren in verschillende levensfasen en op verschillende plekken, zoals school, werk, familie, publieke ruimte en media. Juist deze herhaling maakt dat deelnemers discriminatie als

structureel ervaren. In tabel 3 worden een aantal voorbeelden van terugkerende ervaringen binnen enkele veelgenoemde domeinen samengevat.

Tabel 3. Voorbeelden van ervaringen van racisme binnen sociale domeinen

Domein	Terugkerende ervaring	Betekenis voor deelnemers
Onderwijs	Lage adviezen, lager plaatsen, onderschatting ondanks prestaties.	Onderwijs werd ervaren als plek waar verwachtingen rond afkomst en huidskleur kansen konden beperken.
Werk en instituties	Beperkte doorgroei, niet serieus genomen worden, voortdurend moeten bewijzen dat je competent bent.	Succes beschermt niet vanzelf tegen racisme of institutionele onderschatting.
Publieke ruimte en media	Scheldwoorden, anti-Aziatische grappen, stereotypering en racistische representatie.	Racisme wordt vaak genormaliseerd wanneer het als humor wordt gepresenteerd.
Familie en zelfbeeld	Zwijgcultuur, taalverlies, schaamte, geïnternaliseerde minderwaardigheid.	Koloniale hiërarchieën werken ook door in opvoeding, identiteit en zelfvertrouwen.

Een centrale overeenkomst is de ervaring van onderschatting. Deelnemers vertelden dat zij lager worden ingeschat dan hun feitelijke capaciteiten rechtvaardigden. Dit gebeurt in het onderwijs via lage schooladviezen of een lagere plaatsing in het schoolsysteem, maar ook op de arbeidsmarkt via beperkte doorgroeimogelijkheden, professionele onderschatting of het gevoel voortdurend extra te moeten presteren. Deelnemer:

> *"Het duurde heel lang voordat ik besefte dat het niet aan mij persoonlijk lag, maar aan hoe ik eruit zag. Ik heb zelfstandig gymnasium gedaan, was altijd de beste van de klas, maar ik heb heel vaak moeten horen dat ik dom was of niet goed Nederlands kon."*

Daarnaast kwam anti-Aziatisch racisme terug als alledaagse, vaak gebagatelliseerde vorm van uitsluiting. Deelnemers noemden scheldwoorden, grapjes en stereotypen die werden gepresenteerd als humor, maar door hen werden ervaren als kwetsend en ontmenselijkend. Voor sommige deelnemers werd pas later duidelijk dat gebeurtenissen die zij als pesten of ongemakkelijke opmerkingen hadden gezien, onderdeel waren van een breder patroon van racisme.

> *"Word ik gediscrimineerd of voel ik mij gediscrimineerd?"*

Deze vraag van een deelnemer laat zien hoe moeilijk het soms is om ervaringen van uitsluiting te duiden en hoe mensen aan zichzelf kunnen twijfelen of ze een bepaalde ervaring wel discriminatie mogen noemen.

Een derde gemeenschappelijk thema is aanpassing. Veel deelnemers groeiden op met boodschappen als: val niet op, spreek Nederlands, werk harder dan anderen en klaag niet. Deze strategie kon bescherming bieden en kansen vergroten, maar had ook een prijs: verlies van de taal die hun ouders nog wel spraken,

verlies van culturele zichtbaarheid, zwijgen over familiegeschiedenis en een gevoel nergens volledig bij te horen.

Ten slotte werd discriminatie beschreven als een stapeling van factoren. Afkomst, huidskleur, taal, klasse, gender, leeftijd en koloniale geschiedenis grijpen in elkaar. Een Javaanse-Surinaamse vrouw kan bijvoorbeeld tegelijk te maken krijgen met racisme, seksisme en de lage toegewezen maatschappelijke positie van Javaans-Surinamers in de koloniale hiërarchie in het algemeen.

Verschillende ervaringen naar achtergrond

Indo-Europees

Bij Indo-Europese deelnemers (ook vaak Indo of Indische Nederlanders genoemd) lag de nadruk op assimilatie, het verdwijnen of verbergen van taal en cultuur en het gevoel niet volledig erkend te worden als onderdeel van de Nederlandse samenleving. De opdracht om niet op te vallen, Nederlands te spreken en extra hard te werken werkt in deze verhalen sterk door. Tegelijkertijd werd benoemd dat lichtere huidskleur of een witter uiterlijk soms minder directe discriminatie kan opleveren. Dit neemt echter niet weg dat ook zij vragen hebben omtrent hun familiegeschiedenis of identiteit.

In de koloniale context kwam discriminatie tegen andere groepen dan de eigen groep ook voor. Een respondent, geboren in voormalig Nederlands-Indië, had geleerd Chinezen te discrimineren. Toen hijzelf bij aankomst in Nederland gediscrimineerd werd, besefte hij hoe verkeerd dit was. Tijdens de focusgroepbijeenkomst werd duidelijk hoe pijnlijk hij het vond te hebben gediscrimineerd en gediscrimineerd te zijn.

Javaans-Surinaams

Javaans-Surinaamse deelnemers verbonden hun ervaringen nadrukkelijk aan koloniale beeldvorming en de geschiedenis van contractarbeid. Javanen werden binnen koloniale en postkoloniale hiërarchieën geregeld geplaatst als lager, traag, stil of geschikt voor dienend werk. Deelnemers vertelden over uitsluiting op school, accentdiscriminatie, beperkte loopbaankansen en seksistische beeldvorming van Javaanse vrouwen.

Een deelnemer beschrijft als een van haar meest ingrijpende en vernederende ervaringen hoe Javaanse vrouwen in een cabaretvoorstelling seksistisch en kleinerend werden neergezet, onder meer als maîtresses en seksuele objecten. Dat deze voorstelling jarenlang door de NPO werd herhaald, ervoer zij als exemplarisch voor structureel anti-Aziatisch racisme. Zij plaatst dit in een bredere koloniale erfenis, waarin Javanen in Suriname maatschappelijk laag werden gepositioneerd en Javaanse vrouwen met hardnekkige stereotypen werden geconfronteerd. *“Te min”* was de kwalificatie die werd gebruikt om te duiden hoe de Javaanse gemeenschap historisch werd geïsoleerd en lager geplaatst.

Surinaams-Hindostaans en Guyanees-Hindostaans

Bij Hindostaanse deelnemers kwamen lage verwachtingen, onderwijsachterstelling en het voortdurend moeten bewijzen van intelligentie en competentie sterk naar voren. Deelnemers vertelden over lage schooladviezen ondanks goede prestaties, over het niet herkennen van hun achtergrond en over de ervaring niet altijd als echte Surinamer te worden gezien omdat zij niet aansluiten bij dominante beelden van Surinaams-zijn.

Een deelnemer beschrijft hoe het koloniale verleden volgens haar nog doorwerkt binnen de Hindostaanse gemeenschap, onder meer in de waardering van taal. Nederlands spreken wordt hoger gewaardeerd, terwijl het spreken van het Hindostaans volgens haar met achterlijkheid kan worden geassocieerd. Zij ervoer dit als beperkend en voelde zich klein gemaakt. Ook op school voelde zij zich door leraren onderschat: naar haar ervaring werd eerder naar haar huidskleur dan naar haar talent gekeken.

Indonesisch-Chinees en Chinees-Surinaams

Deelnemers met Indonesisch-Chinese of Chinees-Surinaamse achtergronden beschreven directe vormen van anti-Aziatisch racisme. Scheldwoorden als ‘poepchinees’, ‘pinda’, ‘bami’, ‘saté’, ‘kut-Chinees’ en verwijzingen naar ‘babi pangang’ kwamen terug in verschillende verhalen. Deze scheldwoorden waren niet uitsluitend voorbehouden aan de deelnemers met een Chinese achtergrond, maar alle Aziatisch ogende groepen hebben hiermee te maken gehad. Zij werden op één hoop gegooid.

Een deelnemer beschrijft hoe zij pas op latere leeftijd ontdekte dat zij deels Chinees-Indonesische roots heeft. Binnen haar familie werd hierover nauwelijks gesproken en haar vader distantieerde zich sterk van zijn Chinese achtergrond, mede in reactie op anti-Chinese vooroordelen en discriminatie. Zelf werd zij al vanaf jonge leeftijd op school en in het dorp racistisch bejegend, onder meer door stereotypering, scheldwoorden en pesterijen. Pas later herkende zij deze ervaringen nadrukkelijk als discriminatie en racisme.

Gender

Gender kwam naar voren als aanvullende laag in ervaringen van discriminatie. Met name vrouwen van kleur beschreven stereotypering, seksualisering en exotisering. Hierdoor werd duidelijk dat racisme niet los gezien kan worden van gender, klasse en maatschappelijke beeldvorming.

Koloniale doorwerking

De link tussen kolonialisme en hedendaagse discriminatie

In de groepsgesprekken werd koloniale doorwerking niet gezien als een abstract begrip, maar als iets dat nog steeds bestaat. Zij verbinden dit met de eerder genoemde persoonlijke ervaringen met racisme en discriminatie, zoals uitgescholden worden en onderwaardering van capaciteiten in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, de wijze waarop koloniale patronen doorgegeven werden via de opvoeding en het zich moeten aanpassen aan de dominante ‘witte’ cultuur. Veel deelnemers zagen een duidelijke relatie tussen koloniale geschiedenis en hedendaagse uitsluiting.

Volgens de deelnemers is het koloniale systeem gebaseerd op racisme, dominantie, ontmenselijking en verdeel-en-heers. Mensen worden in dat systeem naar afkomst, huidskleur, taal, klasse en vermeende beschaving beoordeeld. De deelnemers brengen naar voren dat deze rangordes nog steeds bestaan. Zij werken door in verwachtingen, beeldvorming en maatschappelijke kansen.

Doorwerking binnen gemeenschappen

Een belangrijk inzicht uit de gesprekken is dat koloniale doorwerking niet alleen speelt tussen witte Nederlanders en mensen van kleur. Ook binnen postkoloniale gemeenschappen spelen koloniale rangordes, kleurhiërarchieën en onderlinge vooroordelen een rol. Deelnemers spraken over de posities van gemeenschappen in de koloniale rangordes, over kleur als statussymbool, over interne beelden van wie hoger of lager gewaardeerd wordt en over het doorgeven van deze overtuigingen binnen families.

Deze interne doorwerking werd ook gekoppeld aan zelfbeeld. Verschillende deelnemers noemden gevoelens van minderwaardigheid, onzekerheid of terughoudendheid. Sommigen herkenden dat ouders of grootouders zichzelf kleiner maakten, of dat kinderen leerden om vooral niet op te vallen. Daarmee werd koloniale doorwerking niet alleen maatschappelijk, maar ook psychologisch en intergenerationeel beschreven. Een deelnemer benoemde hoe discriminatie naar binnen kan slaan en het eigen handelen beïnvloedt: *“Ik ervaar zelfdiscriminatie, extra mijn best te moeten doen en dingen te hebben leren wegslikken.”*

Assimilatie, taalverlies en zwijgen

Assimilatie was een belangrijk thema dat naar voren kwam. Het moeten aanpassen aan de dominante ‘witte’ samenleving ging gepaard met het verlies van de eigen cultuur. Deelnemers noemden bijvoorbeeld het verlies van de eigen taal. Ofschoon de families naast de eigen taal over het algemeen Nederlands spraken, kozen zij onder druk van de samenleving ervoor om het Nederlands zo goed mogelijk te beheersen

en de eigen taal bewust naar de achtergrond te duwen. Petjoh[175], Indonesisch, Hindostaanse talen en andere familietalen werden soms niet doorgegeven. Ook benoemden deelnemers het zwijgen over de eigen familiegeschiedenis als terugkerend patroon. Sommige deelnemers groeiden op met familiegeschiedenissen waarover nauwelijks binnen de families gesproken werd. Kort na de migratie stond het leven in het teken van aanpassen aan en een toekomst opbouwen in Nederland. Er werd niet teruggekeken naar het leven in het land waar men vandaan kwam. Soms was de familiegeschiedenis te pijnlijk om over te praten. Pas later ontstond ruimte om vragen te stellen over afkomst, oorlog, migratie, discriminatie en koloniale hiërarchie.

Anti-Aziatisch racisme: erkenning en begrenzing van de term

De term anti-Aziatisch racisme riep verschillende reacties op. Voor sommige deelnemers bood de term taal om ervaringen zichtbaar te maken die vaak gebagatelliseerd worden, zoals scheldwoorden, grapjes en exotisering. Tegelijkertijd vroegen anderen zich af of de term niet te breed is omdat de verschillende Aziatische gemeenschappen op één hoop worden gegooid, waardoor er geen aandacht is voor de diversiteit van de verschillende groepen.

De discussie maakte duidelijk dat deelnemers behoefte hebben aan erkenning van specifieke ervaringen én aan een breder gesprek over racisme, koloniale doorwerking en uitsluiting. Het begrip anti-Aziatisch racisme kan helpen om bepaalde patronen te benoemen, maar vraagt om zorgvuldigheid zodat verschillen tussen gemeenschappen niet worden uitgewist.

Toekomstgerichte thema's

Naast de vooraf vastgestelde thema's zoals hiervoor beschreven, spraken deelnemers in de gespreksgroepen ook over het omgaan met racisme en discriminatie en hoe verandering teweeggebracht zou kunnen worden binnen de samenleving.

Individuele weerbaarheid en structurele verandering

Tijdens de gesprekken ontstond spanning tussen twee benaderingen. Enerzijds benadrukten deelnemers het belang van persoonlijke weerbaarheid, assertiviteit en het leren omgaan met racisme. Anderzijds werd benadrukt dat racisme niet primair een individueel probleem is dat mensen zelf moeten leren dragen, maar een maatschappelijk en institutioneel probleem dat collectief moet worden aangepakt.

Deze spanning kwam duidelijk terug in verhalen over opvoeding. Ouders en grootouders leerden kinderen soms om harder te werken, zich aan te passen of niet te klagen. Tegelijkertijd gaven deelnemers aan dat dit niet genoeg is zolang scholen, werkgevers, media en instituties dezelfde vooroordelen blijven reproduceren.

Erkenning, onderwijs en representatie

Een van de belangrijkste opbrengsten van de bijeenkomst was herkenning. Deelnemers herkenden zichzelf in verhalen van mensen met andere achtergronden. Het delen van ervaringen werd gezien als een vorm van erkenning en als een manier om zwijgculturen te doorbreken.

Onderwijs werd daarbij vaak genoemd als sleutel. Deelnemers gaven aan dat koloniale en postkoloniale geschiedenissen onvoldoende zichtbaar zijn in het onderwijs en het nationale geheugen. Daardoor blijven veel verhalen onbekend en worden hedendaagse ervaringen met racisme moeilijker herkend. Meer onderwijs, betere representatie en ruimte voor persoonlijke verhalen werden gezien als belangrijke stappen naar begrip en verandering.

---

[175] Petjoh, een met Maleis accent gesproken, gebroken Nederlands, gebaseerd op de Maleise grammatica en doorspekt met veel Maleis woorden. Maleis was de voorloper van het Bahasa Indonesia, de officiële taal van de Republik Indonesia. (Meijer, pag. 35)

Samenvatting

De groepsgesprekken tijdens de focusgroepbijeenkomst laten zien dat ervaringen met discriminatie en racisme uiteenlopen, maar tegelijkertijd vergelijkbare patronen vertonen. Deelnemers herkennen onderwaardering, stereotypering, aanpassingsdruk, taalverlies, anti-Aziatische scheldwoorden, seksistische beeldvorming, ongelijke kansen en het voortdurend moeten bewijzen van volwaardigheid.

De verschillen tussen de groepen zijn belangrijk. Indo-Europese deelnemers spreken veel over assimilatie, racisme en erkenning. Javaans-Surinaamse deelnemers leggen de nadruk op koloniale laagplaatsing, op hun positie als contractarbeiders, stereotypering en seksisme. Hindostaanse deelnemers benoemen onderwijsachterstelling, lage verwachtingen en de vraag wie als echte Surinamer wordt gezien. Zowel Indonesisch-Chinese als andere deelnemers spreken over anti-Chinese scheldwoorden, familiezwijgen en het uitwissen van verschillen tussen Aziatische gemeenschappen.

Tegelijkertijd zien de deelnemers hun ervaringen niet als losse incidenten. Zij plaatsen deze in een bredere geschiedenis van koloniale machtsverhoudingen. Koloniale doorwerking verschijnt in maatschappelijke instituties, maar ook in zelfbeelden, familiegeschiedenissen, taalgebruik en onderlinge verhoudingen. Voor de meeste deelnemers is de link overduidelijk. Juist daarom is erkenning volgens de deelnemers essentieel. Gesprekken zoals deze bieden ruimte om zwijgen te doorbreken, ervaringen te delen en samen taal te vinden voor patronen die lang onzichtbaar zijn gebleven.

Diepte-Interviews

In Nederland wordt anti-Aziatisch racisme vaak vooral verbonden aan mensen met een Chinese achtergrond. Tijdens de focusgroepbijeenkomst benadrukten deelnemers dat Aziatische gemeenschappen veel diverser zijn en dat de ervaringen van sommige gemeenschappen sterk onderbelicht zijn. In de focusgroepbijeenkomst verbonden deelnemers hun ervaringen vaak aan hun familiegeschiedenis en aan verhalen die binnen families worden doorgegeven. Daarbij kwamen ook denkbeelden, gedragingen en copingmechanismen naar voren die van generatie op generatie zijn overgedragen. Deze ervaringen verschillen niet alleen per gemeenschap, maar ook binnen gemeenschappen zelf.

Tijdens de gesprekken in de focusgroepbijeenkomst brachten de deelnemers de familiegeschiedenis naar voren om uitleg te geven over hun gedrag in de samenleving en op welke wijze koloniale patronen doorwerkten. We vroegen ons af of dit ook het geval is bij de respondenten van de diepte-interviews. Kunnen we bij het uitvragen van de familiegeschiedenis meer grip krijgen op de mechanismen en patronen die uit het koloniale verleden doorwerken? Dit verkennende onderzoek geeft ruimte om deze methode verder uit te werken, omdat het mogelijk nieuwe inzichten biedt en ervaringen binnen een context geplaatst kunnen worden. In de interviews is daarom ingegaan op de familiegeschiedenis en op de betekenis daarvan in het heden. Ook is gevraagd naar ervaringen met discriminatie en racisme, vroeger en nu, en of respondenten deze zien als een doorwerking van het koloniale verleden.

De deelnemers uit de focusgroepbijeenkomst brachten ook naar voren dat er aandacht moet komen voor de diversiteit binnen de postkoloniale gemeenschappen met een Aziatische achtergrond. Op basis daarvan zijn elf interviews gehouden. De geïnterviewde respondenten hebben een achtergrond in Suriname, de Caraïben en Indonesië en betreft mensen met een Indische, Molukse, Papuase, Chinees-Indonesische, Tugunese, Chinees-Surinaamse, Javaans-Surinaamse, Hindostaans-Surinaamse en Indo-Afrikaanse achtergrond. Hieronder volgt een korte schets van de respondenten.

Respondent 1 (vrouw) groeide op in een groot Indisch gezin, waarin zij al vroeg geconfronteerd werd met verschillen in kleur, afkomst en status binnen de eigen familie. Racisme en discriminatie kwamen niet alleen van buitenaf, maar juist ook van binnenuit. Vooral de manier waarop haar donkere vader door de familie van haar lichte moeder werd bekeken, heeft diepe indruk op haar gemaakt. Zij beschrijft dat haar gezin bij familiefeesten soms minder werd betrokken of zelfs werd vergeten, wat zij vroeger als discriminatie benoemde en nu als racisme ziet. Deze ervaringen gaven haar als kind het gevoel dat zij zich moest bewijzen en net zo goed moest zijn als een wit kind.

Op Molukse bijeenkomsten voelde zij zich soms niet welkom of werd zij met de nek aangekeken vanwege haar Indische achtergrond. Ook in de Nederlandse samenleving kreeg zij te maken met racistische bejegening, zoals kwetsende opmerkingen, agressieve reacties op straat en anders behandeld worden vanwege haar uiterlijk.

Deze ervaringen hebben haar identiteit, zelfbeeld en gevoel van veiligheid sterk beïnvloed. Mede door therapie en reflectie leerde ze haar pijn beter begrijpen en grenzen stellen. In haar huidige relatie vindt zij erkenning, open communicatie en steun. Haar verhaal laat zien hoe racisme diep kan doorwerken in families, gemeenschappen en dagelijkse situaties, maar ook hoe bewustwording, liefde en gelijkwaardigheid kunnen bijdragen aan herstel.

Respondent 2 (man) komt uit een Molukse familie en groeide op in Nederland. Zijn jeugd werd gekenmerkt door een strenge opvoeding, waarin weinig werd gesproken over familiegeschiedenis, oorlogservaringen en persoonlijke gevoelens. Hij plaatst deze zwijgzaamheid en hardheid in de context van de eerste generatie Molukkers en KNIL-militairen, die volgens hem veel onverwerkte trauma's met zich meedroegen.

Op jonge leeftijd raakte hij verslaafd. Na jaren stopte hij met gebruiken, wat voor hem een belangrijk keerpunt vormde. Herstel betekende niet alleen lichamelijk afkicken, maar ook opnieuw leren voelen, communiceren en zichzelf begrijpen. Hij beschrijft hoe hij moest leren omgaan met emoties die jarenlang waren onderdrukt.

In zijn leven spelen discriminatie, uitsluiting en familiepatronen een grote rol. Hij ervoer vooroordelen binnen de Molukse gemeenschap, in het uitgaansleven en vooral op het werk, waar hij zich soms niet gelijkwaardig behandeld voelde. Ook het gebrek aan erkenning en contact vanuit delen van zijn familie heeft hem geraakt. Om zichzelf te beschermen, heeft hij grenzen leren stellen en verwacht hij weinig van anderen.

Tegelijkertijd wordt hij beschreven als warm, positief en respectvol. In zijn huidige relatie vindt hij steun, openheid en wederzijdse erkenning. Zijn verhaal laat zien hoe ingrijpend trauma, verslaving en discriminatie kunnen zijn, maar ook hoe herstel, communicatie en zelfkennis kunnen bijdragen aan veerkracht en persoonlijke groei.

Respondent 3 (vrouw) is geboren en opgegroeid in Nederland en heeft Javaans-Surinaamse, Indonesische en Nederlandse wortels. Zij verdiepte zich intensief in haar familiegeschiedenis, vooral in het verhaal van een overgrootmoeder die als jong meisje vanuit Indonesië als contractarbeider naar Suriname werd gebracht. Deze zoektocht maakte zichtbaar hoe haar familiegeschiedenis verbonden is met koloniale machtsverhoudingen, uitbuiting, migratie, verlies en verzwegen pijn. Voor haar is het belangrijk dat het Javaans-Surinaamse verleden niet alleen als cultuur of viering wordt benaderd, maar ook als een geschiedenis van dwang, ongelijkheid en veerkracht.

Racisme en discriminatie zijn centrale thema's in haar verhaal. Als kind voelde zij zich vaak eenzaam en onzichtbaar: op school was er weinig erkenning voor haar Javaans-Surinaamse achtergrond. Zij kreeg te maken met racistische scheldwoorden, lage verwachtingen en een schooladvies dat volgens haar mede werd beïnvloed door racistische beeldvorming. Ook later ervoer zij uitsluiting via aannames en het gevoel niet

vanzelfsprekend ergens bij te horen, bijvoorbeeld in witte onderwijsomgevingen en binnen bredere Surinaamse, Indische en Indonesische gemeenschappen.

Ze benoemt daarnaast de onzichtbaarheid van Javaans-Surinamers binnen herdenkingen en de representatie binnen gemeenschappen. Zij ziet identiteit, racisme, intergenerationeel trauma en welzijn als nauw verbonden. Met haar werk wil zij mensen helpen hun wortels te erkennen, zich minder aan te passen en juist kracht te halen uit hun meervoudige achtergrond.

Respondent 4 (man) groeide op in een Molukse wijk in Nederland, in een familie waarin kampverleden, migratie, politieke spanningen en koloniale geschiedenis sterk doorwerken. Zijn familiegeschiedenis is verbonden met de Zuidoost-Molukse gemeenschap, verblijf in Molukse kampen en de blijvende wens van eerdere generaties om terug te keren naar de Molukken of Indonesië. Voor hem vormen afkomst, voorouderlijke geschiedenis en adat een belangrijk kompas voor zijn identiteit en toekomst.

Racisme en discriminatie zijn belangrijke thema's in zijn verhaal. Hij beschrijft hoe hij zich als kind op school anders en minder gezien voelde dan Nederlandse kinderen. Ook op de werkvloer ervoer hij neerbuigende behandeling en lage verwachtingen, bijvoorbeeld wanneer zijn ideeën of creatieve werk niet serieus werden genomen. Hij plaatst deze ervaringen in een bredere koloniale structuur, waarin mensen uit voormalige koloniën volgens hem nog steeds lager worden ingeschat of niet volledig worden erkend.

Daarnaast benoemt hij racisme binnen maatschappelijke instellingen, erfgoedorganisaties en witte werkculturen. Hij waarschuwt voor tokenisme: diversiteit wordt soms wel benoemd, maar zonder werkelijk te luisteren, te begrijpen of macht te delen. Ook ziet hij anti-Aziatisch racisme als een bestaand maar vaak onderbelicht probleem. Met zijn werk, lezingen en creatieve projecten wil hij bewustwording vergroten, erfgoed terugbrengen naar de gemeenschap en ervoor zorgen dat er niet langer alleen over gemeenschappen wordt gesproken, maar met hen.

Respondent 5 (man) is in Nederland geboren, maar groeide vanaf zijn jeugd grotendeels op in Suriname. Daardoor ervaart hij zijn identiteit als gelaagd: verbonden met Nederland, Suriname en India. Hij verdiepte zich uitgebreid in zijn familiegeschiedenis en ontdekte dat meerdere voorouders als Hindostaanse contractarbeiders vanuit India naar Suriname kwamen. Die geschiedenis van migratie, contractarbeid, religie, gemeenschap en wederopbouw vormt een belangrijke basis voor zijn zelfbeeld.

Hij benoemt dat hij in Suriname niet als minderheid opgroeide, terwijl hij in Nederland sterker merkte dat er een dominante norm bestaat waaraan mensen van kleur zich moeten verhouden. Hij herkent racisme onder meer op de arbeidsmarkt, waar mensen van kleur volgens hem minder kansen kregen, en in ervaringen van zijn vader, die ondanks capaciteiten weinig doorgroeimogelijkheden kreeg. Ook in het uitgaansleven en op straat ervoer hij discriminatie, waarbij zijn positie als man van kleur en queer persoon samen invloed hadden op hoe hij zich bewoog en aanpaste.

Daarnaast houdt hij zich professioneel bezig met diversiteit en inclusie. Hij benadrukt dat inclusie niet alleen gaat over representatie, maar ook over macht, doorgroeikansen, erkenning van kwaliteit en veiligheid binnen organisaties. Zijn verhaal laat zien hoe familiegeschiedenis, racisme, queer identiteit, gezondheid en maatschappelijke rechtvaardigheid met elkaar verweven zijn, maar ook hoe kennis van afkomst kan bijdragen aan veerkracht.

Respondent 6 (man) is geboren en opgegroeid in Nederland, in een gezin met Chinees-Indonesische wortels. Zijn ouders kwamen afzonderlijk vanuit Indonesië naar Nederland, mede door politieke onrust en de zoektocht naar veiligheid en toekomstmogelijkheden. Hij groeide op in een veilige en stimulerende omgeving, met veel aandacht voor onderwijs, sport, muziek maar ook met nadruk op presteren. Tegelijkertijd ontwikkelde hij al jong het gevoel tussen verschillende identiteiten te staan: Nederlands, Chinees-Indonesisch, Aziatisch en later ook queer.

Racisme en discriminatie spelen een belangrijke rol in zijn verhaal. Op de middelbare school, in een overwegend witte omgeving, voelde hij zich zichtbaar anders en minder vanzelfsprekend serieus genomen. Hij maakte racistische opmerkingen, het nadoen van "spleetogen" en subtielere vormen van uitsluiting mee. Soms maakte hij zelf grappen over zijn Aziatische achtergrond om controle te houden over hoe anderen hem zagen. Dit droeg bij aan gevoelens van minderwaardigheid, vooral tegenover witte Nederlandse jongens.

Ook binnen de LHBTI-wereld ervoer hij racisme, bijvoorbeeld in uitspraken waarin Aziatische mannen bij voorbaat als onaantrekkelijk werden neergezet. Daardoor voelde hij zich soms dubbel gemarginaliseerd: als Aziatische man in de Nederlandse samenleving en als Aziatische homoseksuele man binnen queer omgevingen. Zijn verhaal gaat over identiteit, assimilatie, familieverwachtingen, zichtbaarheid en het leren benoemen van grenzen en ervaringen die lang onder de huid zaten.

Respondent 7 (vrouw) is geboren en opgegroeid in Nederland en heeft Papoea-wortels, verbonden met voormalig Nederlands Nieuw-Guinea, het huidige Papua. Haar familiegeschiedenis is sterk verweven met kolonialisme, migratie, verlies van land en de politieke strijd rond West-Papua. Via haar ouders en grootouders kreeg zij van jongs af aan verhalen, taal, rituelen, dans, familiebanden en cultureel erfgoed mee. Daardoor ontwikkelde zij een stevig gevoel van identiteit en verbondenheid met de Papua gemeenschap.

Racisme en discriminatie vormen een belangrijk onderdeel van haar ervaringen. Haar ouders kregen in Nederland te maken met onwetendheid over hun herkomstland en racistische stereotypen, onder meer op het werk. Ook werd zij zelf als kind en jongere geconfronteerd met racistische leuzen, pesten en fysieke intimidatie. Later merkte zij op de werkvloer dat mensen haar op basis van uiterlijk, gender, afkomst of opleidingsroute soms lager inschatten dan haar daadwerkelijke kennis en de functie die ze heeft.

Ze gaat met discriminatie om vanuit weerbaarheid en zelfkennis: zij legt het probleem niet bij zichzelf, maar bij de vooroordelen van de ander. Tegelijk benadrukt zij dat echte diversiteit meer vraagt dan zichtbare representatie. Het gaat om erkenning van kwaliteiten, ervaringen en perspectieven. Haar verhaal is ook een pleidooi voor meer kennis over Nederlands Nieuw-Guinea/Papua in onderwijs, beleid en publieke geschiedenis, zodat koloniale doorwerking, racisme en Papoea-erfgoed niet langer onzichtbaar blijven.

Respondent 8 (vrouw) is geboren in Indonesië en kwam als jong kind met haar gezin naar Nederland. Haar familiegeschiedenis is verbonden met de Indo-Afrikaanse gemeenschap en de zogenoemde Belanda Hitam: Afrikaanse soldaten die in de negentiende eeuw door Nederland naar Nederlands-Indië werden gebracht en daar gezinnen stichtten. Deze geschiedenis vormt een belangrijk onderdeel van haar identiteit, maar ook van haar gevoel nooit helemaal vanzelfsprekend binnen één gemeenschap te passen.

Racisme en discriminatie lopen als een rode draad door haar verhaal. Vanaf haar komst in Nederland ervoer ze dat zij in een witte samenleving anders werd bekeken en behandeld vanwege haar huidskleur en afkomst. Als kind merkte zij dat sommige witte ouders niet wilden dat hun kinderen met haar speelden of haar een hand gaven. Ook beschrijft zij openlijk racistische ervaringen in het openbaar vervoer en op straat, waaronder bespuugd worden en opmerkingen als "rot op naar je eigen land".

Daarnaast benoemt ze hoe haar vader in Nederland structureel lager werd ingeschat, ondanks zijn opleiding, militaire achtergrond en werkervaring. Zelf verbindt zij hedendaags racisme nadrukkelijk met koloniale geschiedenis, segregatie en geïnternaliseerde denkbeelden binnen Indische en Indo-Afrikaanse gemeenschappen. Haar verhaal is ook activistisch: zij pleit voor bewustwording, ruimte voor minder gehoorde stemmen, inclusiever onderwijs en erkenning van de Indo-Afrikaanse geschiedenis als onderdeel van het Nederlandse koloniale verleden.

Respondent 9 (man) is geboren in Suriname en kwam als jong kind met zijn familie naar Nederland. Hij is van Tugunese afkomst. Tugunezen stammen af van voormalige, door de Portugese en later de VOC vrijgemaakte tot slaafgemaakten van gemengde (Aziatische en Portugese) afkomst, en de gemeenschap woonde in het dorpje Tugu, dicht bij Batavia, het huidige Jakarta. Zijn familiegeschiedenis wordt gekenmerkt door herhaalde migratie: vanuit Indonesië naar Nieuw-Guinea, daarna via Nederland naar Suriname en uiteindelijk opnieuw naar Nederland. Deze migratiegeschiedenis hangt samen met oorlog, politieke onveiligheid en de zoektocht naar een veilig bestaan. In Nederland groeide hij op in een overwegend witte omgeving, maar ook met contacten binnen Indische en Molukse gemeenschappen.

Racisme en discriminatie lopen als een terugkerende lijn door zijn verhaal. Op school werd discriminatie vooral voelbaar tijdens de Molukse kapingen, toen hij vanwege zijn uiterlijk werd aangesproken alsof alle mensen met een bruine huid tot dezelfde groep behoorden. Hij kreeg racistische opmerkingen te horen, zoals dat hij terug moest naar zijn “eigen land”. Ook in het uitgaansleven, bij sport en op het werk ervoer hij uitsluiting, scheldwoorden en het gevoel meer te moeten bewijzen dan witte collega’s.
Hij beschrijft daarnaast subtielere vormen van discriminatie: niet serieus genomen worden, over het hoofd gezien worden, minder promotiekansen ervaren en het gevoel voortdurend alert te moeten zijn. Zelfs de keuze voor Nederlandse namen voor zijn kinderen ziet hij als een bescherming tegen mogelijke discriminatie. Zijn verhaal laat zien hoe racisme zowel openlijk als sluipend kan doorwerken in school, werk, sport, gezin en het dagelijks leven.

Respondent 10 (vrouw) is geboren en opgegroeid in Nederland en heeft Indo-, Javaans-Surinaamse, Surinaamse en Indische wortels. De familiegeschiedenis is verbonden met Suriname, Indonesië, slavernij, contractarbeid, migratie en politieke vlucht na de Decembermoorden. Via familieonderzoek verdiept ze zich in haar Javaanse voorouders die als contractarbeiders naar Suriname kwamen en in de doorwerking van kolonialisme op identiteit, familiepatronen en zelfbeeld.

Racisme en discriminatie vormen een belangrijk thema. Al op jonge leeftijd kreeg ze te horen dat zij geen prinses kon zijn “want je bent bruin”. Op de middelbare school, in een elitaire en witte omgeving, ontstond de neiging om de eigen achtergrond weg te drukken en te assimileren. Later groeide het besef dat racisme niet alleen zichtbaar is in opmerkingen, maar ook in internalisering, schaamte, prestatiedruk en het gevoel dat je je voortdurend moet aanpassen of bewijzen.

Ze benoemt daarnaast racisme in witte sport- en studentenomgevingen, bij de douane, in publieke ruimtes en binnen Surinaamse gemeenschappen zelf. Ook onderlinge discriminatie tussen groepen, zoals Javaans-Surinamers, Hindostanen en andere gemeenschappen, wordt verbonden aan koloniale patronen. Het verhaal laat zien hoe identiteit, racisme, klasse, familiegeschiedenis en assimilatie met elkaar verweven zijn, en benadrukt het belang van luisteren naar ervaringsverhalen.

Respondent 11 (vrouw) is geboren in Nederland, bracht een deel van haar jeugd door in Suriname en keerde als kind terug naar Nederland. Haar familiegeschiedenis is verbonden met de Chinees-Surinaamse gemeenschap, migratie, contractarbeid, ondernemerschap, onderwijs en politieke onveiligheid in Suriname. Lange tijd stond in haar gezin vooral aanpassing centraal: zo Nederlands mogelijk worden, goed studeren en vooruitkomen. Pas later ging ze zich nadrukkelijker verdiepen in haar Chinees-Surinaamse identiteit en familiegeschiedenis.

In haar jeugd leek discriminatie vaak "mee te vallen" of werd het weggelachen, maar terugkijkend ziet zij dat dit mogelijk een beschermingsmechanisme was. Ze herinnert zich anti-Aziatische opmerkingen en worstelde als tiener met haar Chinese uiterlijk, wat zij later heeft herkend als geïnternaliseerd racisme. Ook merkt zij dat mensen haar bij binnenkomst eerst beoordelen op uiterlijk en pas anders reageren wanneer zij Nederlands spreekt.

Ze benoemt daarnaast anti-Aziatisch racisme bij jongeren, stereotypering van Chinezen als "grapje" en het normaliseren van opmerkingen over uiterlijk of afkomst. Als docent ziet zij hoe racisme ook op school speelt, maar dat gesprekken hierover zorgvuldig en niet geforceerd moeten worden gevoerd. Zij pleit voor bewustwording via verhalen, kunst, media, dialoog en onderwijs. Haar verhaal benadrukt dat het probleem niet ligt bij "anders zijn", maar bij degenen die dat anders-zijn problematisch maken.

In de volgende paragrafen worden de resultaten uit de interviews behandeld. In het eerste onderdeel worden de familiegeschiedenissen verder geanalyseerd. Welke onderwerpen komen er naar voren met betrekking tot racisme en discriminatie, zowel in het algemeen als meer specifiek binnen de gemeenschappen zelf? Wat is de betekenis hiervan voor de respondenten? In het tweede onderdeel wordt aandacht besteed aan specifieke vormen van racisme en discriminatie en in welke sociale domeinen de respondenten deze ervaren.

De familiegeschiedenis: de meest directe doorwerking van het koloniale verleden.

De betekenis van het koloniale verleden voor het huidige leven

Iedereen heeft een geschiedenis. Zoals Alia Al-Saji beschreef, is de geschiedenis van voormalige koloniale onderdanen ondergeschikt gemaakt aan de westers geschiedenis van beschaving en vooruitgang. Deze beschouwing is ook van toepssing op de ervaringen van de respondenten.[176] Naast dat koloniale geschiedenis nog steeds een onderbelicht thema is, herkennen mensen met een postkoloniale achtergrond én van kleur zich vaak niet in de Nederlandse geschiedenis en voelen zij zich hierin niet gerepresenteerd. Voor hen heeft een groot en onderscheidend deel van hun geschiedenis zich niet in Nederland afgespeeld, maar in de voormalige Nederlandse koloniën. Daarnaast heerst er ook stilte rondom bepaalde delen van de familiegeschiedenis. Niet alle verhalen worden verteld. Soms ontbreken hele geschiedenissen, bijvoorbeeld omdat ouders of voorouders zwegen over pijnlijke ervaringen, migratie, oorlog, geweld of uitsluiting.

Mensen van kleur namen een lagere positie in dan de 'witte(re)' Nederlanders of Europeanen. Migratie of meerdere migraties vormen een vast onderdeel van de familiegeschiedenis, evenals hoe mensen hun weg moesten vinden in de Nederlandse samenleving. Het 'zijn' in Nederland is niet vanzelfsprekend. Voor mensen die op jonge leeftijd in Nederland zijn gekomen of hier zijn geboren, blijkt dit verleden een belangrijke rol te spelen. Tijdens het opgroeien hebben zij Nederland tot hun land gemaakt. Maar door het spiegelen aan de Nederlandse omgeving, het anders uitzien, en culturele verschillen krijgen velen op een bepaald moment in hun leven te maken met gevoelens van buitensluiting en racisme. Vanuit een gevoel van vervreemding zochten respondenten op verschillende momenten in hun leven naar hun eigen identiteit en herkomst.

[176] Zie ook Hoofdstuk 3 van dit rapport. Al-Saji, "Touching the Wounds of Colonial Duration: Fanon's Anticolonial Critical Phenomenology." *The Southern Journal of Philosophy* 62:1 (2024), 17.

Nergens echt thuis voelen en het zoeken naar identiteit

Aan de basis van de zoektocht naar herkomst en identiteit ligt een gevoel dat bijna alle respondenten benoemen: het hebben van een meervoudige identiteit en het gevoel tussen verschillende werelden in te staan. Dit brengt het gevoel van *"nergens echt thuis voelen"* met zich mee. De Javaans-Surinaamse respondent 3 beschrijft dit gevoel op treffende wijze. Opgroeien in Nederland omschrijft ze als eenzaam.

> *"Op de basisschool was ik de enige Javaan in de klas. Mijn Javaans-Surinaamse identiteit werd nauwelijks herkend. Ik voelde me niet volledig thuis in de Surinaamse gemeenschap, omdat daar vaak vooral Afro-Surinamers zichtbaar zijn. Tegelijkertijd herkende ik me ook niet volledig in de Indische of Indonesische gemeenschap. [...] Daardoor leefde ik in verschillende werelden tegelijk. [...]Nergens viel alles samen."*

Ook de Chinees-Surinaamse respondent 11 benoemt dit gevoel. Zij omschrijft zichzelf als iemand tussen verschillende werelden. Ze is Nederlands, Surinaams en Chinees, maar voelt zich niet volledig thuis in één van die werelden.

> *"Ik ben te Nederlands om Surinamer te zijn, te Chinees om Nederlands te zijn, en te Nederlands om Chinees te zijn."*

Meerdere respondenten brengen naar voren dat het zoeken naar herkomst en identiteit een belangrijk thema is. Voor hen is kennis van de familiegeschiedenis essentieel om te begrijpen wie zij zijn, welke geschiedenis zij met zich meedragen en wat dit betekent voor hun zelfbeeld. Zij geven aan dat een goede kennis van de familiegeschiedenis bijdraagt aan bewustwording en weerbaarheid tegen racisme en discriminatie en bijdraagt aan begrip van de ander.

Familieverhalen, archiefonderzoek en gesprekken met oudere generaties dragen bij aan kennis over de familiegeschiedenis. Zo beschrijft de Molukse respondent 4 hoe zijn opa een centrale rol heeft gespeeld in zijn zoektocht naar identiteit. Zijn opa vertelde verhalen, schreef dingen op en was betrokken bij een stichting voor hun kampong [dorp] in de Zuidoost-Molukken. Door deze verhalen werd respondent 4 gestimuleerd om verder te zoeken naar zijn eigen geschiedenis. Voor hem is geschiedenis niet alleen iets van vroeger, maar een kompas voor het heden en de toekomst. Zoals hij zegt:

> *"Wie zijn geschiedenis niet kent, verdwaalt in de toekomst."*

Verschillende respondenten geven verder aan dat het kennen van de familiegeschiedenis en de overdracht van cultuur binnen generaties bijdraagt aan veerkracht in hun leven en dat deze veerkracht mede richting kan geven aan het eigen leven. Respondent 7 vertelt dat haar identiteit sterk is gevormd door haar familiegeschiedenis. Van jongs af aan wist ze waar ze vandaan kwam en daardoor staat ze stevig in haar schoenen.

> *"Ik groeide op met directe verhalen van de eerste generatie, met taal, dans, familiebanden, rituelen en een sociale hiërarchie die uit Nieuw-Guinea was meegenomen."*

Voor haar is het belangrijk is dat het cultureel erfgoed doorgegeven wordt aan eigen en jongere generaties:

> *"Van mijn vader leerde ik werken met hout en motieven. Voor mij was dat vanzelfsprekend. Later besefte ik dat niet iedereen die kennis had meegekregen. Daarom geef ik workshops houtsnijwerk en betrek ik ook jongere generaties daarbij."*

Veerkracht noemt ook de Hindostaanse respondent 5. Hij benadrukt dat contractarbeid levenslijnen in de familie heeft verstoord, maar dat zijn voorouders ook gemeenschappen hebben opgebouwd, grond hebben

bewerkt, winkels hebben geopend, rituelen hebben geleid en families hebben grootgebracht. Hij zegt dat hij die veerkracht met zich meedraagt. Voor hem gaat het erom de geschiedenis niet weg te stoppen, maar te begrijpen wat die met lichamen, families, kansen en identiteit heeft gedaan. Vanuit dat inzicht wil hij bewust kiezen hoe hij verder leeft: verbonden met zijn voorouders, maar ook vrij om zijn eigen pad te maken.

Veerkracht heeft ook te maken met trots: trots op wat de familie heeft bereikt en op hoe die trots binnen de familie als waarde is doorgegeven. Respondent 11 vertelt dat haar familie het verleden niet heeft weggestopt.

"Mijn vader zei: wij stammen af van contractarbeiders. Daar zat ook een bepaalde trots in."

Ze zegt dat die trots te maken heeft met hard werken, overleven en veerkracht. Ook beschrijft ze haar familie als eigenwijs, sterk en gevormd door mensen die zich niet zomaar lieten overheersen.

"Wij laten ons niet zomaar de baas zijn!"

Respondent 3 brengt naar voren dat trots en cultuur én pijn en verlies naast elkaar kunnen bestaan. Zij komt tot deze conclusie nadat zij uitvoerig onderzoek gedaan heeft naar haar Javaans-Surinaamse familiegeschiedenis. Haar oma kwam op jonge leeftijd als contractarbeider naar Suriname en in het Nationaal Archief ontdekte zij details over haar leven. Ze las uit de documenten dat haar oma's leven getekend was door dwang, uitbuiting, kwetsbaarheid als vrouw en geweld. Hierdoor veranderde haar kijk op de Javaans-Surinaamse herdenking.[177] Voorheen zag zij deze herdenking vooral als een viering van cultuur, aanwezigheid en overleving. Door haar onderzoek werd echter duidelijk dat ook het pijnlijke deel van het contractarbeidersverleden aandacht verdient.

Intergenerationele overdracht

Binnen de familiegeschiedenissen komt ook naar voren hoe koloniale patronen binnen de families worden overgedragen, zoals de druk om zich aan te passen aan de dominante cultuur, zich te bewijzen of delen van de eigen achtergrond te onderdrukken. Assimilatie bijvoorbeeld wordt daarbij niet alleen gezien als een individuele keuze, maar ook als iets dat binnen families en generaties kan worden doorgegeven. Zo geeft respondent 10, die een gemengde Javaans-Surinaamse en Indische achtergrond heeft, aan hoe koloniale doorwerking volgens haar zit in assimilatie, perfectionisme en het gevoel zich voortdurend te moeten bewijzen. Ze zegt:

"Mijn moeder is daar [assimilatie] uitzonderlijk goed in. Zij krijgt een tien voor assimileren. Ik denk zelfs een elf."

Als voorbeeld noemt ze het gebruik van een *"witte-mensenstem"* door haar moeder. Zij praat anders met witte mensen dan met Surinamers. Respondent 10 ziet dat zij dit zelf ook doet. Zij past haar stem, houding en gedrag aan afhankelijk van de omgeving en zegt:

"Ik kan nog steeds kameleonnen als geen ander. (...) Dat assimilatieproces is toch wel echt goed doorgegeven."

Respondent 6 benoemt een fenomeen dat ook in andere onderzoeksrapporten genoemd wordt: het voortdurend aanpassen, scannen, inschatten, code-switchen en jezelf bewijzen aan de dominante cultuur. Hieruit blijkt dat het 'zijn' in deze samenleving niet vanzelfsprekend is.

---

[177] De Javaans-Surinaamse herdenking vindt elk jaar plaats op 9 augustus en eert de komst van de eerste contractarbeiders naar Suriname. De dag staat stil bij de rijke bijdrage van de Javaanse gemeenschap aan de Surinaamse samenleving. (STICHJI – Stichting Comite Herdenking Javaanse Immigratie)

In de interviews komt naar voren dat racisme, discriminatie en andere vormen van uitsluiting niet uitsluitend in relatie tot de meerderheid van de Nederlandse samenleving worden ervaren, maar ook binnen en tussen gemeenschappen. De respondenten schrijven dit zelf toe aan het onbewust doorgeven van koloniale patronen die te maken hebben met de positie die verschillende gemeenschappen ten opzichte van elkaar hebben ingenomen binnen de koloniale samenleving.

Respondenten 1 en 2 zijn een echtpaar en hebben respectievelijk een Indische en Molukse achtergrond. Respondent 1 vertelt over hoe belangrijk kleur en status binnen de Indische familie waren. Haar ouders waren beiden geboren in voormalig Nederlands-Indië, maar kwamen uit verschillende sociale milieus. Haar moeder, lichter van kleur en deels Hollands, kwam uit een gegoede familie. Haar vader daarentegen was donkerder en had een lagere maatschappelijke achtergrond. Binnen de familie werden de vader en de kinderen niet volledig geaccepteerd door de familie. Zo gaf ze aan dat zij en haar zussen regelmatig werden 'vergeten' bij familiefeesten. Dat gaf een gevoel van uitsluiting en dat werkte door tot in haar volwassen leven. *"Ik heb dat nooit kunnen begrijpen. Ik vond het verschrikkelijk."* Dit patroon van uitsluiting herhaalde zich in het huwelijk met haar Molukse man. Op Molukse evenementen of pesta's had zij het gevoel met de nek te worden aangekeken omdat ze Indisch was. Haar man, respondent 2, herkent de vorm van uitsluiting binnen families ook in zijn ouderlijk gezin. Zijn moeder was niet Moluks maar Javaans. Er werd op haar neergekeken. Ook hij heeft dit nooit kunnen begrijpen. Het niet volledig accepteren van zijn Javaanse moeder heeft mede geleid tot een breuk met zijn Molukse familie.

Ook in het gesprek met respondent 10 komt racisme en discriminatie ten opzichte van andere groepen naar voren. Zij is van mening dat deze patronen voortkomen uit een geschiedenis van verdeel-en-heers: in Suriname zijn etnische groepen historisch van elkaar gescheiden gehouden en dat werkt nog steeds door in de manier waarop groepen naar elkaar kijken. Respondent 10 betrekt dit ook op zichzelf.

> *"Ik heb gemerkt dat ik zelf ook beelden over Hindostanen heb meegekregen die racistisch zijn. Dat zit er soms automatisch in, ook al voel ik er persoonlijk niets negatiefs bij. We hebben zelfs Hindostaanse familie, dus rationeel slaat het nergens op, maar het is wel doorgegeven."*

Nu ziet ze nieuwe bewegingen ontstaan, waarin juist verbinding tussen de gemeenschappen wordt gezocht. Als voorbeeld geeft ze collectieven rond contractarbeid waarin verschillende groepen samenwerken om hun geschiedenis te vertellen. Bij een bijeenkomst over de documentaire Vals paradijs[178] over de doorwerking en gevolgen van contractarbeid zag ze dat jonge generaties kracht proberen te halen uit hun verleden. Ze erkennen het leed, maar proberen ook iets nieuws neer te zetten. *"Ze zeggen: ik ben hier, door jullie."*

De Javaans-Surinaamse gemeenschap heeft zowel een historische achtergrond in de voormalige kolonie Nederlands-Indië als in Suriname. Een van de geïnterviewde experts geeft vanuit eigen ervaring aan dat de Javaans-Surinaamse gemeenschap in Nederland zowel geconfronteerd wordt met koloniale stereotypering als met het niet 'gezien' en herkend worden als gemeenschap in de Nederlandse samenleving. In het interview vertelt ze dat de Javaans-Surinaamse gemeenschap in de Nederlandse samenleving voortdurend aangezien wordt voor Indonesisch, Indisch of anderzijds Aziatisch, maar dat nooit de verbinding wordt gelegd met Suriname. Ze zegt dat Javaans-Surinaamse jongeren hebben aangegeven dat ze door de postkoloniale gemeenschappen uit Indonesië niet gezien worden als behorend tot deze gemeenschappen. Ze ervaren daardoor een ongelijke behandeling. Sommige jongeren ervaren dat oude koloniale verhoudingen nog steeds doorwerken en zeggen ook:

---

[178] Omroep Zwart, Feroz Amirkhan, Vals Paradijs: Het verborgen verhaal van de Hindostanen, Vals Paradijs | NPO Start

"Wij, onze voorouders, werden in Nederlands-Indië door de Nederlanders, maar ook door de Indische Nederlanders ongelijk behandeld".

De expert heeft recentelijk zelf zo'n ervaring gehad. De dag voor het interview had ze een lezing gehouden voor de Javaans-Surinaamse gemeenschap. Na de lezing komt een Indische vrouw naar haar toe en zegt:

"Wat zijn jullie knap geworden. Jullie waren vroeger 'daar' en ze wees daarbij naar de vloer. Voor mij was duidelijk dat zij refereerde naar de sociale hiërarchie in Nederlands-Indië waarin de Javanen, als 'Inlanders' tot de laagste klasse behoorden, geen onderwijs hadden genoten (dus dom) en daarom door haar als 'onderlaag', zo laag als de vloer werden aangeduid. Je kunt je voorstellen wat zo'n opmerking met mij deed."

Institutionele uitsluiting is een gevoelig en actueel thema binnen de Javaans-Surinaamse gemeenschap dat sterk onderbelicht is. De expert brengt naar voren:

"De geschiedenis van Javaanse contractarbeid is een onbekende geschiedenis, zelfs een vergeten geschiedenis. De Javaans-Surinaamse gemeenschap draagt aantoonbaar de koloniale geschiedenis in Nederlands-Indië met zich mee. Wanneer onze gemeenschap desondanks structureel buiten subsidieregelingen voor gemeenschappen met een Nederlands-Indische achtergrond valt en daarnaast wordt geconfronteerd met koloniale stereotypering, kan worden gesproken van historische onderbelichting en een vorm van dubbele, zowel sociale als institutionele uitsluiting".

Subsidies en regelingen die voortvloeien uit zogeheten 'Collectieve erkenning van Indische, Molukse, Papua en Chinees-Indonesische gemeenschappen' noemt zij als voorbeeld van institutionele uitsluiting.[179] Museum Sophiahof - Van Indië tot Nu is daarom voor sommige mensen uit de Javaans-Surinaamse gemeenschap een beladen plek, omdat zij door zowel de Nederlandse overheid als de Indische en andere postkoloniale gemeenschappen zijn buitengesloten bij de oprichting van deze locatie, die uiteindelijk voor álle postkoloniale gemeenschappen uit Indonesië bestemd is.

Samenvatting

De gevoerde gesprekken geven richting aan de beantwoording van de vraag wat ervaringen met racisme en discriminatie betekenen in het dagelijks leven en in hoeverre daarin een mogelijke relatie met het koloniale verleden naar voren komt.

Uit de interviews blijkt dat respondenten regelmatig racisme en discriminatie ervaren. Deze ervaringen kunnen bijdragen aan het gevoel dat zij niet vanzelfsprekend in Nederland thuishoren en niet volledig door de samenleving worden geaccepteerd. Dit gevoel komt op verschillende momenten in hun leven naar voren en kan ook minder bewust op de achtergrond aanwezig zijn. Het kan samengaan met onzekerheid over hun positie in de samenleving en soms met gevoelens van minderwaardigheid ten opzichte van de dominante witte samenleving.

Ook het ontbreken van herkenning in de Nederlandse geschiedenis lijkt hierbij een rol te spelen. Wanneer respondenten hun eigen achtergrond en familiegeschiedenis niet terugzien in het dominante historische verhaal, kan dat bij hen de indruk wekken dat hun geschiedenis er niet of onvoldoende toe doet. Bijna alle respondenten zijn op zoek gegaan naar hun familiegeschiedenis, zijn zich bewuster met hun achtergrond gaan bezighouden of hebben aansluiting gezocht bij verenigingen en gemeenschappen. Deze activiteiten kwamen vaak in combinatie voor.

[179] Lees verder over de 'Collectieve erkenning': www.rijksoverheid.nl/themas/overheid-en-democratie/tweede-wereldoorlog/collectieve-erkenning-indische-gemeenschap

Het leren kennen van de eigen familiegeschiedenis heeft volgens respondenten bijgedragen aan hun eigenwaarde. Door meer te weten over hun herkomst en de ervaringen van eerdere generaties kunnen zij hun eigen identiteit, positie en ervaringen beter begrijpen. Veerkracht en trots worden genoemd als belangrijke waarden waaraan zij kracht ontlenen. Familiegeschiedenis vormt zo niet alleen een bron van kennis, maar kan ook bijdragen aan identiteit, verbondenheid en weerbaarheid.

Tegelijkertijd herkennen respondenten binnen hun families en gemeenschappen patronen die zij in verband brengen met het koloniale verleden. Zij noemen onder meer kleurhiërarchieën en discriminatie tegenover andere postkoloniale gemeenschappen. Ook herkennen zij gedragspatronen die gericht zijn op aanpassing aan de dominante witte samenleving, zoals hard werken, niet opvallen, zich voortdurend bewijzen en soms overcompenseren.

Op basis van de interviews kan niet worden vastgesteld dat deze hedendaagse patronen rechtstreeks en uitsluitend door het koloniale verleden zijn veroorzaakt. Daarvoor zijn de historische overdrachtslijnen te complex en kunnen ook andere maatschappelijke, familiale en persoonlijke factoren een rol spelen. De gesprekken maken wel zichtbaar dat respondenten zelf overeenkomsten en mogelijke continuïteiten herkennen tussen historische verhoudingen en patronen die zij in hun familie en dagelijks leven waarnemen.

De mogelijke relatie met het koloniale verleden komt vooral via de familiegeschiedenis naar voren. Binnen families kunnen opvattingen over kleur, status en maatschappelijke positie, evenals strategieën van aanpassing, tussen generaties worden doorgegeven. De familieverhalen laten echter zien langs welke intergenerationele wegen historische ervaringen mogelijk betekenis blijven houden.

Kennis van de familiegeschiedenis helpt respondenten om deze patronen te herkennen en hun ervaringen met racisme en discriminatie in een bredere historische en maatschappelijke context te plaatsen. De familiegeschiedenis kan daarom worden beschouwd als de meest duidelijke verbinding tussen het koloniale verleden en het heden. Zij vormt zowel een omgeving waarin historische patronen mogelijk doorwerken als een bron waaruit respondenten eigenwaarde, trots en veerkracht putten.

Racisme en discriminatie in de samenleving

In de gesprekken met de respondenten gaat discriminatie vaak niet om één groot incident, maar om losse incidenten die zich steeds herhalen. Discriminatie en racisme blijken terugkerende patronen te zijn waar de respondenten bijna hun hele leven mee worden geconfronteerd. Racisme en discriminatie verschijnen in de gesprekken in veel vormen: openlijk, subtiel, institutioneel, relationeel en alledaags én in verschillende stadia van hun leven.

De geïnterviewden zijn zich ervan bewust of worden dit pas later in hun leven, dat racisme en discriminatie een terugkerend onderdeel uitmaken van hun leven. Hoewel zij de Nederlandse nationaliteit hebben, is het niet altijd vanzelfsprekend dat ze ook gezien worden als Nederlander, ook al zien zij zichzelf als hoofdzakelijk Nederlands en voelen ze zich hier thuis. Respondenten gaan hier op verschillende manieren mee om: bijvoorbeeld door openlijk racisme van zich af te laten glijden; gedrag aan te passen om discriminatie en racisme zoveel mogelijk uit de weg te gaan; bewust of onbewust proberen zoveel mogelijk aan te passen aan de Nederlandse maatschappij en cultuur; of (on)bewust erin te berusten dat je als postkoloniale migrant een andere status hebt in de Nederlandse samenleving, die je gedeeltelijk ontleent aan de status in de koloniale hiërarchische samenleving. Respondent 10 zegt hierover:

> *"Koloniale patronen zijn meegenomen naar Nederland. Denk aan het idee dat je niet mag opvallen, dat je hard moet werken, dat je je klein moet maken. Dat heeft ook invloed op hoe je functioneert binnen sociale domeinen."*

Voor veel postkoloniale migranten betekende de komst naar Nederland een vlucht uit een politiek vijandige en economisch moeilijke situatie. De migratie naar Nederland wordt dan gezien als een kans, een kans om

een nieuw begin te maken. Het was vanzelfsprekend om als Nederlander naar Nederland te gaan. Maar hier dachten ze daar anders over. Respondent 8 met een Indo-Afrikaanse achtergrond verwoordt dit als volgt:

"Eigenlijk moesten ze [mijn ouders] overal heel erg blij mee zijn. Terwijl ze het gevoel hadden van: maar wij zijn gewoon Nederlanders."

Modelminderheid

Er bestaat in Nederland een hiërarchie van 'minderheden'. Zoals eerder beschreven in hoofdstuk 3 worden de postkoloniale Aziatische 'minderheden' vaak als 'modelminderheid' of 'modelmigrant' gezien. Aan deze minderheid worden eigenschappen toegekend als 'goed aangepast' aan de Nederlandse samenleving, hardwerkend en bovenal: ze maken geen problemen. Uit de interviews komt naar voren dat dit beeld ook iets is waar deze 'modelmigrant' zelf trots op is. In de ogen van de Nederlandse maatschappij doen ze het goed en zij zien dat als acceptatie. Zij worden vaak als voorbeeld gesteld voor 'minderheden' die wel problemen in de Nederlandse samenleving geven. In de interviews komt naar voren dat mensen gaan leven naar deze beeldvorming.

Racisme dat mensen meemaken hoeft niet altijd plaats te vinden op basis van hun veronderstelde achtergrond. Regelmatig vindt misplaatsing plaats en de Aziaten uit de postkoloniale gemeenschappen krijgen dan ook te maken met uitsluiting die ook andere Nederlanders ten deel valt, met bijvoorbeeld een (Noord-)Afrikaanse achtergrond. Dit ervaart de Indische respondent 1. De laatste jaren ervaart ze racisme sterker en directer, vooral nu er sprake is van de komst van een asielzoekerscentrum in hun wijk. Ze draagt vaak een doek en merkt dat mensen haar soms voor Arabisch aanzien of haar opeens niet meer serieus nemen totdat zij begint te praten. Een heftig incident vond recentelijk plaats met een man die containers kwam legen. Toen zij aangaf dat ze niet kon doorrijden omdat er tegenliggers stonden, schold hij haar uit voor "vieze kankerzwarte". Ze zegt:

"Ik zou kunnen denken: laat maar, maar het heeft mij wel diep geraakt."

Een andere ontwikkeling die regelmatig genoemd wordt, is dat de mensen niet meer kijken naar de specifieke achtergronden van mensen, maar beoordelen op hun huidskleur: wit of niet-wit; wel of niet Nederlander op basis van kleur. Door het publieke debat en de opkomst van rechtsextremistische partijen, normalisering van racisme en discriminatie en polarisatie hierover in de samenleving, voelen mensen van kleur zich steeds meer bedreigd. Een respondent verwoordde dit als volgt:

"Als ik twintig jaar geleden was gevraagd of ik in Nederland op mijn hoede moest zijn, had ik waarschijnlijk nee gezegd. Nu is dat anders. Ik merk dat mensen sneller oordelen zonder iemands verhaal te kennen. Discussies over migratie, asielzoekerscentra en media-aandacht dragen volgens mij bij aan die verandering. Mensen maken te weinig onderscheid tussen iemand die hier al tientallen jaren woont en iemand die net is aangekomen. Wie zichtbaar anders is, wordt sneller over één kam geschoren."

In de interviews kwamen verschillende sociale domeinen waar racisme en discriminatie ervaren werden expliciet naar voren. Achtereenvolgens worden ervaringen toegelicht in het publieke domein, media, sport, onderwijs en arbeidsmarkt.

Publieke domein

Discriminatie en racisme zijn een terugkerend thema in het publieke domein tijdens de gesprekken. Iedereen heeft hiermee in meer of mindere mate te maken gehad. In de gesprekken met de respondenten komt naar voren dat de meesten van hen vanaf hun jeugd te maken kregen met discriminatie of racisme of vormen van uitsluiting. In het publieke domein ervaren de respondenten dit als uitgesprokener en explicieter dan bijvoorbeeld in de domeinen onderwijs en arbeidsmarkt. Geïnterviewden ervaren racistische en

discriminerende opmerkingen, verwensingen en uitgescholden worden bijvoorbeeld in de vriendenkring, op straat, in het uitgaansleven, op datingsites, op sportclubs en bij de douane.

Ervaring met uitsluiting als kind komt in menig gesprek naar voren. De Surinaams-Javaanse respondent 10 vertelt:

> *"Een van mijn eerste herinneringen aan het gevoel dat ik anders was, komt van het schoolplein. Ik was vier jaar oud en wilde prinses spelen. Toen zei iemand tegen mij: "Jij kan geen prinses zijn, want je bent bruin."*

Kleine momenten van discriminatie worden ook genoemd door de Indische respondent 1. Naast scheldwoorden herinnert ze zich dat ze bij een vriendinnetje op de stoep moest blijven staan en niet binnen mocht komen, terwijl bij haar thuis iedereen gewoon binnenliep. Bij de Indo-Afrikaanse respondent was de uitsluiting explicieter:

> *"Het is toch best wel vaak voorgekomen dat we niet met Hollandse kindertjes mochten spelen. Niet vanwege mijn eigen ouders, maar vanwege de ouders van die kinderen. Ook mochten sommige kinderen ons geen hand geven."*

Later maakte zij ook expliciet racistisch geweld mee. In de bus werd zij bespuugd in haar gezicht en uitgescholden, terwijl haar dochter erbij was, en werd er gezegd: *"Rot op naar je eigen land."*

De Chinees-Surinaamse respondent vertelt dat racisme en discriminatie in haar jeugd nauwelijks speelden. Ze vindt het intrigerend dat er in haar familie steeds wordt gezegd dat ze nooit zijn gediscrimineerd, of dat ze nergens last van hebben gehad.

> *"Ik kan me één incident herinneren in een park, dat iemand iets zong als "Tsing Tsang". Ik vond dat vervelend, maar het deed me toen eigenlijk niet zoveel. Het gleed van me af. Maar als we verhalen delen, dan blijkt iedereen wel iets te hebben meegemaakt. Alleen werd het niet als negatief opgevat. Sterker nog, soms vonden we het juist grappig dat anderen kennelijk aanstoot namen aan onze aanwezigheid of aan ons zijn. Alsof wij daarboven stonden. Nu denk ik: misschien was dat ook een soort houding, een pantser. Je zegt dan: "Het raakt me niet", maar tegelijk bescherm je jezelf daarmee."*

Respondent 6, ook met een Chinese achtergrond, maar dan uit Indonesië, vertelt dat mensen als kind soms dingen naar hem riepen of spleetogen trokken. Dit was heel openlijk. Hij heeft echter ook veel subtielere vormen van racisme ervaren, maar dat heeft hij zich pas achteraf gerealiseerd. Hij noemt als voorbeeld een feest in Friesland:

> *"Ik was daar met vrienden en werd ineens op de schouders gehesen. Mensen wilden foto's met me maken, alsof ik een attractie was. Op dat moment vond ik het grappig, ook omdat ik wat had gedronken, maar achteraf is het vreemd. Ik ben gewoon in Nederland geboren en toch werd ik behandeld alsof men nog nooit een Chinees op een feest had gezien."*

Respondent 7 heeft een Papua-achtergrond. Zij heeft veel met openlijk racisme te maken gehad. Als meisje fietste zij langs een studentensociëteit, waar vanaf een balkon racistische woorden naar haar werden geroepen. Wat haar bijbleef, was niet alleen wat er geroepen werd, maar vooral de agressie van de groep: een jong meisje dat alleen langs fietste en door meerdere mensen werd uitgescholden. Ze zegt:

> *"Discriminatie is gewoon een gegeven. Je bent anders en ziet er anders uit."*

Ze beschouwt het vaak als onwetendheid van de ander en vindt dat het probleem niet bij haar ligt, maar bij degene die een vooroordeel heeft.

Soms werd de situatie veel dreigender. Respondent 3 van Javaans-Surinaamse afkomst vertelt het volgende:

> *"Tijdens mijn middelbare schooltijd ging ik vaak met mijn Hindostaanse vriendinnen in tussenuurtjes naar een speeltuin of park in de wijk. We zaten daar gewoon rustig. Toch werden we door buurtbewoners uitgescholden en weggejaagd. Eén keer kwam een vrouw naar ons toe met allerlei racistische scheldwoorden en dreigde de politie te bellen. Toen de politie kwam, hoorden de agenten hoe zij tegen ons sprak. Gelukkig reageerden de agenten goed. Zij zeiden dat wij maar weg moesten gaan en dat zij het met de vrouw zouden afhandelen. Dat gaf een gevoel van rechtvaardigheid, maar de plek voelde daarna onveilig. We gingen niet meer terug."*

Een paar mannelijke respondenten benoemen expliciet dat ze soms of regelmatig geweigerd werden in uitgaansgelegenheden. Respondent 9 van Tuguneze achtergrond zegt hierover:

> *"Soms werd ik geweigerd bij gelegenheden waar mijn Nederlandse vrienden wel binnenkwamen. Op het moment zelf dacht ik niet altijd direct dat het met kleur te maken had. Achteraf zie ik echter een patroon: ik moest wachten, het zou te vol zijn, en uiteindelijk kwam ik niet binnen terwijl anderen wel werden toegelaten. Zulke ervaringen maken dat je later gaat twijfelen en denkt: lag het aan mij, of aan mijn kleur?"*

Queer, kleur en etnische achtergrond

Binnen de groep geïnterviewden waren er drie personen met een queer achtergrond: de Hindostaanse respondent 5, de Chinees-Indonesische respondent 6 en de Javaans-Surinaamse respondent 3. De Hindostaanse respondent 5 vertelt dat hij als queer man minder directe discriminatie heeft ervaren, dan als man van kleur. Minder wilde niet zeggen dat het er niet was:

> *"In Amsterdam Nieuw-West ben ik vaker uitgescholden op de fiets dan op andere plekken. Ik merkte dat ik daar mijn gedrag aanpaste: oorbellen af, kleding anders dragen, opletten. Tegelijkertijd heb ik in andere buurten juist positieve ervaringen gehad. In mijn eigen wijk bijvoorbeeld kreeg ik van 'hangouderen' soms juist complimenten: "Wat zie je er mooi uit." Dat gaf een gevoel van veiligheid."*

De Javaans-Surinaamse respondent heeft een Chinese vriendin. Het viel haar op dat haar vriendin als Chinese meer gediscrimineerd werd dan zij als Javaans-Surinaamse. Er zijn dus gradaties:

> *"Sinds wij samen zijn, merk ik wel dat zij vaker racistische opmerkingen op straat krijgt dan ik. Zij is weleens bespuugd of uitgescholden met anti-Chinese opmerkingen, zelfs door kinderen. Vooral na corona is dat erger geworden. Bij mij is racisme vaker stil: blikken, lichaamstaal, uitsluiting. Bij haar is het vaker uitgesproken."*

De Chinees-Indonesische respondent 6 kreeg te maken met openlijk racisme binnen de LHBTI-wereld.

> *"Toen ik uit de kast kwam, schrok ik van de discriminatie binnen de LHBTI-wereld. Ik had verwacht dat een groep die zelf gemarginaliseerd is, minder snel anderen zou uitsluiten. Maar ik merkte juist dat er daar hard onderscheid wordt gemaakt, ook rond etniciteit. Mensen zetten bijvoorbeeld openlijk in hun profiel dat ze niet op Aziaten vallen. Of ze zeiden tegen mij: normaal val ik niet op Aziaten, maar jou vind ik wel leuk. Dat soort opmerkingen raakten mij, juist omdat ze mijn Aziatische achtergrond niet*

neutraal benoemden, maar als uitzondering of afwijking neerzetten. Het pijnlijkste is misschien dat ik dat soms als compliment zag. Dan dacht ik: blijkbaar ben ik de uitzondering. Achteraf zie ik daarin mijn eigen geïnternaliseerde minderwaardigheidsgevoel. Ik had geleerd om blij te zijn wanneer ik wél werd gekozen, ook als de formulering eigenlijk kwetsend was."

Een witte partner

De doorwerking van de kleurenhiërarchie in de Nederlandse samenleving komt ook heel subtiel naar voren door de aanwezigheid van een witte partner, doordat de aanwezigheid van een witte partner verschil kan geven in hoe iemand in het publieke domein wordt behandeld. Zo merkt respondent 10 dat ze bij de douane er bijna altijd uitgepikt wordt, maar als ze met haar witte vriend reist, gebeurt dit minder.

"Als we uit Suriname terugkomen en een koffer met mango's hebben, laat ik hem die koffer dragen, omdat hij veel minder snel gecontroleerd wordt dan ik."

Ze merkt ook dat ze als ze alleen loopt meer racistische blikken en opmerkingen ervaart dan wanneer hij erbij is. Maar bij een borrel van zijn elitaire witte studentenvereniging krijgt ze het gevoel: wat doe je hier?

"Daar wordt duidelijk dat ik niet vanzelfsprekend als onderdeel van die omgeving word gezien."

Respondent 9 vond het opvallend dat wanneer hij met zijn Nederlandse vrouw een televisie, wasmachine of ander apparaat kocht, de verkoper niet met hem in gesprek ging maar met zijn vrouw. Het ging vooral over een technische uitleg die vaak aan mannen wordt gericht. Hij denkt dat zijn kleur hierop van invloed was.

Domein Media

Hoewel representatie van Aziatische mensen in de media op dit moment een hot topic is[180], hebben slechts twee geïnterviewden hiernaar gerefereerd. In deze gesprekken komt naar voren dat representatie belangrijk kan zijn in de zoektocht naar identiteit. Er was weinig tot geen representatie en indien dit er wel was, dan waren dit stereotypen.

De Javaans-Surinaamse respondent 3 keek op de televisie naar de Indische Sandra Reemer en soms ook naar Late Late Lien show, maar herkende zichzelf hierin nauwelijks. Ze zegt:

"Ik kon mij als kind en jongere eerder verbinden met de zwarte gemeenschap in Amerikaanse muziek en televisie. Niet omdat ik qua uiterlijk hetzelfde was, maar omdat ik het gevoel van buitengesloten zijn herkende."

De Chinees-Indonesische respondent 6 legt een relatie tussen het beeld dat in de media werd gegeven van Aziatische mannen en het feit dat hij niet als aantrekkelijk werd gezien. Op de televisie waren er nauwelijks Aziatische jongens die serieus werden genomen of aantrekkelijk werden gevonden. Aziatische mannen hadden vaak een bijrol of waren er voor de grap, als comic relief. Hij nam die rol over.

"Die rol voelde voor mij ook veilig: ik kon grappig zijn, maar werd niet helemaal serieus genomen." Voor hem was het boek 'De Bananengeneratie' van Pete Wu een bron van herkenning. Het raakte hem: "Het liet zien dat je niet alleen bent in dat gevoel van anders-zijn, in het zoeken naar taal en in het ontbreken van rolmodellen. In dat boek herkende ik ook het gevoel dat je niet precies weet waar je thuishoort. Je bent niet volledig Chinees zoals mensen uit China, niet volledig Indonesisch, maar ook niet

[180] Zie bijvoorbeeld de discussie rondom 'meer dan babi-pangang'.

zomaar wit Nederlands. Die zoektocht naar identiteit, en het gevoel dat je daarin soms alleen bent, kwam sterk binnen."

Volgens één van de geïnterviewde experts, een mediawetenschapper met een Indo-Europese achtergrond, worden mensen met een Aziatische achtergrond regelmatig op een stereotyperende, ridiculiserende en stigmatiserende manier gerepresenteerd. Een duidelijk voorbeeld is het spelonderdeel met meneer Cheung in 'Ik hou van Holland'. Dat programma was een van de best bekeken spelshows op RTL. Meneer Cheung is een oudere Amsterdammer van Chinese komaf. Hij sprak gebrekkig Nederlands. In het spel kreeg hij een koptelefoon op en moest hij Nederlandse liedjes nazingen, bijvoorbeeld van André Hazes. Omdat hij gebrekkig Nederlands sprak, was dat onduidelijk, en de teams moesten raden welk liedje het was. Hij werd gebruikt om de Nederlandse identiteit af te bakenen: wie hoort er wel bij en wie niet? Tegelijkertijd werd een gevoel van Nederlandse superioriteit bevestigd. Hij werd geridiculiseerd, zonder dat hij dat zelf doorhad. Respondenten van Chinese afkomst, die hij had geïnterviewd voor zijn dissertatie vertelden dat zij boos en verdrietig werden als zij dat zagen. Zij zagen hun eigen ouders op dat podium. Hun ouders werden in het dagelijks leven ook geridiculiseerd omdat zij het Nederlands niet goed machtig waren. Ook zijn eigen vrouw komt uit een restaurantfamilie en heeft dit van dichtbij meegemaakt. Dat dit vervolgens in een populair televisieprogramma wordt herhaald en door een groot publiek wordt weggelachen, bevestigt die beelden opnieuw.

Sommige stereotypen in de media worden omarmd door de eigen gemeenschap, zoals tante Lien, gespeeld door de in de Indische gemeenschap zeer geliefde Wieteke van Dort in De Late Late Lien Show. De geïnterviewde mediawetenschapper heeft daar gemengde gevoelens over:

"Ik ben in de jaren zeventig opgegroeid en keek met mijn ouders mee. Ik begrijp waarom mijn ouders daar warme herinneringen aan hebben. Er was niets anders dat hen op een bepaalde manier verbond met het land van herkomst. Het programma bood een vorm van thuiskomen. Maar als je er een kritische analyse op loslaat, moet je ook concluderen dat er sprake was van geracialiseerde stereotypering en koloniale verbeelding. Dat is lastig. Ik begrijp de emotionele betekenis voor mijn ouders en grootouders, maar kritisch gezien bevestigde het programma ook stereotype, koloniale ideeën en werkte het ridiculisering in de hand."

Domein Sport

Twee respondenten gaven aan racisme en discriminatie meegemaakt te hebben in de sport. De Surinaams-Javaanse respondent 10 vertelde over de hockeyclub. Op de club voelde ze uitsluiting omdat hockey een ons-kent-ons wereld is, maar ook had ze het voortdurende gevoel dat ze zichzelf moest bewijzen:

"Ik hield van hockey. Het is een leuke sport, maar ik was vaak de diversiteitscommissie in mijn eentje. Op sommige clubs waren wel meer Indo's, maar in het algemeen was hockey heel wit. Soms was ik niet eens alleen de enige persoon van kleur, maar vooral de enige zonder blond haar. Ik speelde goed, maar werd vaak niet gezien. Ik wilde al mijn hele leven aanvoerder zijn en voorin spelen, maar kreeg die ruimte niet. Ik heb ook racistische opmerkingen gehoord, zoals: "Met je Afrikaanse beentjes kan je natuurlijk wel goed rennen," of: "Je bent lekker exotisch op de hockeyclub." Dat soort opmerkingen gebeuren vooral in omgevingen met weinig diversiteit. Toch heb ik ook goede ervaringen gehad. Mijn laatste hockeyteam voelde als een zusterteam. Het was nog steeds heel wit en ik moest nog steeds veel uitleggen, maar er was warmte en vrijheid: niets moest, alles mocht. Er was meer ruimte om anders te zijn. Ze deden echt hun best, ook al was het niet perfect."

Respondent 9 werd op het voetbalveld vaak racistisch aangesproken. Niet alleen spelers, maar soms ook begeleiders van tegenstanders gebruikten woorden als *"zwartje"* of riepen dat men *"die zwartje moest aanpakken"*. Eén keer liep dat uit op een vechtpartij, nadat iemand hem herhaaldelijk racistisch bleef aanspreken. Meestal liep hij weg, omdat hij dacht dat de ander niet beter wist of bang was voor het onbekende. Maar bij oudere mensen vindt hij dat moeilijker te accepteren: die zouden beter moeten weten wat zulke woorden doen.

Domein Onderwijs

De geïnterviewden geven bijna allen aan racisme en discriminatie te hebben ervaren tijdens hun onderwijsperiode. De ervaringen op de basisschool zijn wisselend. Sommigen hebben deze als veilig ervaren, terwijl dit voor anderen juist de locatie was waar zij zowel expliciet als impliciet racisme en discriminatie ervaarden. Het voortgezet onderwijs komt naar voren als een periode waarin de groepsnorm belangrijker wordt en de druk om hieraan aan te voldoen toeneemt. De eigen identiteit wordt naar de achtergrond gedrukt. Soms gaat men juist dan op zoek naar een eigen identiteit. Voor een aantal geïnterviewden is de tijd op de universiteit een periode van bewustwording. Over het algemeen gaven de geïnterviewden aan dat er een verschil bestond tussen de ervaring op een witte school of in een witte omgeving en die op een school of in een omgeving met een diversere achtergrond.

De volgende ervaringen komen in de gesprekken naar voren: het niet gezien voelen, onderwaardering van capaciteiten, het onvermogen van leerkrachten om met discriminatie om te gaan, uitsluiting van mensen van kleur in het algemeen, maar ook bewustwording over de doorwerking van koloniale structuren, het geven van woorden aan gevoelens van discriminatie en racisme én het aangeven waarom het structureel aandacht geven aan discriminatie en racisme in het onderwijs belangrijk is. We kunnen dit illustreren met de volgende ervaringen.

De Molukse respondent 4 voelde zich als kind op een 'witte' school anders dan Nederlandse kinderen. Hij voelde zich niet altijd gezien. Op de basisschool merkte hij dat wanneer hij in de kring vertelde over zijn weekend, zijn verhaal snel werd afgewimpeld, terwijl andere kinderen meer aandacht kregen. De Javaans-Surinaamse respondent 3 vertelt dat ze op een 'witte' basisschool te maken kreeg met racistische scheldwoorden zoals pinda, kaaskop buitenlander, oprotten naar je eigen land.

> *"Ik was hier geboren, dus ik vroeg me af: wat is dan mijn land? Indonesië? Suriname? Nederland?" De leerkrachten deden hier niets tegen, waardoor het escaleerde: "Op een gegeven moment werd ik tijdens gym door twee pestkoppen racistisch uitgescholden. De gymleraar deed niets. Ik heb hen toen geslagen. De volgende dag liepen ze allebei met een blauw oog, maar ik was degene die straf kreeg."*

Die gebeurtenis had grote gevolgen voor haar schooladvies. Ze kreeg een MAVO-HAVO-advies, met nadruk op MAVO, en daarbij werd gewezen op haar *"woedeaanvallen"*, terwijl die woede juist voortkwam uit racistische bejegening. Ze kwam terecht op een gekleurde middelbare school. Hier was veel meer aandacht voor haar capaciteiten. Een mentor heeft ervoor gezorgd dat ze naar het atheneum kon.

Een andere respondent ervaarde juist veiligheid op de basisschool met kinderen van diverse achtergonden. Hij hoorde erbij. Maar op de middelbare school veranderde dat. Op het 'witte' gymnasium begon hij zichzelf echter anders te voelen. Hier was er een duidelijke sociale hiërarchie.

> *"Ik probeerde aansluiting te vinden bij de populaire groep. Dat lukte uiteindelijk ook, maar ik had niet altijd het gevoel dat ik helemaal mezelf kon zijn. Ik moest op mijn tenen lopen om erbij te horen. Ik leek niet op hen: ik was kleiner en zag er anders uit. In groepsverband had ik vaak het gevoel dat wat ik zei minder serieus werd genomen. Als anderen iets zeiden, werd daarop gereageerd; als ik iets probeerde bij te dragen, leek er minder aandacht voor te zijn. Ik ging daar deels mee om door zelf grappen te maken*

over het feit dat ik Chinees of Chinees-Indonesisch was. Daarmee plaatste ik mezelf in de rol waarin ik dacht dat anderen mij zagen."

Zijn homoseksualiteit maakte de schoolperiode echter nog ingewikkelder:

"Juist omdat ik al het gevoel had dat ik niet vanzelfsprekend bij de witte Nederlandse jongens hoorde, leek homoseksualiteit iets wat ik er niet ook nog bij kon hebben. Ik wilde niet nóg meer reden geven om anders gevonden te worden."

Respondent 3 bracht nog een andere ervaring aan het eind van de middelbare school naar voren, namelijk een situatie waarbij collectieve uitsluiting op basis van kleur plaatsvond. In 5 atheneum ging hun klas die grotendeels bestond uit leerlingen van kleur en veel Marokkaans-Nederlandse jongens naar een open dag bij de Universiteit Leiden. Zij kwamen de mensa binnen en iedereen keek hen aan. Niet met woorden, maar met blikken die zeiden: jullie horen hier niet. Zij zegt over deze ervaring:

"Dat stille racisme is soms nog pijnlijker dan uitgesproken racisme. Als iemand iets zegt, kun je reageren. Maar bij blikken voel je het in je lichaam. Bij gastcolleges kregen wij het woord niet als we onze hand opstaken. Onze mentor zag het ook en heeft er later met ons over gesproken. Maar het was pijnlijk. Je bent zeventien of achttien, je komt kijken of universiteit iets voor jou is, en je wordt ontvangen alsof je daar niet thuishoort."

Onderwijs over het koloniale verleden

De Indo-Afrikaanse respondent vertelt dat ze tijdens haar studie pedagogiek voor het eerst woorden kreeg voor ervaringen die zij al haar hele leven heeft gevoeld. In het vak 'etnische minderheden', onder meer door onderwijs van Philomena Essed[181], vielen de dingen voor haar op haar plek. Begrippen als racisme, discriminatie en uitsluiting gaven taal aan ervaringen die daarvoor moeilijk te benoemen waren. Deze ontwikkeling ziet ze terug bij de jongere generaties.

"Ik denk dat vooral de eerste en tweede generatie [Indische Nederlanders] niet over discriminatie of racisme nadachten, omdat ze veel te druk waren met aanpassen, een nieuw leven opbouwen en overleven. Dingen die racistisch of discriminerend waren, werden vaak anders geïnterpreteerd: zo zullen ze het wel niet bedoelen, we moeten dankbaar zijn dat we hier kunnen zijn. Pas de derde generatie heeft daar meer taal voor gekregen. Dat komt ook doordat er meer aandacht is voor de koloniale periode, dekoloniaal denken en de emancipatie van zwarte groepen en migrantengroepen."

Bewustwording trad ook op bij de Javaans-Surinaamse respondent 10. In haar master werden namelijk postkoloniale vakken gegeven. Door deze vakken is ze zich er nu veel meer van bewust dat koloniale structuren niet alleen in systemen zitten, maar ook mentaal doorwerken. Zij geeft daar uit eigen ervaring een voorbeeld van:

"Ooit organiseerde ik op mijn hockeyclub een feest. Het thema was "Sensation Asian". Daarbij stonden stereotyperende en racistische beelden: spleetogen, hoedjes, dat soort dingen. Vanuit mijn witte hockeyclub kreeg ik terug dat dit niet kon. Ik zei toen: "Ik

[181] Philomena Johanna Maria Essed (Utrecht, 1955) is hoogleraar in Critical Race, Gender and Leadership Studies aan de Antioch University op de locatie in Yellow Springs, Ohio, Verenigde Staten van Amerika. Zij schreef het boek "Inzicht in alledaags racisme" in 1984 over racisme in Nederland, de handelseditie van haar proefschrift.

ben Aziatisch, dus als ik het goed vind, is het oké. Als ik daar nu op terugkijk, denk ik: waar had ik het over? Natuurlijk was dit niet oké". Maar", zegt ze "je zit zo in het wereldbeeld dat je vanuit de Nederlandse maatschappij hebt meegekregen, dat je dat zelfs op jezelf toepast."

Pas toen ze zich meer met haar eigen identiteit en achtergrond ging bezighouden, zag ze hoeveel van dat soort patronen ze zelf had geïnternaliseerd.

Een aantal geïnterviewden kwam spontaan met aanbevelingen om discriminatie en racisme tegen te gaan in de samenleving. Onderwijs en bewustwording vergroten over dit thema binnen de Nederlandse samenleving stonden hierin centraal. Zo zou volgens respondent 7 de geschiedenis van Nederlands Nieuw-Guinea structureel in lesmateriaal en geschiedenisboeken moeten worden opgenomen. Mensen kunnen namelijk niet weten wat hun nooit is geleerd. Bewustwording is daarom volgens haar niet alleen een individuele verantwoordelijkheid, maar ook een taak van overheid en onderwijs. Zelf werkt ze al lang in het onderwijs en haar eigen ervaring is dat leerlingen en collega's vaak niet weten waar ze vandaan komt. Zelfs geschiedenisdocenten hebben soms weinig kennis van Nederlands Nieuw-Guinea. Ze zegt hierover:

"Dat vind ik veelzeggend, juist omdat het gebied zo verweven was met Nederland. Het gaat mij niet om schuld, maar om erkenning en kennis."

De Chinees-Surinaamse respondent 7, werkzaam in het voortgezet onderwijs, denkt dat je meer bewustwording in de samenleving kunt bevorderen via verhalen, theater, kunst en media. Zij vindt dat vooral Chinezen vaak worden geridiculiseerd en gemarginaliseerd. Het is altijd *"maar een grapje"*. Ze denkt dat humor juist ook een middel kan zijn. Niet zwaar en hoog-intellectueel, maar toegankelijk. Misschien een theaterstuk, misschien een soap, bijvoorbeeld in een wijk of flat, met herkenbare families en situaties.

Respondent 8, opgeleid als orthopedagoog, ziet onderwijs als een belangrijke sleutel tot verandering. Ze vindt dat er vanaf de basisschool meer ruimte moet zijn voor sociale omgang, empathie en verbinding. Kinderen moeten al vroeg leren om inclusief, gelijkwaardig en respectvol met elkaar om te gaan. Ze is kritisch op anti-pestprogramma's, omdat die volgens haar te veel focussen op wat fout gaat. Het onderwijs moet volgens haar minder eenzijdig cognitief gericht zijn. De sociaal-emotionele kant is te belangrijk om ondergeschikt te maken. Ze zegt:

"Ik denk dat wij nu in deze tijd de gevolgen zien van een heel cognitief gericht curriculum."

Domein Arbeidsmarkt

Naast onderwijs noemen respondenten de arbeidsmarkt als een sociaal domein waar zij te maken krijgen met verschillende vormen van racisme en discriminatie: expliciet, subtiel of andere vormen van uitsluiting.

Expliciet racisme en discriminatie

Expliciet racisme is gemakkelijker te herkennen dan subtiele vormen van racisme of uitsluiting. Maar soms word je erdoor overvallen en valt het kwartje niet meteen. Respondent 9 maakte op zijn werk openlijke racistische opmerkingen mee. Kort na zijn aanstelling zei een collega tijdens een receptie dat er ook nog 'vuurwater' was. Een andere collega reageerde dat dit niet gepast was; pas daarna drong tot hem door dat de opmerking waarschijnlijk racistisch bedoeld was. Een andere collega noemde hem 'zwartje'. Daar heeft hij werk van gemaakt, waarna de collega excuses moest aanbieden. Respondent 7 merkte bijvoorbeeld dat mensen op het werk haar soms automatisch zagen als receptioniste, koffiejuffrouw of iemand met een lagere functie, terwijl zij degene was die de inhoudelijke training gaf of een belangrijke rol had in het gesprek. Zij gebruikt zulke momenten soms bewust om het vooroordeel te doorbreken: ze laat mensen eerst hun aanname maken en toont daarna door haar deskundigheid dat die aanname niet klopt.

Subtielere vormen van racisme en discriminatie
Vaker blijkt uit de gesprekken dat het vooral subtielere vormen (micro-agressies) van racisme en discriminatie zijn die ervaren worden: bij sollicitaties, op de werkvloer, in de loopbaan. Het is moeilijk te herkennen of aan te duiden, het gaat vaak om een gevoel: dat je gediscrimineerd werd, dat er iets niet klopt.

De Hindostaanse respondent 5 vertelt dat hij als man van kleur in Nederland racisme en discriminatie heeft ervaren, vooral op de arbeidsmarkt en in het uitgaansleven.

> *"Bij sollicitaties zag ik soms patronen: mensen van kleur vielen af, witte kandidaten gingen door. Op dat moment dacht ik daar als twintiger nog niet altijd bewust over na, maar terugkijkend zie ik dat het niet klopte."*

De Javaans-Surinaamse respondent 10 zegt dat ze veel voordeel heeft gehad van haar Nederlandse naam. Zowel haar voornaam als haar achternaam klinken in Nederland heel vertrouwd. Het gebeurde vaak dat mensen bij een afspraak, bijvoorbeeld bij een sollicitatie, iemand met blond haar en blauwe ogen verwachtten: *"Als ik dan binnenkwam, waren ze verrast."*

Op de werkvloer ervoeren verschillende respondenten een neerbuigende behandeling, voelden zich niet serieus genomen of voelden zich niet gezien. De Molukse respondent 2 voelde dat hij niet volwaardig werd behandeld. Managers benaderden hem op een neerbuigende manier. In één situatie zat hij tijdens een pauze buiten te roken. Hij had net heel veel werk verricht en rustte even uit. Een manager reageerde hierop paniekerig en wilde hem meteen naar huis sturen. De manager dacht dat hij niets uitvoerde. Gelukkig kon hij de situatie uitleggen en het liep met een sisser af. Later werd zijn contract echter niet verlengd. Als hij zijn werk niet goed had gedaan, had hij dat willen toegeven. Maar hij deed zijn werk goed. In dit geval voelde hij dat er iets anders speelde, namelijk zijn donkere huid en het vooroordeel bij de manager dat mensen met een donkere huid lui waren.

De Chinees-Surinaamse respondent, werkzaam in het onderwijs, liep tegen een ander vooroordeel of stereotype aan, namelijk dat alle Chinese vrouwen worden gezien als 'Tiger Moms'. Ze vertelt:

> *"Als het bijvoorbeeld gaat over Chinese ouders die veel druk leggen op hun kinderen, zogenaamde "Tiger Moms", dan merk ik dat collega's ongemakkelijk worden als ik erbij zit. Alsof ik automatisch die groep vertegenwoordig. Ze kijken dan naar mij: word ik hier ongemakkelijk van? Soms durven ze het onderwerp bijna niet te bespreken."*

Stereotypering kan ook het tegenovergestelde bewerkstelligen. Respondent 6, werkzaam in de medische sector, vertelt dat zijn Aziatische achtergrond eigenlijk eerder positief is geweest. Mensen zeggen soms dat ze het fijn vinden om een Aziatische professional te hebben, bijvoorbeeld omdat Aziaten worden geassocieerd met dokters en precisie. *"In mijn werk heb ik dus niet veel negatieve discriminatie ervaren."* In beide gevallen zijn de impliciete aannames op stereotypering gebaseerd: alle Chinese moeders zijn Tiger Moms en alle Chinese medici zijn deskundig.

Respondent 9 ervaart discriminatie op zijn werk vooral als iets subtiels. Hij heeft het gevoel dat hij, als persoon van kleur, zich meer moet bewijzen dan witte Nederlandse collega's. Bij bevorderingen denkt hij dat bij gelijke geschiktheid eerder voor een Nederlandse kandidaat wordt gekozen dan voor hem. In overleggen merkt hij soms dat mensen hun uitleg richten tot zijn witte collega, ook wanneer hij zelf de vraag stelt. Dat geeft hem het gevoel minder serieus te worden genomen of minder zichtbaar te zijn. Hij benadrukt:

> *"Ik kan het niet altijd zeker weten, maar het patroon voelt voor mij duidelijk."*

Verschillende personen noemen aanpassing aan de dominante witte cultuur een voorwaarde om verder te komen in je carrière. Respondent 8 vertelt:

"Ik heb zelf in het hoger onderwijs gewerkt.-Daar zei een lector vaak tegen mij: je mag best wat vaker je ellebogen gebruiken. Dan dacht ik: waarom moet ík altijd mijn ellebogen gebruiken? Waarom nodig jij niet wat vaker mensen uit die niet vanzelf het hoogste woord voeren? Het moet altijd van één kant komen: jij moet je aanpassen. Terwijl ik denk dat Nederlanders inmiddels zouden mogen weten dat er ook andere manieren zijn om naar de wereld te kijken en om je te uiten. Ik vind dat een vorm van discriminatie en uitsluiting. Als ik zelf groepen begeleid, zeg ik altijd: houd er rekening mee dat niet iedereen even makkelijk of vanzelfsprekend het woord neemt. Laat ruimte voor minder gehoorde stemmen. Dat is nog steeds niet vanzelfsprekend. Het zijn vaak dezelfde mensen die aan het woord zijn: meestal witte mannen, of witte vrouwen. Een soort missie van mij is om dat te doorbreken."

De Javaans-Surinaamse respondent 3 merkt op dat het constante aanpassen aan de dominante werkcultuur ook nadelige gevolgen kan hebben. Ze legt een relatie tussen identiteit, burn-out en functioneren. Zij zegt dat identiteit geen bijzaak is:

"Als je opgroeit tussen werelden, in een tussenruimte, kun je voortdurend in een soort identiteitscrisis zitten. Dat gaat niet zomaar over. Als je daar geen kracht uit kunt halen, kun je verdwalen. Als je probeert vast te houden aan één community, terwijl je eigenlijk uit meerdere gemeenschappen bestaat, mis je houvast. Dat heeft ook gevolgen voor functioneren in de maatschappij. Ik ben geïnteresseerd in de cijfers rond burn-out onder mensen met een migratieachtergrond. In mijn eigen onderzoek en gesprekken hoor ik vaak dat mensen klachten verbinden aan een dominante werkcultuur. Zij moeten zich voortdurend aanpassen, scannen, inschatten, code-switchen en bewijzen. Zij voelen zich niet gezien. Dat is uitputtend."

Diversiteit en inclusie binnen organisaties

Bij twee geïnterviewden kwam het onderwerp diversiteit en inclusie binnen organisaties naar voren. Degenen die ermee te maken hadden, ervaarden dit als een lastige opdracht waarbij men tegen barrières in de organisatie aanliep. Ook heeft men vaak het gevoel dat men eigenlijk voor de 'vorm' meedoet en dat diversiteit en inclusie niet serieus in het beleid worden meegenomen.

"Als organisaties daar serieus mee aan de gang gaan, zou dat een verschuiving in macht met zich meebrengen", stelt de Hindostaanse respondent 6. Hij heeft jarenlange ervaring als medewerker diversiteit en inclusie bij verschillende grote werkgevers. Hij richtte zich vooral op intern diversiteits- en inclusiebeleid, zoals hoe zorg je dat een personeelsbestand representatiever wordt? En als je diverse mensen binnenhaalt, hoe zorg je ervoor dat de organisatie ook inclusief is? Dat mensen zich veilig voelen, dat andere perspectieven ruimte krijgen en dat mensen kunnen doorgroeien? Het bleek erg lastig. Hij merkte dat organisaties wel willen zeggen dat diversiteit belangrijk is, maar dat het moeilijk wordt zodra er echt besluiten genomen moeten worden. Dan wordt vaak het argument 'kwaliteit' gebruikt. Kwaliteit wordt gezien als iets objectiefs, maar in de praktijk is 'kwaliteit' niet neutraal, vooral omdat kwaliteit uitgedrukt wordt in opleiding en diploma's. Hij zegt:

"Wat als de beste kandidaat iemand is die nooit de kans heeft gekregen om te studeren? We hebben heel veel kwaliteit en potentieel in de samenleving nooit benut, omdat bepaalde groepen structureel zijn buitengesloten. Daarom gaat diversiteit niet alleen over representatie, maar ook over de vraag: welke kwaliteiten erkennen we? Welke perspectieven nemen we mee? En hoe sluit een organisatie aan bij de samenleving waarvoor zij werkt? Op een gegeven moment werd het werk zwaar. Als leidinggevenden het thema niet echt steunen, moet je steeds opnieuw uitleggen waarom je functie belangrijk is. Dat kost veel energie."

Hij is daarom veranderd van werkgever en werkt nu als beleidsadviseur diversiteit en inclusie voor een stad. Hij houdt zich daar bezig met beleid, subsidies voor gemeenschappen, advisering en zichtbaarheid. Hier ziet hij meer resultaten op het gebied van diversiteit en inclusie.

De Molukse respondent 4 werkt bij een erfgoedinstelling en ervaart ook hier de nodige barrières. Hij vindt dat erfgoedinstellingen representatiever moeten worden. Er moet niet alleen meer kleur komen op de werkvloer, maar mensen moeten ook begrijpen hoe ze met kleur moeten omgaan, openstaan voor andere perspectieven en niet blijven vasthouden aan een wit beginsel. Hij ervaart soms dat diversiteit vooral in woorden wordt beleden:

> *"Gemeenschappen worden wel in inventarissen opgenomen, zodat een organisatie kan zeggen dat zij divers is, maar het werkelijk voelen en begrijpen ontbreekt. Daardoor kan het voelen alsof mensen van kleur er voor de vorm zitten, als een token."*

Samenvatting

In dit deel van het verkennende empirische onderzoek vertellen de respondenten in welke sociale domeinen zij racisme en discriminatie hebben ervaren. Net als de deelnemers aan de focusgroepbijeenkomst noemen zij vooral de publieke ruimte, het onderwijs en de arbeidsmarkt. Ook lijkt het eerder besproken concept van de modelminderheid aan te sluiten bij een deel van hun ervaringen.

Publieke ruimte

Uit de verhalen van de respondenten blijkt dat zij in de publieke ruimte zowel openlijke als subtiele vormen van racisme en discriminatie ervaren. Een deel van deze ervaringen kan duidelijk als anti-Aziatisch worden aangeduid. Andere ervaringen lijken vooral samen te hangen met huidskleur of met de achtergrond die anderen hun op basis van hun uiterlijk toeschrijven. De Chinees-Surinaamse en Chinees-Indonesische respondenten benoemen anti-Aziatisch racisme het meest expliciet. Zij geven aan dat zij door anderen doorgaans worden gezien als behorend tot de bredere groep Nederlandse Chinezen. Anders dan sommige andere respondenten worden zij daarbij niet snel aangezien voor mensen uit andere Aziatische postkoloniale of migrantengemeenschappen. Andere respondenten vertellen dat zij zowel met anti-Aziatisch racisme als met racisme en discriminatie op grond van huidskleur te maken hebben gehad. Regelmatig worden zij door anderen in een categorie geplaatst die niet overeenkomt met hun eigen achtergrond. Dit laat enerzijds zien hoe mensen op basis van uiterlijke kenmerken worden gecategoriseerd. Anderzijds wijst het erop dat de specifieke geschiedenissen en achtergronden van Aziatische postkoloniale gemeenschappen in Nederland weinig bekend en herkenbaar zijn.

Onderwijs

Binnen het onderwijs komt huidskleur volgens de respondenten als een belangrijke onderscheidende factor naar voren. Ook de samenstelling van de schoolomgeving lijkt van betekenis te zijn. Respondenten vertellen dat zij in scholen met een diverse leerlingenpopulatie minder racisme en discriminatie ervoeren dan in scholen met weinig diversiteit. In overwegend witte schoolomgevingen hadden verschillende respondenten het gevoel dat zij niet werden gezien, minder aan het woord kwamen en dat hun verhalen minder belangrijk werden gevonden. Ook ervoeren zij onderwaardering van hun capaciteiten. Op middelbare scholen met weinig diversiteit probeerden sommige respondenten zich zo veel mogelijk aan de dominante witte cultuur aan te passen. Hierdoor kon hun eigen culturele achtergrond voor hen tijdelijk minder belangrijk worden of verder naar de achtergrond verdwijnen. Een respondent verbindt deze aanpassingsdruk met een diepgaand gevoel van minderwaardigheid ten opzichte van de dominante witte cultuur. Een andere respondent legt een mogelijk verband tussen overmatige aanpassing, of overcompensatie, en een opvoeding waarin volgens deze respondent koloniale patronen herkenbaar zijn, zoals haar moeder die volgens haar niet een tien maar zelfs een 11 krijgt voor assimileren. Dit koloniale patroon heeft haar moeder aan de respondent meegegeven in de opvoeding. Ze betrapt zichzelf erop dat ook zij zich vaak overmatig heeft aangepast aan de dominante

cultuur. Verschillende respondenten vertellen dat vooral het hoger en universitair onderwijs hun begrippen en kennis aanreikte waarmee zij hun ervaringen beter konden begrijpen. Hierdoor werden zij zich bewuster van mogelijk geïnternaliseerde patronen en van de manier waarop vergelijkbare patronen in de samenleving kunnen voorkomen. Onderwijs komt zo niet alleen naar voren als een domein waarin uitsluiting wordt ervaren, maar ook als een omgeving waarin bewustwording en reflectie kunnen ontstaan.

Arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt lijkt er een vergelijkbaar patroon te zijn als het historische patroon: de overconformatie met een dominante norm. Aanpassing aan en conformering aan Europese waarden konden tijdens de koloniale periode voor bepaalde groepen de toegang tot maatschappelijk en economisch succes vergroten. Mogelijk zijn hieruit gedragspatronen ontstaan die binnen sommige families betekenis hebben behouden en via de opvoeding zijn doorgegeven. Op basis van de interviews kan echter niet worden vastgesteld waar deze patronen precies zijn ontstaan of in welke mate zij specifiek aan het koloniale verleden kunnen worden toegeschreven. Respondenten omschrijven zichzelf als hardwerkend en gericht op het leveren van kwalitatief goed werk. Tegelijkertijd ervaren zij druk om zich aan te passen aan een werkcultuur die zij als dominant en wit beschouwen. Zij stellen zich niet gemakkelijk op de voorgrond en vinden het soms moeilijk om zich binnen hun werkomgeving uit te spreken. Zowel respondenten als deelnemers aan de focusgroepbijeenkomst vertellen dat zij naar hun indruk mede hierdoor zijn gepasseerd voor promoties of andere loopbaankansen. Sommige respondenten geven aan dat zij vooral doen wat van hen wordt verwacht. Wanneer zij zich binnen een organisatie niet langer kunnen aanpassen of onvoldoende ruimte ervaren, kiezen zij er soms voor om van werkomgeving te veranderen. Zij leggen zelf een mogelijk verband tussen deze ervaringen en hun huidskleur of achtergrond, maar kunnen dit meestal niet aantonen. Daardoor blijft de vraag bestaan of de behandeling die zij ervaren samenhangt met henzelf, hun afkomst of huidskleur, of met andere omstandigheden in hun werkomgeving.

Hoofdstuk 5. Beeldvorming in Nederland

In hoofdstuk 3 en 4 zijn verschillende stereotypen naar voren gekomen waar mensen uit postkoloniale gemeenschappen in Nederland mee te maken krijgen. Respondenten vertelden bijvoorbeeld dat uiteenlopende Aziatische achtergronden gemakkelijk tot één groep worden teruggebracht en dat aan hun uiterlijk eigenschappen als hard werken, gehoorzaamheid of weinig opvallen worden gekoppeld. In dit hoofdstuk wordt daarom vanuit een andere richting naar dezelfde thematiek gekeken. Met een vragenlijstonderzoek onder de bredere Nederlandse bevolking onderzoeken we welke beeldvorming rond verschillende postkoloniale gemeenschappen bestaat. Daarbij staat niet de vraag centraal hoe mensen uit deze gemeenschappen zelf racisme ervaren, maar welke associaties en eigenschappen anderen aan hen toeschrijven, in hoeverre verschillende achtergronden worden herkend en hoeveel kennis en bekendheid er met deze gemeenschappen bestaat. Het vragenlijstonderzoek vormt een aanvulling op de historische analyse en de persoonlijke ervaringen uit de eerdere hoofdstukken en maakt het mogelijk om te onderzoeken of patronen die daar naar voren kwamen ook herkenbaar zijn in de beeldvorming binnen de bredere Nederlandse samenleving.

Kenmerken steekproef

In een vragenlijst onder het panel van Kieskompas is uitvraag gedaan naar de beeldvorming die er leeft met betrekking tot verschillende postkoloniale groepen met een Aziatische achtergrond. In totaal hebben 500 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. Deze steekproef is op een aantal kenmerken representatief gemaakt voor de Nederlandse bevolking. De gegevens zijn gewogen naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, migratieachtergrond en regio, op basis van de Gouden Standaard[182] van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Tabel 4 geeft een overzicht van de voor dit onderzoek relevante kenmerken van de steekproef. Een volledig overzicht van de door Kieskompas uitgevraagde demografische kenmerken is opgenomen in Tabel A in Bijlage C.

Tabel 4. Demografische kenmerken van de steekproef

Kenmerk	**Categorie**	**n (%)**
Leeftijd	18–34 jaar	79 (15.8)
	35–49 jaar	106 (21.2)
	50–64 jaar	182 (36.4)
	65 jaar en ouder	133 (26.6)
Gender	Man	273 (54.6)
	Vrouw	227 (45.4)
Migratieachtergrond	Geen migratieachtergrond	411 (82.4)
	Wel migratieachtergrond	88 (17.6)

[182] Gouden Standaard: een ijkingsinstrument voor nationale en regionale steekproeven, ontwikkeld op basis van CBS-microdata en bedoeld om de representativiteit van onderzoekssteekproeven te beoordelen en te verbeteren

Zelfidentificatie	Nederlandse meerderheidsgroep	429 (85.9)
	Postkoloniale onderzoeksgroepen	30 (6)
	Buiten-Europese migratieachtergrond	21 (4.2)
	Europese migratieachtergrond	19 (3.9)

Beeldvorming rondom de postkoloniale groepen

Om in kaart te brengen welke beeldvorming er leeft rondom de onderzochte postkoloniale groepen, kregen respondenten tien AI-gegenereerde portretten te zien van fictieve personen. De portretten zijn gegenereerd op basis van veronderstelde uiterlijke kenmerken die met de betreffende groepen werden geassocieerd en vormden het uitgangspunt voor de beoordeling. De portretten representeren daarmee niet daadwerkelijk personen of etnische groepen (zie ook de methodologische toelichting).

De onderzoekers zijn zich ervan bewust dat de vraagstelling voor respondenten als ongemakkelijk of confronterend kan worden ervaren, mede omdat het toeschrijven van eigenschappen aan mensen op basis van hun veronderstelde etnische of culturele achtergrond kan raken aan bestaande (racistische) beeldvorming of vooroordelen. Dit kan ertoe leiden dat respondenten terughoudender of sociaal wenselijk antwoorden. Tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat de vraagstelling zelf het activeren van (racistische) beeldvorming of vooroordelen heeft bevorderd. De resultaten moeten daarom worden geïnterpreteerd als een indicatie van de beeldvorming en associaties die binnen deze onderzoeksopzet naar voren kwamen. In de resultaten wordt naar de verschillende portretten verwezen met de letters A t/m E. Tabel 5 geeft een overzicht van de portretten weer.

Tabel 5. Overzicht van de portretten

Portret	Veronderstelde uiterlijke kenmerken gekoppeld aan
A	Hindostaans-Surinaamse achtergrond
B	Javaans-Surinaamse achtergrond
C	Chinees-Surinaamse achtergrond
D	Molukse achtergrond
E	Nederlandse achtergrond (referentiegroep)

De respondenten werden per portret gevraagd welke woorden, gedachten of associaties als eerste bij hen opkwamen bij het zien van het portret. Tabel 6 geeft de thematische codering van deze open associaties weer voor de associaties bij portret A t/m D. Daarbij zijn de antwoorden gecodeerd naar zowel het type associatie als de valentie ervan (positief, neutraal of negatief). De valentie geeft aan of een associatie een positieve, negatieve of geen duidelijke waardering bevat. Zo werd *“aardig”* als positief en *“gemeen”* als negatief gecodeerd, terwijl een verwijzing naar bijvoorbeeld een beroep of etnische achtergrond als neutraal werd beschouwd.

De meeste associaties hadden betrekking op persoonlijkheidskenmerken (42.6%). Deze sloten grotendeels aan bij de eigenschappen die in het tweede deel van de fotobeoordeling per portret systematisch werden beoordeeld (vriendelijk, betrouwbaar, intelligent, assertief, hardwerkend, gehoorzaam en zuinig). Binnen deze categorie was het merendeel van de associaties positief (74.4%), bijvoorbeeld *“sociaal”*. Een kleiner deel was negatief (12.4%), zoals *“zeer agressief”*. Binnen de categorie sociale positie (15.3%) werden uitspraken gedaan over veronderstelde maatschappelijke rollen en beroepen, bijvoorbeeld *"Teamleider”* of *“Gezinsvrouw. Schoonmaakster”*.

Daarnaast kwamen verschillende andere typen associaties naar voren (42.1%). Een aanzienlijk deel hiervan had betrekking op de veronderstelde etnisch-geografische herkomst (22.8%) van de portretten. Respondenten gebruikten zowel brede aanduidingen, zoals *"Aziatisch"* en *"Oosters"*, als specifieke verwijzingen naar landen of regio's. Ook kwamen culturele associaties voor, met zowel positieve als negatieve beschrijvingen. Een positief voorbeeld is: *"Trots, familiegericht, heerlijk kunnen koken."* Een negatiever voorbeeld is: *"Cultuur waar alleen maar 'ja' wordt gezegd en waar alle problemen worden weggelachen."* Ook werden veronderstelde herkomst en taalgebruik direct aan elkaar gekoppeld, bijvoorbeeld: *"Man uit Oost-Azië zoals China, Taiwan [...] spreekt Nederlands met een zwaar accent."*

In sommige gevallen kwamen impliciet racistische of denigrerende associaties voor, zoals *"afhaalchinees"* en *"onderdanig"*. In enkele gevallen kwamen ook expliciet racistische, islamofobe en gewelddadige uitingen voor, bijvoorbeeld wanneer een portret geassocieerd werd met een Marokkaanse etniciteit. Daarnaast werden sommige mannelijke portretten geassocieerd met vrouwonvriendelijke opvattingen.

Tabel 6. Aantal en percentage coderingen van de portretten, uitgesplitst naar valentie, met voorbeelden van coderingen.

Categorie	**n (%)**	**Negatief, n (%)**	**Neutraal, n (%)**	**Positief, n (%)**	**Voorbeelden**
Persoonlijkheids-kenmerken	2.785 (42.6)	346 (12.4)	367 (13.2)	2.072 (74.4)	
Betrouwbaar / moraliteit	176 (2.7)	20 (11.4)	1 (0.6)	155 (88.1)	eerlijk, ondoorgrondelijk, loyaal
Vriendelijk / sociability	1.504 (23)	74 (4.9)	160 (10.6)	1.270 (84.4)	aardig, introvert, onvriendelijk
Intelligentie / ability	275 (4.2)	13 (4.7)	2 (0.7)	260 (94.5)	dom, slim, bedachtzaam
Assertiviteit / assertiveness	593 (9.1)	124 (20.9)	169 (28.5)	300 (50.6)	bescheiden, direct, dominant
Hardwerkend	310 (4.7)	9 (2.9)	3 (1)	298 (96.1)	lui, aanpakker, ijverig
Gehoorzaam	82 (1.3)	28 (34.1)	9 (11)	45 (54.9)	gehoorzaam, eigenwijs, volgzaam
Zuinig	20 (0.3)	0 (0)	2 (10)	18 (90)	zuinig, sober, gul
Emotie / emotionele gesteldheid	424 (6.5)	96 (22.6)	273 (64.4)	55 (13)	rustig, serieus, vrolijk
Sociale positie	1.004 (15.3)	75 (7.5)	881 (87.7)	48 (4.8)	
Status	22 (0.3)	5 (22.7)	14 (63.6)	3 (13.6)	Middenklasse, arbeidersklasse, weinig salaris
Beroep / occupation	237 (3.6)	0 (0)	237 (100)	0 (0)	ondernemer, kantoorbaan, schoonmaker
Opleiding	36 (0.5)	0 (0)	36 (100.0)	0 (0)	laaggeschoold, opgeleid, hoog opgeleid
Sociale groepen / rollen	865 (13.2)	0 (0)	865 (100.0)	0 (0)	moeder, geïntegreerd, buitenlander
Deviance / normafwijking	122 (1.9)	19 (15.6)	99 (81.1)	4 (3.3)	gewoon, normaal, opvallend

Overig	2.756 (42.1)	45 (1.6)	2.706 (98.2)	5 (0.2)	
Uiterlijk / appearance	504 (7.7)	6 (1.2)	346 (68.7)	152 (30.2)	verzorgd, mooi, stinkt
Gezondheid / health	60 (0.9)	4 (6.7)	45 (75)	11 (18.3)	vermoeid, sportief
Overtuigingen / beliefs	109 (1.7)	9 (8.3)	93 (85.3)	7 (6.4)	traditioneel, conservatief, geëmancipeerd
Etnisch-geografische herkomst	1.490 (22.8)	0 (0)	1.490 (100)	0 (0)	Aziatisch, Chinees, Surinaams
Overige inhoudelijke associatie	1.202 (18.4)	34 (2.8)	1.040 (86.5)	128 (10.6)	eten, cultuur, koken
Totaal	6.545 (100)	466 (7.1)	3.954 (60.4)	2.125 (32.5)	

Noot. n = aantal coderingen. Valentie is gecodeerd als negatief (-1), neutraal (0) of positief (1).

Vervolgens is aan de respondenten gevraagd in hoeverre zij de portretten als vriendelijk, betrouwbaar, intelligent, assertief, hardwerkend, gehoorzaam en zuinig beoordeelden. Figuur 1 en 2 geven de gemiddelde scores weer en vergelijken deze met de Nederlandse referentieportretten. Statistische informatie is weergegeven in Tabel B in Bijlage C.

Alle portretten met veronderstelde uiterlijke kenmerken van de onderzochte postkoloniale groepen, zowel de vrouwelijke als mannelijke portretten, werden significant minder **assertief** beoordeeld dan portret E (Nederlandse referentie). De laagste beoordelingen werden gevonden voor portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken), zowel voor de vrouwelijke als de mannelijke variant. Ook de overige portretten werden significant lager beoordeeld dan portret E.

Voor **hardwerkendheid** werden verschillende portretten significant hoger beoordeeld dan portret E. Dit gold voor zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken), voor zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret C (Chinees-Surinaamse kenmerken) en voor het vrouwelijke portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken).

Voor **gehoorzaamheid** werden verschillende portretten significant hoger beoordeeld dan portret E (Nederlandse referentiegroep). Dit gold voor zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken), zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret C (Chinees-Surinaamse kenmerken), het vrouwelijke portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken) en het mannelijke portret D (Molukse kenmerken).

Voor **intelligentie** werden verschillende portretten significant lager beoordeeld dan portret E (Nederlandse kenmerken). Dit gold voor het vrouwelijke portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken), het vrouwelijke portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken) en zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret D (Molukse kenmerken).

Voor **vriendelijkheid** werd het vrouwelijke portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken) significant minder vriendelijk beoordeeld dan portret E (Nederlandse kenmerken). Het mannelijke portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken), zowel het vrouwelijke als het mannelijke portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken) en het vrouwelijke portret D (Molukse kenmerken) werden daarentegen significant vriendelijker beoordeeld. Voor het vrouwelijke en mannelijke portret C (Chinees-Surinaamse kenmerken) en het mannelijke portret D (Molukse kenmerken) waren de verschillen niet significant.

Voor **betrouwbaarheid** werd alleen het mannelijke portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken) significant betrouwbaarder beoordeeld dan portret E (Nederlandse kenmerken). Voor de overige portretten waren de verschillen niet significant.

*Figuur 1. Gemiddelde beoordeling van vrouwelijke portretten op de verschillende eigenschappen. Schaal van 1 = helemaal niet tot 5 = heel erg. * p < .05 geeft significante verschillen weer ten opzichte van de Nederlandse referentiegroep.*

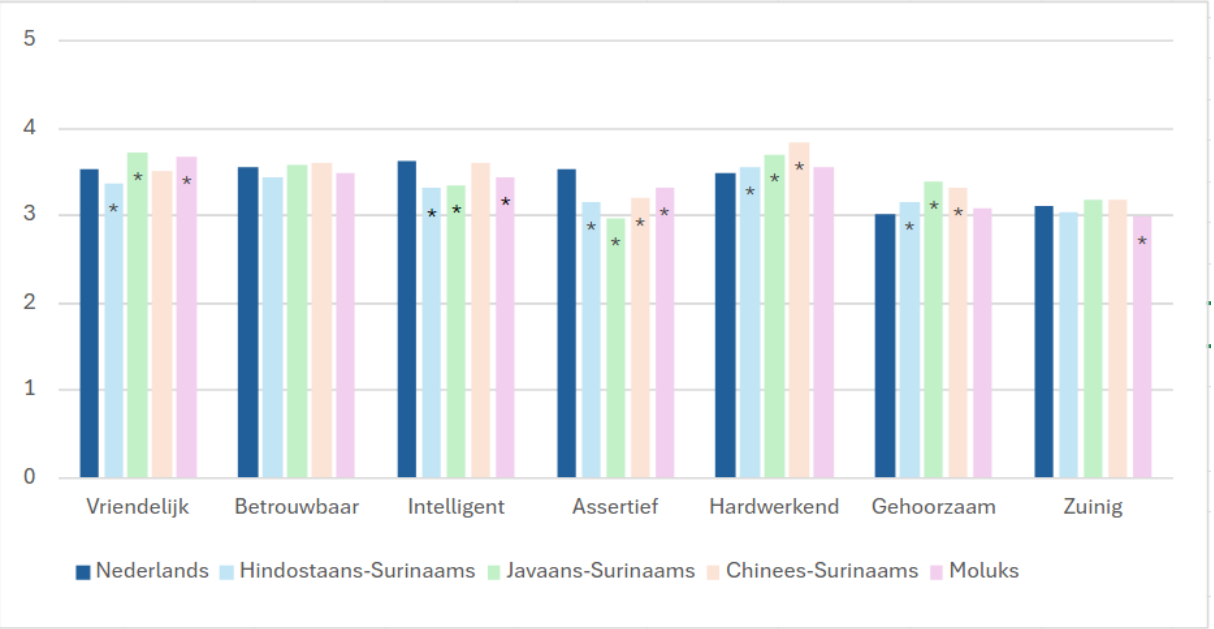

*Figuur 2. Gemiddelde beoordeling van mannelijke portretten op de verschillende eigenschappen. Schaal van 1 = helemaal niet tot 5 = heel erg. * p < .05 geeft significante verschillen weer ten opzichte van de Nederlandse referentiegroep.*

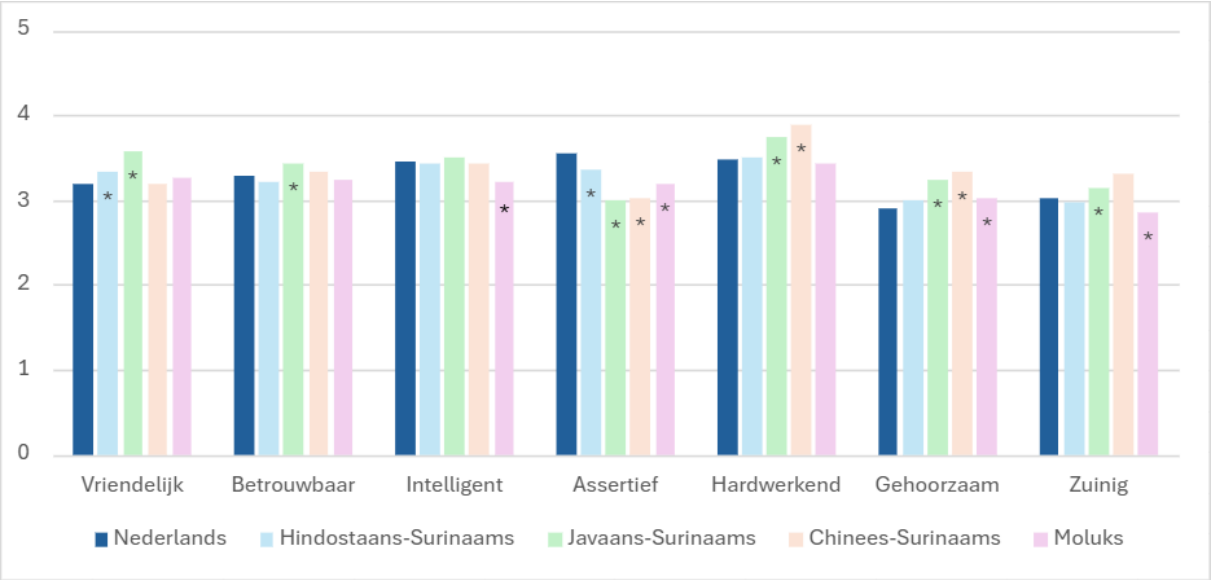

Samenvattend laten deze resultaten verschillende, deels consistente patronen zien in de beoordelingen van de portretten. Vooral de lagere beoordelingen op assertiviteit, in combinatie met de relatief hogere beoordelingen op hardwerkendheid en gehoorzaamheid bij verschillende

portretten, vertonen overeenkomsten met kenmerken die in de literatuur worden beschreven als onderdeel van *model minority*-beeldvorming rondom Aziatische groepen (zie hoofdstuk 2). Tegelijkertijd waren de patronen niet voor alle portretten en eigenschappen hetzelfde. Zo werden verschillende portretten, voornamelijk vrouwen, lager beoordeeld op intelligentie, terwijl de verschillen in vriendelijkheid en betrouwbaarheid minder eenduidig waren.

Ook de open associaties laten zien dat respondenten naast persoonlijkheidskenmerken regelmatig associaties maakten met veronderstelde etnisch-geografische herkomst, cultuur, sociale positie en uiterlijke kenmerken van de portretten. Opvallend is dat in enkele gevallen expliciet racistische of islamofobe associaties voorkwamen. Hoewel dit slechts een zeer klein deel van de antwoorden betrof, laat dit zien dat de onderzochte groepen in sommige gevallen niet alleen met hun veronderstelde groepsidentiteit, maar ook met bredere beeldvorming over andere etnische of religieuze minderheidsgroepen werden geassocieerd.

Verbinden van uiterlijke kenmerken met achtergrond

Vervolgens is respondenten per portret gevraagd met welke etnische of culturele groep(en) zij de verschillende portretten associeerden. Tabel 7 geeft de associaties per portret weer. Bij 7,3% tot 16,2% van de respondenten werd een portret uitsluitend geassocieerd met de beoogde etnische en/of culturele achtergrond. Deze associatie kwam het vaakst voor bij portret A (Hindostaans-Surinaams; 16–16.2%) en het minst bij de mannelijke portretten B en C (respectievelijk Javaans-Surinaams, 7.3% en Chinees-Surinaams, 7.6%). Een deel van de respondenten associeerde een portret zowel met de beoogde ethnische en/of culturele achtergrond als met één of meerdere andere groepen.

Tabel 7. Associaties met etnische en culturele achtergronden per portret en gender, weergegeven als aantal respondenten en percentage (%)

Portret	Andere groep n (%)	Beoogde groep n (%)	Beoogde groep + 1 andere groep n (%)	Beoogde groep + meerdere andere groepen n (%)
A vrouw	302 (60,5)	81 (16,2)	64 (12,8)	52 (10,5)
A man	303 (60,7)	80 (16,0)	61 (12,3)	55 (11,1)
B vrouw	370 (74,1)	66 (13,2)	14 (2,8)	49 (9,9)
B man	389 (78,0)	36 (7,3)	28 (5,7)	45 (9,1)
C vrouw	358 (71,8)	56 (11,3)	47 (9,5)	37 (7,5)
C man	383 (76,7)	38 (7,6)	39 (7,9)	39 (7,8)
D vrouw	382 (76,6)	42 (8,4)	20 (4,0)	55 (11,0)
D man	324 (64,9)	74 (14,8)	28 (5,7)	73 (14,7)

Noot. Portret A = Hindostaans-Surinaamse achtergrond; portret B = Javaans-Surinaamse achtergrond; portret C = Chinees-Surinaamse achtergrond; portret D = Molukse achtergrond.

Het kwam veelvuldig voor dat respondenten een portret met een andere groep associeerden dan de beoogde groep. Er was vooral sprake van associaties met groepen met een vergelijkbare veronderstelde etnische, culturele of geografische achtergrond. Zo werd portret A (Hindostaans-Surinaamse kenmerken) regelmatig geassocieerd met Indiaas (39.6% bij vrouwen; 50.3% bij mannen), portret B (Javaans-Surinaamse kenmerken) met Indonesisch (35.3% bij vrouwen; 33.2% bij mannen) en portret C (Chinees-Surinaamse kenmerken) met Chinees (14.9% bij vrouwen; 11.2% bij mannen). Portret D (Molukse

kenmerken) werd relatief vaak geassocieerd met Javaans-Surinaams (26.5% bij vrouwen; 35.5% bij mannen), Hindostaans-Surinaams (20% bij vrouwen; 24.2% bij mannen) of Indonesisch (26.7% bij mannen). Daarnaast werden met name de vrouwelijke en mannelijke portretten D (Molukse kenmerken) soms geassocieerd met Caribisch (22.3% bij vrouwen; 13.4% bij mannen) of Zuid-Amerikaans (18.1% bij vrouwen; 15.3% bij mannen), en in enkele gevallen met Marokkaans (7.2% bij vrouwen).

Deze resultaten laten zien dat de portretten verschillende etnische en culturele groepsassociaties opriepen. De associaties waren niet eenduidig gekoppeld aan de beoogde groep; er werden regelmatig andere groepen genoemd. De resultaten laten daarmee zien dat de veronderstelde uiterlijke kenmerken die door generatieve AI in de portretten waren vormgegeven om bepaalde groepen te representeren, door respondenten ook met andere etnische en culturele groepen werden geassocieerd. Dit komt overeen met eerder beschreven literatuur (hoofdstuk 2) en persoonlijke ervaringen (hoofdstuk 3) waarin naar voren komt dat mensen met een Aziatische achtergrond als één groep worden gezien.

Bekendheid, kennis en contact

Tot slot is gekeken naar factoren die mogelijk een invloed hebben op beeldvorming. Respondenten werd gevraagd naar bekendheid met de verschillende groepen, hun kennis van de geschiedenis en cultuur, persoonlijk contact met mensen uit deze groepen, de mate waarin zij culturele verschillen ervaren ten opzichte van wat zij als Nederlands beschouwen en de invloed van het koloniale verleden op hun beeldvorming. Figuur 3 geeft de gemiddelde scores van deze beoordelingen weer. Statische informatie (M, SD en ANOVA-resultaten) zijn weergegeven in Tabel C in Bijlage C.

Voor bekendheid, kennis van de geschiedenis en cultuur en persoonlijk contact werd een vergelijkbaar patroon gevonden. Respondenten waren het meest bekend met en hadden de meeste kennis van en persoonlijk contact met Indische en Molukse groepen, en het minst met Chinees-Surinaamse groepen. Voor alle drie de uitkomstmaten verschilden de groepen significant van elkaar. Voor kennis van de geschiedenis en cultuur verschilden Indische en Molukse groepen onderling niet significant, evenals Javaans-Surinaamse en Hindostaans-Surinaamse groepen. Voor persoonlijk contact verschilden Javaans-Surinaamse en Hindostaans-Surinaamse groepen eveneens niet significant; de overige groepsverschillen waren wel significant.

De ervaren culturele verschillen lagen dichter bij elkaar. Hoewel er een verschil tussen de groepen werd gevonden, was het effect klein. De grootste culturele verschillen werden ervaren bij Chinees-Surinaamse groepen en de kleinste bij Javaans-Surinaamse groepen. Alleen de verschillen tussen Javaans-Surinaamse groepen, Chinees-Surinaamse en Hindostaans-Surinaamse groepen zijn significant. De overige verschillen zijn niet significant.

De invloed die respondenten ervaren van het koloniale verleden op beeldvorming rondom de postkoloniale groepen verschilde ook significant tussen de groepen. Deze invloed werd het sterkst ervaren bij Molukse groepen en het minst bij Chinees-Surinaamse groepen. De Javaans-Surinaamse en Indische groepen verschillen niet significant van elkaar; alle overige groepsverschillen zijn significant.

Figuur 3. Gemiddelde scores op factoren die samenhangen met beeldvorming per groep. Schaal van 1 = helemaal niet tot 5 = heel erg.

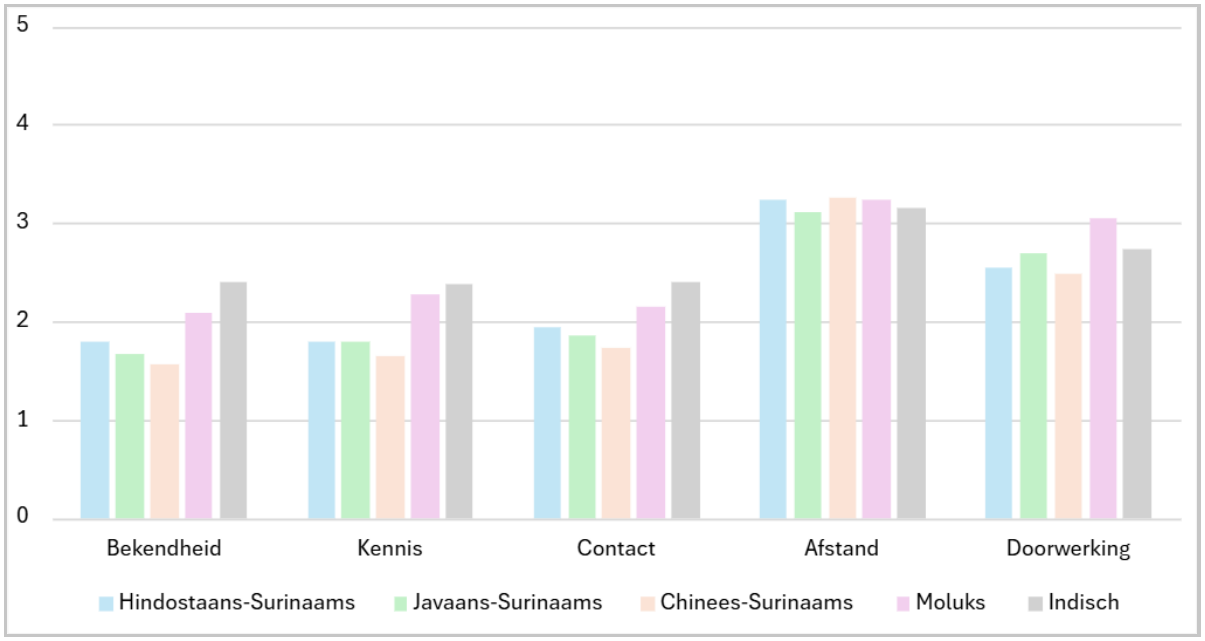

Vervolgens is nagegaan in hoeverre deze factoren onderling samenhangen. Tabel D in Bijlage C geeft de correlaties tussen de factoren weer. Bekendheid, kennis en persoonlijk contact hingen onderling positief samen (r = van .51 tot .68, $p < .001$). Dit betekent dat respondenten die meer bekend waren met de onderzochte groepen, ook meer kennis en persoonlijk contact rapporteerden. Deze factoren hingen daarnaast zwak negatief samen met waargenomen cultuurverschillen (r = van −.10 tot −.11, $p < .05$). Dit betekent dat meer bekendheid, kennis en persoonlijk contact samenhingen met het waarnemen van minder cultuurverschillen. Ook hing de ervaren invloed van het koloniale verleden positief samen met bekendheid, kennis en persoonlijk contact (r = van .26 tot .32, $p < .001$). Respondenten die meer bekendheid, kennis en persoonlijk contact rapporteerden, ervoeren ook meer invloed van het koloniale verleden.

Samenvattend laten deze resultaten zien dat bekendheid, kennis van de geschiedenis en cultuur en persoonlijk contact onderling duidelijk samenhangen. De resultaten zijn het sterkst bij Indische en Molukse groepen en het minst bij Chinees-Surinaamse groepen. De ervaren culturele verschillen tussen de groepen lagen dichter bij elkaar en verschilden slechts beperkt. De ervaren invloed van het koloniale verleden varieerde sterker, waarbij deze het grootst was bij Molukse en het kleinst bij Chinees-Surinaamse groepen.

Hoofdstuk 6. Conclusie, discussie en aanbevelingen

Dit rapport beschrijft een onderzoek naar de doorwerking van het Nederlands koloniaal en slavernijverleden en de contractarbeid op hedendaags anti-Aziatisch racisme en discriminatie. Het onderzoek betreft een mixed-method studie, bestaande uit een narratieve literatuurstudie en 11 interviews met experts, een focusgroep met 30 deelnemers, 12 diepte-interviews en een vragenlijst onder een panel met 500 respondenten. De hoofd- en deelvragen luiden als volgt:

Waar (in welke domeinen van het dagelijks leven) en hoe (welke mechanismen zitten daar achter) hebben alledaagse vormen van discriminatie en (anti-Aziatisch) racisme grondslag in en komen voort uit het koloniaal en slavernijverleden in Nederlands-Indië/Indonesië en de contractarbeid in Suriname?

1. *Welke historische ontwikkelingen vanuit het koloniaal en slavernijverleden dragen bij aan ervaringen van discriminatie en racisme voor Nederlanders met een postkoloniale achtergrond?*
2. *Hoe duiden onderzoekers deze processen en hoe kunnen we de doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden begrijpen?*
3. *Wat zijn de ervaringen met racisme en discriminatie van mensen met een Aziatische postkoloniale achtergrond in Nederland en in welke domeinen vinden deze ervaringen plaats?*
4. *Welke beeldvorming leeft binnen de brede Nederlandse samenleving van deze gemeenschappen?*

Dit hoofdstuk begint met een kennissynthese waarin de resultaten van de literatuurstudie, de inzichten uit de interviews met experts, en de resultaten van het empirische onderzoek in samenhang worden beschouwd. Vervolgens zal antwoord gegeven worden op de hoofd- en deelvragen van het onderzoek. Daarna worden een aantal discussiepunten beschreven, en tot slot volgen enkele aanbevelingen voor onderzoek en beleid.

Kennissynthese

In navolging van eerder onderzoek naar de gevolgen van het koloniale verleden wordt doorwerking beschouwd als een verband tussen verleden en heden. Dat verband kan direct zijn, maar ook indirect, onderbroken of moeilijk zichtbaar. In het huidige onderzoek wordt doorwerking begrepen als de invloed van historische gebeurtenissen en verhoudingen op ervaringen met racisme van Nederlanders met een Aziatische achtergrond.

Om dit complexe vraagstuk te onderzoeken, helpt het om onderscheid te maken tussen parallellen en continuïteit. Een parallel wijst in de eerste plaats op een vergelijking tussen twee processen, en meer specifiek op een overeenkomst daartussen.[183] In dit onderzoek gaat het om overeenkomsten tussen verschijnselen, verhoudingen of ervaringen in het heden, en patronen die in de koloniale geschiedenis zichtbaar waren. Het constateren van zo'n parallel betekent nog niet dat de hedendaagse situatie uit de historische situatie is voortgekomen.[184]

Continuïteit gaat verder dan het vaststellen van een overeenkomst. Continuïteit verwijst naar verschijnselen, verhoudingen of structuren die door de tijd heen herkenbaar blijven.[185] Van een mogelijke continuïteit wordt in dit onderzoek daarom gesproken wanneer niet alleen een overeenkomst tussen heden

[183] Cambridge University Press & Assessment. "Parallel." *Cambridge Dictionary*. Geraadpleegd 29 september 2026.
[184] Van Drie, J., & Van Boxtel, C. (2008). "Historical Reasoning: Towards a Framework for Analyzing Students' Reasoning about the Past." *Educational Psychology Review*, 20, 102.
[185] Van Drie, J., & Van Boxtel, C. (2008). "Historical Reasoning", 102; Patel, K. K., & Kaiser, W. (2018). "Continuity and Change in European Cooperation during the Twentieth Century." *Contemporary European History*, 27(2) 172, 176–177.

en verleden zichtbaar is, maar een bepaalde verhouding, een denkbeeld of een manier waarop mensen hun maatschappelijke positie ervaren over een langere periode herkenbaar blijft. Vanuit deze benadering kan in de persoonlijke ervaringen van respondenten worden nagegaan waar historische patronen herkenbaar zijn, welke verhoudingen of ervaringen over langere tijd terugkeren en op welke manieren respondenten zelf het verleden met hun eigen leven verbinden. Wanneer de ervaringen van de respondenten naast de historische ontwikkelingen zoals beschreven in hoofdstuk 3 worden geplaatst, worden op verschillende punten parallellen en mogelijke continuïteiten zichtbaar.

Een eerste thema dat op doorwerking duidt, loopt dan ook via **familiegeschiedenis**. Wat eerdere generaties hebben meegemaakt, raakt in verschillende levensverhalen aan ervaringen die respondenten later zelf opdoen. Een Indische respondent groeide bijvoorbeeld op in een familie waarin haar donkerdere vader, afkomstig uit een lager sociaal milieu, minder werd gewaardeerd dan haar lichtere moeder. Binnen de familie kreeg zij mee dat een lichtere huidskleur beter was en dat aanpassing aan de Nederlandse samenleving belangrijk was. Later werd zij zelf racistisch uitgescholden en merkte zij dat er in winkels extra op haar werd gelet. In eerste instantie is hier sprake van een parallel. Zowel in het familieverleden als in haar eigen leven speelt beoordeling op grond van kleur of toegeschreven afkomst een rol. Tegelijk zijn er aanwijzingen voor continuïteit, omdat denkbeelden over huidskleur en aanpassing binnen de familie aan een volgende generatie worden overgedragen. Ideeën over kleur, status en aanpassing waarmee iemand opgroeit, krijgen bovendien opnieuw betekenis wanneer diegene later zelf ervaart dat zij op uiterlijk of afkomst wordt beoordeeld. Ook andere respondenten verbinden hun huidige leven met familiegeschiedenissen van contractarbeid, oorlog, koloniale verhoudingen en migratie. Sommigen beschrijven patronen die binnen families worden doorgegeven, zoals zwijgen over pijnlijke gebeurtenissen, het niet doorgeven van een familietaal of het idee dat men zich moet aanpassen en extra hard moet werken. Waar dergelijke gedragingen, ideeën of stiltes over generaties herkenbaar blijven, kan van mogelijke continuïteit worden gesproken. Familiegeschiedenis is voor deze respondenten daardoor een herinnering, en een manier om ervaringen in het heden te begrijpen.

Een tweede lijn betreft **hiërarchie en maatschappelijke waardering**. In de koloniale samenleving werden bevolkingsgroepen onderscheiden en verschillend gewaardeerd. In de interviews keert de ervaring terug dat afkomst en uiterlijk invloed hebben op de manier waarop iemand wordt ingeschat. Respondenten vertellen dat zij minder serieus worden genomen, lager worden ingeschat of zich extra moeten bewijzen. Een Papoea-Nederlandse respondent beschrijft bijvoorbeeld dat mensen haar op haar werk soms een lagere positie toedichten dan past bij haar functie en deskundigheid. Javaans-Surinaamse deelnemers verbinden dergelijke ervaringen zelf met de historische positie van Javanen als contractarbeiders en met beelden waarin Javanen als maatschappelijk lager, stil of geschikt voor dienend werk werden voorgesteld. In de vragenlijst wordt dit beeld bevestigd: portretten met personen met uiterlijke kenmerken van Aziatische postkoloniale gemeenschappen worden minder assertief en veelal minder intelligent gevonden, in vergelijking tot portretten met personen met uiterlijke kenmerken van witte Nederlanders.

De overeenkomst tussen koloniale hiërarchieën en hedendaagse ervaringen van onderschatting is in eerste instantie een parallel. De omstandigheden, instituties en formele verhoudingen zijn immers niet dezelfde. Bij sommige levensverhalen raakt die parallel echter aan een mogelijke continuïteit in de ervaren maatschappelijke verhouding. Voorouders van verschillende respondenten moesten zich binnen de koloniale samenleving verhouden tot een maatschappelijke orde waarin witte Nederlanders en Europeanen de dominante positie innamen. In de verhalen van respondenten keert een vergelijkbare manier van positioneren terug. Ook zij beschrijven hun plaats in de samenleving geregeld in verhouding tot een witte Nederlandse meerderheid en spreken over zich aanpassen, harder werken, niet te veel opvallen, zich klein maken of zich extra moeten bewijzen. Een respondent benoemt dit zelf als een patroon dat naar Nederland is meegenomen: niet opvallen, hard werken en je klein maken. De mogelijke continuïteit ligt hier dus niet in het onveranderd voortbestaan van de koloniale maatschappelijke orde, maar in de manier waarop de

maatschappelijke verhouding wordt ervaren. Over generaties heen blijft bij sommige respondenten herkenbaar dat zij hun eigen positie als onderdeel van een postkoloniale groep mede bepalen in verhouding tot een dominante witte Nederlandse groep.

Daarmee hangt het thema **aanpassing aan een dominante Nederlandse norm** nauw samen. Veel deelnemers groeiden op met boodschappen als goed Nederlands spreken, hard werken, niet klagen en vooral niet opvallen. Een respondent vertelt hoe haar moeder tegenover witte Nederlanders een andere stem gebruikt en hoe zijzelf eveneens heeft geleerd haar gedrag aan haar omgeving aan te passen. Op een overwegend witte middelbare school probeerde zij haar Javaans-Surinaamse achtergrond bewust weg te drukken. Hier is een parallel zichtbaar met de verwachtingen waarmee veel voormalige koloniale onderdanen bij hun komst naar Nederland werden geconfronteerd. Ook toen speelde aanpassing aan Nederlandse taal, omgangsvormen en leefwijze een belangrijke rol. Waar respondenten bovendien beschrijven dat manieren van aanpassen binnen het gezin worden aangeleerd en van generatie op generatie worden overgedragen, zijn er daarnaast aanwijzingen voor continuïteit. Taal vormt hiervan een concreet voorbeeld. Een Hindostaanse deelnemer beschrijft hoe Nederlands binnen haar omgeving hoger werd gewaardeerd, terwijl het spreken van het Hindostaans volgens haar met achterlijkheid kon worden verbonden. Een Chinees-Surinaamse respondent merkt juist dat mensen haar op grond van haar uiterlijk aanvankelijk op een bepaalde manier inschatten en anders reageren zodra zij Nederlands spreekt. Waar zulke waarderingen van taal en het niet doorgeven van een familietaal over generaties herkenbaar zijn, kan eveneens van mogelijke continuïteit worden gesproken.

Ook het eerder besproken beeld van de **modelminderheid** raakt aan deze aanpassingsdruk. De interviews laten vooral gedragingen zien die met dat beeld in verband kunnen worden gebracht: hard werken, goed presteren, zich aanpassen en geen problemen veroorzaken. Hier biedt het materiaal minder houvast om van continuïteit te spreken. Er is vooral een parallel met oudere patronen waarin maatschappelijke waardering mede afhankelijk kon zijn van de mate waarin groepen aan verwachtingen van de dominante samenleving voldeden. Op basis van de interviews alleen kan niet worden vastgesteld dat het hedendaagse beeld van de modelminderheid rechtstreeks uit die oudere verhoudingen voortkomt.

Een volgende lijn betreft **categorisering en beeldvorming**. In de koloniale samenleving was het indelen en verschillend waarderen van bevolkingsgroepen een belangrijk onderdeel van de maatschappelijke orde. In de interviews komt terug dat ook nu uiteenlopende achtergronden gemakkelijk tot bredere categorieën worden teruggebracht. Anti-Chinese scheldwoorden worden bijvoorbeeld niet alleen gebruikt tegen mensen met een Chinese achtergrond, maar ook tegen anderen die als Aziatisch worden gezien. Een Tugunese respondent werd ten tijde van de Molukse kapingen vanwege zijn uiterlijk aangesproken alsof hij Moluks was. Javaans-Surinamers vertellen dat zij geregeld als Indonesisch of Indisch worden gezien en niet als Surinaams. Verschillende geschiedenissen en identiteiten verdwijnen zo achter categorieën die van buitenaf worden toegekend. In de vragenlijst komt dit eveneens sterk naar voren. De portretten werden door AI gegenereerd met uiterlijke kenmerken van specifieke postkoloniale gemeenschappen. Door respondenten werden de portretten beoordeeld als behorend tot allerlei verschillende gemeenschappen en bredere categorieën zoals 'Aziatisch'. Hier kan van een parallel worden gesproken. De overeenkomst ligt in het proces waarbij mensen op grond van uiterlijk of toegeschreven afkomst bij een groep worden ingedeeld en vervolgens eigenschappen of een maatschappelijke positie krijgen toegeschreven. Ook binnen en tussen postkoloniale gemeenschappen spelen dergelijke beelden een rol. Een Molukse respondent vertelt hoe binnen zijn familie op zijn Javaanse moeder werd neergekeken. Een Javaans-Surinaamse respondent beschrijft dat zij negatieve beelden over Hindostanen heeft meegekregen en tegelijkertijd stereotypen over Javaans-Surinaamse vrouwen herkent. Zij verbindt deze beelden zelf met oudere verhoudingen tussen bevolkingsgroepen in Suriname. In het dagelijks leven worden dergelijke categoriseringen merkbaar in stereotiepe opmerkingen, 'grappen', blikken en ervaringen van niet serieus genomen of anders behandeld worden. Sommige respondenten zijn dergelijke ervaringen pas later als racisme gaan herkennen. Alledaags

racisme vormt vooral een hedendaagse context waarin categorisering en waardering zichtbaar worden. De mogelijke continuïteit met het koloniale verleden hoeft niet te liggen in het voortbestaan van precies dezelfde stereotypen, maar kan liggen in het terugkerende mechanisme waarbij mensen op grond van toegeschreven groepskenmerken worden ingedeeld en gewaardeerd.

Ten slotte is **(on)zichtbaarheid van het koloniale verleden en van hun gemeenschap in de Nederlandse geschiedenis** een belangrijk thema. Verschillende respondenten herkennen hun familiegeschiedenis nauwelijks in onderwijs en publieke geschiedenis. Verhalen over bijvoorbeeld contractarbeid, Nederlands Nieuw-Guinea en andere delen van het koloniale verleden blijven volgens hen onderbelicht. Tegelijk vertellen respondenten die in Nederland zijn geboren of hier vrijwel hun hele leven wonen dat zij toch te horen krijgen dat zij naar hun 'eigen land' moeten teruggaan of dat zij op grond van hun uiterlijk niet direct als Nederlander worden gezien. Beide ervaringen raken aan de bredere vraag wie vanzelfsprekend als onderdeel van Nederland en zijn geschiedenis wordt gezien. Ook in de vragenlijst blijkt dat de bekendheid met en kennis van de cultuur en geschiedenis van verschillende postkoloniale gemeenschappen in Nederland beperkt is, met name voor de Surinaamse groepen.

Gezamenlijk laten de verhalen verschillende soorten verbanden tussen verleden en heden zien. Soms is vooral sprake van een parallel: een hedendaagse ervaring, verhouding of manier van categoriseren vertoont een relevante overeenkomst met een historisch patroon. Op andere plaatsen zijn de aanwijzingen voor continuïteit sterker, bijvoorbeeld wanneer denkbeelden en gedragingen binnen families over generaties worden doorgegeven, of wanneer de ervaring zich als postkoloniale groep te moeten verhouden tot een dominante witte Nederlandse norm over generaties herkenbaar blijft. Waar zulke parallellen, mogelijke continuïteiten en door respondenten zelf gelegde verbindingen samenkomen, ontstaan aanwijzingen voor doorwerking. Bovenal legden respondenten en deelnemers aan de focusgroep zelf verbanden tussen hun huidige ervaringen en hun familiegeschiedenis. Voor verschillende van hen is het koloniale verleden geen abstracte geschiedenis, maar onderdeel van de geschiedenis van hun eigen familie en van de manier waarop zij hun leven in Nederland begrijpen. Deze verhalen zouden echter niet uitsluitend familieverhalen moeten blijven, maar ook een plaats moeten krijgen binnen de Nederlandse geschiedenis, zeker waar zij raken aan hedendaagse ervaringen van racisme en uitsluiting.

Conclusies

Hoofdvraag: Waar (in welke domeinen van het dagelijks leven) en hoe (welke mechanismen zitten daar achter) hebben alledaagse vormen van discriminatie en (anti-Aziatisch) racisme grondslag in en komen voort uit het koloniaal en slavernijverleden in Nederlands-Indië/Indonesië en de contractarbeid?

De resultaten wijzen erop dat hedendaagse vormen van discriminatie en anti-Aziatisch racisme op verschillende manieren verband houden met het koloniale en slavernijverleden en met de geschiedenis van contractarbeid. Dat verband is niet altijd direct of causaal vast te stellen. Doorwerking kan zichtbaar worden in parallellen tussen heden en verleden, maar ook in mogelijke continuïteiten wanneer denkbeelden, gedragingen of ervaren maatschappelijke verhoudingen over langere tijd herkenbaar blijven.

Ervaringen met uitsluiting en racisme doen zich volgens respondenten vooral voor in het publieke domein, het onderwijs en op de arbeidsmarkt. In de publieke ruimte gaat het onder meer om expliciet racisme, stereotypering en het als één homogene groep benaderen van mensen met uiteenlopende Aziatische achtergronden. In het onderwijs en op de arbeidsmarkt noemen respondenten vooral onderschatting, niet gezien of gehoord worden, zich extra moeten bewijzen en de druk om zich aan te passen aan een dominante norm.

Een parellel met het verleden loopt via maatschappelijke hiërarchie en waardering. In koloniale samenlevingen werden bevolkingsgroepen onderscheiden en verschillend gewaardeerd. Ook nu ervaren

respondenten dat uiterlijk en afkomst invloed hebben op hoe zij worden ingeschat, bijvoorbeeld door onderschatting of het gevoel zich extra te moeten bewijzen. De koloniale maatschappelijke orde bestaat niet meer, maar in sommige levensverhalen blijft herkenbaar dat mensen hun positie mede bepalen in verhouding tot een dominante norm. Daarbij spelen aanpassing, hard werken en niet opvallen een belangrijke rol. Wanneer zulke opvattingen en gedragsnormen binnen families over generaties worden doorgegeven, zijn er aanwijzingen voor mogelijke continuïteit.

Ook categorisering en stereotypering vormen een parellel. Respondenten ervaren dat anderen verschillende Aziatische en postkoloniale achtergronden op basis van uiterlijk of toegeschreven afkomst tot bredere categorieën terugbrengen en daar eigenschappen aan verbinden. Het vragenlijstonderzoek laat vergelijkbare patronen zien. Portretten van postkoloniale groepen werden onder meer als minder assertief en vaker als hardwerkend en gehoorzaam beoordeeld.

Ten slotte is de beperkte zichtbaarheid van deze geschiedenissen een thema. Verschillende respondenten herkennen hun familiegeschiedenis en die van hun gemeenschap nauwelijks in het onderwijs en de publieke geschiedenis, terwijl zij tegelijkertijd ervaren dat zij niet altijd als vanzelfsprekend Nederlands worden gezien.

Deelvraag 1: Welke historische ontwikkelingen vanuit het koloniaal en slavernijverleden dragen bij aan ervaringen van discriminatie en racisme voor Nederlanders met een postkoloniale achtergrond?

In hoofdstuk 3 is een historisch overzicht geboden dat de basis legt om processen van doorwerking te duiden en te begrijpen. De kern van het overzicht was de bespreking van de economische drijfveer achter het koloniale mondiale systeem. Europese staten en ondernemingen zochten naar grondstoffen, handelsmogelijkheden en goedkope arbeidskrachten. Slavernij maakte exploitatie van arbeid op grote schaal mogelijk. Racistische denkbeelden boden daarbij een rechtvaardiging voor het feit dat vooral mensen uit Afrika, Azië en Amerika werden uitgebuit. Economische belangen en raciale denkbeelden raakten zo nauw met elkaar verweven. De witte Europese bevolking gold daarbij als norm en behield de dominante positie.

Met de afschaffing van de slavernij verdwenen deze economische drijfveer en de racistische denkbeelden niet. De latere koloniale plantage-economie en de behoefte aan goedkope arbeid bleven bestaan. Met contractarbeid werd in die vraag naar goedkope arbeid voorzien. Hoewel contractarbeid formeel verschilde van slavernij, bleef ook hier sprake van sterke machtsongelijkheid en exploitatie. Tegelijk bleven veronderstelde raciale eigenschappen een rol spelen in de manier waarop groepen werden ingezet en als minder werden gewaardeerd ten opzichte van de koloniale bestuurders. Binnen koloniale samenlevingen ontstonden hiërarchieën waarin de witte Europese bovenlaag de dominante positie innam en niet-witte bevolkingsgroepen daaronder werden geplaatst. Ook de waardering van afzonderlijke groepen hing mede samen met hun bruikbaarheid voor koloniale, economische en bestuurlijke doeleinden.

Eigenschappen als ijver, hard werken, spaarzaamheid of gehoorzaamheid konden positief worden gewaardeerd wanneer zij aansloten bij de economische doeleinden. Dit was het geval voor Chinezen, Hindostanen en Javanen in Suriname. Ook in Nederlands-Indië stond een witte Europese bovenlaag boven een raciaal gelaagde samenleving, waarin huidskleur, afkomst en aansluiting bij de Nederlandse taal en cultuur sterk samenhingen met maatschappelijke positie.

Deelvraag 2: Hoe duiden onderzoekers deze processen en hoe kunnen we de doorwerking van het koloniaal en slavernijverleden begrijpen?

Meerdere onderzoekers wijzen erop dat na het uiteenvallen van het Nederlandse koloniale rijk deze categorieën en verhoudingen niet zomaar verdwenen. Hoofdstuk 3 biedt verschillende perspectieven om te begrijpen hoe zo'n historische erfenis in een veranderde samenleving betekenis kan houden. Er kan

bijvoorbeeld worden gewezen op de continuïteit tussen de koloniale opvatting dat niet-westerse bevolkingen zich volgens westerse normen moesten ontwikkelen en de latere verwachting dat voormalige koloniale onderdanen zich in Nederland aan de dominante Nederlandse leefwijze zouden aanpassen. Ondanks het Nederlandse zelfbeeld als tolerant, kleurenblind en niet-racistisch, ervoeren mensen uit de voormalige koloniën achterstelling en als anders te worden beschouwd. Verschillende groepen konden daarbij op verschillende momenten de positie krijgen van de afwijkende of bedreigende 'ander'.

Een ander perspectief richt zich op de plaats die Nederlanders met een Aziatische achtergrond binnen zulke hiërarchieën kunnen innemen. Die positie kan dubbelzinnig zijn. Aziatische Nederlanders kunnen relatief positief worden gewaardeerd als bijvoorbeeld hardwerkend, succesvol, stil of goed geïntegreerd, terwijl zij tegelijkertijd als blijvend anders of niet vanzelfsprekend volledig Nederlands worden gezien. De veronderstelde hiërarchie kan bovendien samengaan met de vergelijking van minderheidsgroepen onderling, waarbij het vermeende succes van de ene groep wordt gebruikt om andere groepen negatiever te beoordelen. Dit vertoont parallellen met koloniale samenlevingen, waarin groepen eveneens niet alleen tegenover de witte bevolking, maar ook ten opzichte van elkaar werden geordend en verschillend gewaardeerd.

Ook de taal waarin verschillen worden benoemd, is veranderd. Racisme op basis van veronderstelde biologische superioriteit heeft aan legitimiteit verloren, maar onderzoekers wijzen er desalniettemin op dat uitsluiting en racisme worden verwoord in termen van cultuur, afkomst of nationale identiteit. Dat zulke onderscheidingen nog relatief recent als vanzelfsprekende kennis werden doorgegeven, blijkt uit het Nederlandse aardrijkskundeonderwijs. Nog in de jaren negentig leerden leerlingen mensen op basis van huidskleur en uiterlijke kenmerken in afzonderlijke 'rassen' en 'mengrassen' in te delen. In lesboeken liepen 'ras', cultuur en volk daarbij in elkaar over en werd verondersteld dat in een land doorgaans mensen van het 'eigen ras' wonen.

Gezamenlijk bieden deze historische ontwikkelingen en perspectieven aanknopingspunten om mogelijke verbanden tussen het koloniale verleden en hedendaagse vormen van racisme en discriminatie te begrijpen. Tijdens het kolonialisme werden maatschappelijke verhoudingen, categorieën en beelden gevormd waarin economische positie, afkomst, huidskleur en cultuur met elkaar verbonden raakten. Het is denkbaar dat elementen daarvan ook na de dekolonisatie betekenis zijn blijven houden of nieuwe vormen hebben aangenomen. Zulke processen moeten echter ook begrepen worden als complex en verweven met andere verklaringen, zoals migratie en natievorming.

Deelvraag 3: Wat zijn de ervaringen met racisme en discriminatie van mensen met een Aziatische postkoloniale achtergrond in Nederland en in welke domeinen vinden deze ervaringen plaats?

Uit de focusgroepbijeenkomst en de diepte-interviews blijkt dat mensen met een Aziatische postkoloniale achtergrond in Nederland gedurende verschillende fasen van hun leven te maken krijgen met racisme. De ervaringen verschillen naar achtergrond, huidskleur, gender, leeftijd en maatschappelijke positie, maar vertonen ook duidelijke overeenkomsten. Het gaat meestal niet om één afzonderlijk incident, maar om een opeenstapeling van openlijke en subtiele ervaringen die zich voordoen in verschillende sociale domeinen. Door deze herhaling ervaren deelnemers en respondenten racisme en discriminatie als een terugkerend en soms structureel onderdeel van hun leven. De deelnemers en respondenten vertellen dat deze ervaringen een grote impact hebben op hun leven.

De deelnemers en respondenten ervaren verschillende vormen van racisme en discriminatie. Het gaat zowel om openlijke uitingen, zoals racistische scheldwoorden, bedreiging, uitsluiting en intimidatie, als om subtielere ervaringen, zoals stereotypering, onderschatting, genegeerd worden en niet serieus worden genomen. Respondenten hebben regelmatig het gevoel dat zij zich extra moeten bewijzen of zich aan de

dominante omgeving moeten aanpassen. Doordat vooral subtiele discriminatie moeilijk aantoonbaar is, twijfelen zij soms aan hun eigen waarneming.

Een deel van de ervaringen is specifiek anti-Aziatisch, bijvoorbeeld anti-Chinese scheldwoorden, het nadoen van uiterlijke kenmerken, exotisering en stereotiepe grappen. Daarbij worden verschillende Aziatische postkoloniale achtergronden vaak tot één homogene categorie teruggebracht. Andere ervaringen zijn verbonden met huidskleur of met een veronderstelde Afrikaanse, Arabische of Noord-Afrikaanse achtergrond. Uit de ervaringen blijkt ook dat gender, seksuele identiteit, klasse en maatschappelijke positie de manier waarop mensen worden benaderd beïnvloeden en dat respondenten daarin het woord intersectionaliteit gebruiken.

De ervaringen vinden plaats in verschillende maatschappelijke domeinen. In de **publieke ruimte** komen vooral openlijke uitingen voor, zoals uitschelden, bedreiging, buitensluiting en de boodschap dat iemand naar het 'eigen land' moet terugkeren. In de media ervaren zij ondervertegenwoordiging, stereotypering en ridiculisering. Daarnaast komen racisme en uitsluiting voor binnen de sport, het uitgaansleven en digitale en relationele omgevingen. In het **onderwijs** noemen respondenten racistische pesterijen, lage verwachtingen, lagere schooladviezen en onvoldoende optreden tegen discriminatie. Onderwijs kan tegelijkertijd bewustwording bevorderen door kennis en begrippen aan te reiken waarmee eerdere ervaringen beter kunnen worden geduid. Op de **arbeidsmarkt** ervaren respondenten onderschatting van hun deskundigheid, beperkte doorgroeimogelijkheden, neerbuigende behandeling en de druk om zich voortdurend te bewijzen. Zij passen soms hun taal, gedrag of uiterlijk aan om binnen een dominante werkcultuur geaccepteerd te worden. Ook binnen families en postkoloniale gemeenschappen bestaan kleurhiërarchieën, statusverschillen en onderlinge stereotypen.

De **familiegeschiedenis** speelt een belangrijke rol bij het begrijpen en verwerken van deze ervaringen. Kennis van hun eigen migratie- en familiegeschiedenis helpt hen de ervaringen van het hedendaagse racisme te plaatsen door deze te interpreteren vanuit hun eigen familiegeschiedenis. Ze zien dat ze niet de enige generatie zijn die door racisme wordt geraakt, maar dat dit enige generaties teruggaat, dus ook in het koloniale verleden. Tegelijkertijd kan de familie ook een plaats zijn waar kleurhiërarchieën, stereotiepe beelden en de druk om zich aan te passen worden doorgegeven. Familiegeschiedenis maakt duidelijk hoe gevoelens van minderwaardigheid, culturele onzichtbaarheid en onderlinge uitsluiting tussen generaties kunnen voortleven, maar maakt ook zichtbaar waar kracht, verbondenheid en veerkracht vandaan komen. Het onderzoeken en delen van familieverhalen kan bijdragen aan meer zelfkennis, trots en verbondenheid. Familiegeschiedenis geeft woorden aan ervaringen die lange tijd moeilijk benoembaar waren en helpt mensen hun eigen identiteit en positie beter te begrijpen. Zo vormt zij een belangrijke bron van herkenning en weerbaarheid tegenover racisme en discriminatie.

Deelvraag 4: Welke beeldvorming leeft binnen de brede Nederlandse samenleving van postkoloniale gemeenschappen met een achtergrond in Azië?

In hoofdstuk 5 wordt uitgebreid ingegaan op de uitkomsten van het vragenlijstonderzoek onder een panel dat is samengesteld als afspiegeling van de Nederlandse bevolking (gewogen naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, migratieachtergrond en regio). Omdat er nog weinig onderzoek naar gedaan was, wilden we inzicht krijgen in hoe de Nederlandse samenleving kijkt naar mensen uit de Aziatische postkoloniale gemeenschappen, hoe dit aansluit bij de ervaringen van de geïnterviewden en deelnemers aan de focusgroep, en welke stereotypen er leven in de Nederlandse samenleving die kunnen samenhangen met discriminerend of racistisch gedrag. Respondenten associeerden AI-gegenereerde portretten met persoonlijkheidskenmerken (vb. 'sociaal'), veronderstelde herkomst (vb. 'Oosters'), cultuur (vb. 'familiegericht' of 'alle problemen worden weggelachen'), sociale positie (vb. 'middenklasse' of 'schoonmaakster') en uiterlijk (vb. 'verzorgd'). In de meer systematische beoordeling van de portretten komt

een herkenbaar patroon naar voren, dat **overeenkomt met stereotype beelden** zoals die ook in de literatuur en de focusgroepbijeenkomst en interviews gevonden werden. Alle portretten met kenmerken van de postkoloniale groepen werden als minder assertief beoordeeld dan de Nederlandse referentieportretten. Daarnaast werd het merendeel van de portretten als hardwerkender en gehoorzamer gezien en werden met name de vrouwelijke portretten als minder intelligent beoordeeld dan de Nederlandse referentieportretten. Voor vriendelijkheid, betrouwbaarheid en zuinigheid was het beeld minder consistent en scoorden respondenten de portretten met kenmerken van de postkoloniale groepen vergelijkbaar met de Nederlandse referentieportretten.

Uit deze studie blijkt ook dat respondenten de afzonderlijke **gemeenschappen** op basis van uiterlijke kenmerken vaak **niet duidelijk** van elkaar **onderscheiden**. Slechts bij een minderheid werd een portret uitsluitend met de beoogde achtergrond verbonden; veel vaker werden andere Aziatische, Surinaamse of bredere etnisch-culturele categorieën genoemd. Dit spiegelt de ervaringen van de geïnterviewden en deelnemers aan de focusgroep, die aangaven als homogene Aziatische groep te worden gezien of verward te worden met andere groepen in de Nederlandse samenleving.

Tot slot laten de resultaten van het vragenlijstonderzoek zien dat de **kennis over en bekendheid met verschillende postkoloniale gemeenschappen beperkt** is. Wanneer gekeken wordt naar de verschillen tussen de groepen is te zien dat de bekendheid, kennis van geschiedenis en cultuur en persoonlijk contact iets meer was met Indische en Molukse gemeenschappen dan met Surinaamse gemeenschappen, in het bijzonder de Chinees-Surinaamse gemeenschap. Dit zou te maken kunnen hebben met de beperkte kennis over contractarbeid en specifiek Chinese contractarbeiders, in vergelijking met andere delen van het Nederlandse koloniale verleden. Meer bekendheid, kennis en persoonlijk contact hingen bovendien samen met het ervaren van iets minder culturele afstand en met een sterker besef van de invloed van het koloniale verleden in het heden. Dit kan er ook op duiden dat kennis over het koloniale verleden bijdraagt aan bekendheid en kennis over deze groepen.

Discussie

Doorwerking van het koloniale verleden

Eén van de vragen van dit onderzoek was in hoeverre het koloniale verleden van invloed is op het ervaren racisme onder Nederlanders met een postkoloniale en Aziatische achtergrond. Er is gekozen om de koloniale geschiedenis in grote lijnen weer te geven, waarbij verschillende onderzoekers wijzen op de erfenis of de schaduw die dat verleden op het heden kan werpen. Maar daarnaast spelen ook andere processen die uitsluiting verklaren een rol. Dit betekent dat hedendaagse ervaringen van racisme niet alleen vanuit het koloniale verleden moeten worden verklaard. Er kunnen dus parallellen met het verleden zijn, zonder dat bij iedere concrete ervaring met racisme precies is vast te stellen of er sprake is van een historische doorwerking. Verschillende experts die voor dit onderzoek zijn gesproken, benadrukten daarom de noodzaak van terughoudendheid bij het leggen van zulke verbanden.[186]

Voor dit onderzoek, gezien de onderzoeksopdracht die gecentreerd was op doorwerking, is vooral gekeken naar overeenkomsten (c.q. parallelen) tussen heden en verleden. Het is belangrijk op te merken dat verschillen met het verleden minder systematisch zijn onderzocht. Ook continuïteit betekent niet dat verschijnselen onveranderd blijven. Zij kunnen over langere tijd herkenbaar zijn, maar binnen historische processen tegelijk van vorm, betekenis of context veranderen.[187] Omdat de onderzoeksopdracht vooral gericht was op de doorwerking van het verleden in het heden, zijn bredere mondiale en maatschappelijke veranderingen, waaronder de ontwikkeling van een meer diverse samenleving, minder uitgebreid

[186] Gesprek met Ulbe Bosma; gesprek met Fridus Steijlen; gesprek met Ay Mey Lie en Paul Brendan Tjon Sie Fat.

[187] Patel, K. K., & Kaiser, W. (2018). “Continuity and Change”, 176-177.

onderzocht. Ook moet worden opgemerkt dat de onderzoeksfocus voornamelijk geleefde ervaringen en betekenissen van historische processen betrof. Bij een meer directe historische vergelijking zouden concrete gebeurtenissen, instituties of maatschappelijke verhoudingen uit verschillende perioden systematisch met elkaar vergeleken moeten worden.[188] Om vast te stellen of koloniale verhoudingen op grote schaal zijn blijven doorwerken in latere maatschappelijke structuren, is aanvullend onderzoek nodig.

Er zijn nog andere argumenten aan te dragen die het idee van een onafgebroken lijn van de koloniale geschiedenis naar vandaag de dag nuanceren. Allereerst blijkt die nuancering uit de recente migratiegeschiedenis. Tussen het bestaan en uiteenvallen van het Nederlandse koloniale rijk en het heden vonden grote veranderingen plaats op het gebied van migratie en bevolkingssamenstelling. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen in korte tijd verschillende groepen uit de voormalige koloniën in Nederland aan. Eerst betrof dit grote aantallen mensen uit voormalig Nederlands-Indië, later onder meer Surinamers en mensen uit de Nederlandse Antillen. Hun komst maakte een samenleving die zichzelf grotendeels als wit en betrekkelijk homogeen beschouwde zichtbaar diverser. Dat riep bij een deel van de bevolking vervreemding, onzekerheid en weerstand op.189 Ook vandaag de dag ervaart een deel van de bevolking mondialisering, migratie en culturele verandering als een verlies van herkenbaarheid, controle of maatschappelijke positie.[190] Politici kunnen zulke gevoelens versterken door terug te grijpen op beelden van nationale zuiverheid, culturele superioriteit en een geïdealiseerd verleden.[191] Daarbij kunnen koloniale symboliek en denkbeelden opnieuw worden gebruikt, zoals het verlangen naar een nieuwe Gouden Eeuw en het gebruik van het VOC-logo op banners en vlaggen.[192]

Ook migrantengroepen zonder directe relatie tot het Nederlandse koloniale verleden werden in Nederland lang niet altijd hartelijk ontvangen. In verschillende perioden riepen nieuwkomers zorgen op over woningtekorten, werk, culturele verschillen en veiligheid. Dit soort argwaan bestond ook in de vorige eeuwen met de komst van verschillende groepen migranten, zoals de Hugenoten in de zeventiende eeuw, of later met de komst van Hongaren na 1956. Ook wanneer migranten dezelfde religie aanhingen, kapitaal meebrachten en economisch van betekenis waren, kon hun aanwezigheid op weerstand stuiten. Het beeld dat Nederland migranten vroeger vanzelfsprekend gastvrij ontving, vraagt dan ook om historische nuancering.[193] Een blik op het migratieverleden doet niets af aan de heftige ervaringen van alledaags racisme die de respondenten van dit onderzoek hebben meegemaakt. Wel laat het zien dat ervaringen van racisme niet alleen vanuit de doorwerking van het koloniale verleden verklaard kunnen of hoeven worden.

De verandering van de samenleving kan ook een tegenovergesteld effect hebben. In een steeds diverser wordende maatschappij kan intensiever contact tussen bevolkingsgroepen vertrouwdheid vergroten en op die manier uitsluiting verminderen. Voor jongere generaties kan dagelijks contact met mensen van uiteenlopende achtergronden vanzelfsprekender zijn dan voor oudere generaties. Scholen, werkplekken, families, vriendengroepen en buurten zijn in veel delen van Nederland gemengder geworden. Nieuwe generaties ervaren mogelijk minder scherp dat zij volledig binnen of buiten één groep staan.[194]

---

[188] Van Drie & Van Boxtel, "Historical Reasoning", 102.
[189] Gesprek met Gert Oostindie; gesprek met Chan Choenni.
[190] Omroep ZWART. "De Witte Man: Sarah de Lange over de normalisering van extreemrechts." 11 september 2026
[191] Kešić, Josip, Sammy C. Frenkel, Isabel Speelman, en Jan Willem Duyvendak. "Nativism and Nostalgia in the Netherlands." *Sociological Forum* 37:S1 (2022): 1342.
[192] Ibid, 1350.
[193] Invernizzi, Hans. "'Migranten zijn in dit land nooit hartelijk ontvangen.' Interview met Marlou Schrover." Nieuw Wij, 11 maart 2026.
[194] Gesprek Chan Choenni.

Ten tweede kan erop gewezen worden dat processen van in- en uitsluiting niet alleen voorkomen tussen een witte meerderheid en niet-witte 'minderheden'. Zulke processen komen ook tussen groepen voor, blijkt uit de eerdere bespreking van koloniaal Suriname en de stereotypen die over en tussen verschillende gemeenschappen zijn ontstaan. Daarbij kunnen in groepen mensen zelf ideeën koesteren over de zuiverheid of authenticiteit van de eigen gemeenschap. Dit is bijvoorbeeld waarneembaar onder mensen met een Chinees-Indonesische achtergrond. Peranakan-Chinezen kunnen zich nadrukkelijk onderscheiden van recentere migranten uit China, terwijl die nieuwere migranten hen niet altijd als volledig Chinees beschouwen. Voor buitenstaanders vallen zij mogelijk allemaal binnen de categorie 'Chinees', maar binnen de groepen worden subtiele verschillen in klasse, taal, herkomst, cultuur, migratiegeschiedenis en gedrag onmiddellijk herkend. Zo wordt ook intern bewaakt wie als authentiek Chinees geldt en wie zich aan de grenzen van de groep bevindt.[195]

Dit type in- en uitsluitingsmechanisme raakt ook de mensen met een gemengde achtergrond. Groepen die als afzonderlijke en gekaderde groepen worden voorgesteld zijn in werkelijkheid sterk gemengd. Dat was al het geval tijdens het kolonialisme. De categorie 'Indo-Europeaan' ontstond zelf uit verschillende vormen van achtergronden. Ook in Suriname hebben mensen vaak uiteenlopende familiegeschiedenissen, waaronder Afrikaanse, Aziatische, inheemse en Joodse afkomsten. Mensen met een gemengde achtergrond kunnen, afhankelijk van de situatie en de blik van anderen, verschillend worden ingedeeld. Dit kan ook gebeuren door groepen met wie zij een afkomst delen. Hierdoor kunnen mensen zich gedwongen voelen hun achtergrond voortdurend te bewijzen, bijvoorbeeld wanneer zij als 'te wit' of 'te zwart' worden beschouwd.[196] Een indeling naar één afkomst doet daarom niet altijd recht aan de levens van mensen die meerdere familiegeschiedenissen met zich meedragen.[197]

Tot slot hoeven mensen behorend tot postkoloniale groepen ervaringen met racisme niet als zodanig te herkennen en te erkennen. Voor deelnemers van de focusgroepen en de interviews was de doorwerking van het koloniale verleden en ervaringen met uitsluiting een pijnlijke realiteit in hun leven. Voor anderen hoeft dat niet per definitie te gelden. Toen het IHC op 31 maart 2026 de focusgroepen aankondigde op sociale media, leidde dit tot, naast enthousiaste reacties, ook tot afkeurende reacties onder mensen met een Indische achtergrond die het onderzoek onzinnig vonden. Mensen binnen postkoloniale groepen stellen het koloniale verleden dan ook op verschillende manieren voor. Indische mensen kunnen verlangen naar het verleden en rouwen om het afscheid van de kolonie. Onder Indische Nederlanders bestond in de jaren tachtig en negentig vaak trots op de geruisloze aanpassing. Hindostanen kunnen in hun geschiedenis veerkracht en maatschappelijke vooruitgang benadrukken. Hoewel hun geschiedenis ook wordt gekenmerkt door uitbuiting en moeilijke omstandigheden in de contractarbeid, bestaat ook de nadruk op wat zij zelf hebben opgebouwd.[198]

Anti-aziatisch racisme

Gaandeweg het onderzoek werd geregeld gediscussieerd over het gebruik van het begrip 'anti-aziatisch racisme'. Er waren verschillende opvattingen over de wetenschappelijke basis voor het begrip anti-Aziatisch racisme en over de vraag in hoeverre dit daadwerkelijk een afzonderlijke vorm van racisme is. In dit onderzoek is ervoor gekozen om het begrip te gebruiken als vorm van racisme waarbij mensen op grond van hun Aziatische afkomst bepaalde eigenschappen worden toegeschreven. Het begrip verwijst daarmee niet naar één vastomlijnd construct of uniforme vorm van racisme. De wijze waarop dit racisme tot uiting komt verschilt tussen gemeenschappen, mede vanwege de specifieke historische context en maatschappelijke

[195] Gesprek met Ay Mey Lie en Paul Brendan Tjon Sie Fat.
[196] Agier, Michel. *Racisme et culture*, 125.
[197] Gesprek met Hariëtte Minggoen; gesprek met Joyce Cordus; gesprek met Ay Mey Lie en Paul Brendan Tjon Sie Fat.
[198] Gesprek Gert Oostindie; gesprek Chan Choenni.

positie. Daarbij komt dat veel onderzoek dat gedaan is naar anti-Aziatisch racisme Amerikaans is, en niet automatisch toepasbaar is op de Nederlandse context.

In het onderzoek hebben we met respondenten stilgestaan bij de waarde van het gebruik van dit begrip. Voor deelnemers aan de focusgroepbijeenkomst bood het begrip enerzijds de kans om ervaringen die vaak gebagateliseerd werden, zoals grapjes over mensen met een Aziatische achtergrond, meer zichtbaar te maken. Anderzijds deelden respondenten ook dat ze zich niet altijd identificeerden als Aziatisch, omdat ze zich bijvoorbeeld meer 'Surinaams' voelden, en daarmee ook het racisme dat ze ervoeren niet direct vatten onder het begrip anti-Aziatisch racisme. In lijn hiermee riep het begrip anti-Aziatisch racisme voor sommigen ook direct de link met racisme tegen Chinezen op, waar ze zichzelf niet in herkenden. Bovendien hoeven ervaringen van racisme van Nederlanders met een Aziatische achtergrond niet altijd voort te komen uit het feit dat zij door anderen als Aziatisch worden gezien. Mensen met een bijvoorbeeld een gemengde Indische of Molukse achtergrond ervaren dan ook situaties waarin zij op basis van hun uiterlijk bijvoorbeeld als zwart, Noord-Afrikaans of behorend tot een andere geracialiseerde groep worden gezien en op grond daarvan discriminatie ervaren. Dat roept de vraag op in hoeverre zulke ervaringen als anti-Aziatisch racisme kunnen worden aangeduid.

Het is van belang dat dit begrip meer geladen wordt door bijvoorbeeld onderzoek binnen de Nederlandse context, maar ook door gebruik binnen de gemeenschappen zelf, om recht te doen aan de diverse ervaringen van alle gemeenschappen. Het begrip anti-Aziatisch racisme kan helpen om bepaalde patronen te benoemen, maar vraagt om zorgvuldigheid zodat verschillen tussen gemeenschappen niet worden uitgewist.

Aanbevelingen

Dit onderzoek is verkennend van aard. Daarom kunnen op basis van de bevindingen vooral algemene en richtinggevende aanbevelingen worden gedaan. Het onderzoek laat zien waar racisme en discriminatie worden ervaren, welke beeldvorming bestaat en langs welke lijnen mogelijke doorwerking zichtbaar wordt. Het onderzoek heeft niet vastgesteld welke specifieke beleidsmaatregelen of interventies het meest effectief zijn. De onderstaande aanbevelingen bieden daarom vooral aanknopingspunten voor beleid, onderwijs en vervolgonderzoek.

Beleid

- **Vergroot bij beleidsmedewerkers de kennis over het koloniale verleden en de verschillende postkoloniale gemeenschappen.** De resultaten laten zien dat kennis over deze geschiedenissen beperkt is. Dit vraagt niet alleen om bredere maatschappelijke bewustwording, maar ook om voldoende historische kennis bij beleidsmakers en andere professionals die werken aan thema's als discriminatie, inclusie en postkoloniale gemeenschappen. Daarbij is het van belang oog te houden voor de verschillende geschiedenissen en posities van afzonderlijke gemeenschappen, in plaats van deze als één homogene groep te benaderen.
- **Benader discriminatie niet alleen als een verzameling losse incidenten.** Deelnemers beschrijven juist een opeenstapeling van ervaringen gedurende verschillende levensfasen en in uiteenlopende domeinen. Naast openlijke discriminatie gaat het om subtiele vormen, micro-agressies, onderschatting en het herhaaldelijk niet serieus genomen worden. Antidiscriminatiebeleid zou daarom ook oog moeten hebben voor de cumulatieve werking van dergelijke ervaringen.
- **Richt bewustwording en preventie vooral op onderwijs, arbeidsmarkt en publieke ruimte.** Dit zijn de domeinen waarin respondenten het vaakst racisme en discriminatie ervaren. Besteed daarbij aandacht aan stereotypering en aan aannames over competentie, gedrag en maatschappelijke positie.
- **Maak beleid gevoeliger voor verschillen tussen postkoloniale gemeenschappen**. De onderzochte groepen hebben verschillende koloniale, migratie- en familiegeschiedenissen.

Erkenning vraagt daarom niet alleen om aandacht voor racisme in algemene zin, maar ook om kennis van de specifieke achtergrond van groepen en van de manier waarop zij zelf hun geschiedenis en ervaringen duiden.

Onderwijs en historische bewustwording

- **Vergroot in het onderwijs het besef dat het koloniale en slavernijverleden onderdeel is van de Nederlandse geschiedenis.** Bouw daarbij voort op de groeiende aandacht voor dit verleden en besteed niet alleen aandacht aan afzonderlijke gebeurtenissen, maar ook aan langere historische lijnen, zoals koloniale machtsverhoudingen, economische exploitatie, slavernij en contractarbeid, dekolonisatie en migratie naar Nederland. Zo wordt duidelijker dat deze geschiedenis niet uitsluitend ver weg of afgesloten is, maar verbonden is met Nederlandse familiegeschiedenissen, de aanwezigheid van verschillende postkoloniale gemeenschappen en de huidige samenleving.
- **Besteed expliciet aandacht aan minder bekende geschiedenissen.** Denk aan contractarbeid in Suriname, Nederlands Nieuw-Guinea en de geschiedenis van gemeenschappen die in het nationale historische verhaal minder zichtbaar zijn. Daarmee kan onderwijs bijdragen aan zowel kennis als erkenning.
- **Ondersteun gesprekken over familiegeschiedenis, racisme en migratie.** Ontwikkel of ondersteun laagdrempelige gespreksvormen voor gesprekken tussen generaties en binnen gemeenschappen. In het onderzoek komt naar voren dat zwijgen over pijnlijke ervaringen, verlies van taal en sterke aanpassingsnormen binnen families kunnen worden doorgegeven.

Vervolgonderzoek

- **Blijf doorwerking als open onderzoeksvraag behandelen**. Onderzoek niet vanuit de aanname dat een rechtstreeks verband tussen koloniaal verleden en hedendaags racisme bestaat, maar ga na waar historische patronen aantoonbaar zijn, via welke mechanismen zij mogelijk worden overgedragen en welke andere historische of hedendaagse ontwikkelingen eveneens een verklaring bieden.
- **Onderzoek mogelijke structurele patronen op grotere schaal**. Dit onderzoek biedt vooral inzicht in ervaringen en mogelijke mechanismen. Langduriger en grootschaliger onderzoek kan nagaan in hoeverre verschillen in maatschappelijke waardering, kansen en behandeling breder voorkomen in bijvoorbeeld onderwijs, arbeidsmarkt, instituties en maatschappelijke vertegenwoordiging.
- **Onderzoek maatschappelijke hiërarchieën en verschillen tussen groepen**. Ga na hoe verschillende groepen in Nederland ten opzichte van elkaar worden gewaardeerd en of eigenschappen als hard werken, gehoorzaamheid, assertiviteit en competentie samenhangen met verschillen in kansen en uitsluiting.
- **Combineer verschillende disciplines en perspectieven**. De vraag naar doorwerking vraagt om historische, sociologische, antropologische en psychologische benaderingen. Daarbij is ook ruimte nodig voor wetenschappelijke perspectieven die terughoudend zijn met sterke claims over historische continuïteit.
- **Betrek postkoloniale gemeenschappen gelijkwaardig bij vervolgonderzoek**. Laat betrokken gemeenschappen niet alleen onderwerp van onderzoek zijn, maar betrek hen ook als onderzoekers bij vraagstelling, onderzoeksopzet, uitvoering en interpretatie van resultaten. Daarbij kan de historische blik worden verbreed naar onderwerpen als koloniale oorlogsvoering, het KNIL, dekolonisatie en migratie naar Nederland.

Bibliografie

Allport, G. W., *The nature of prejudice* (Addison-Wesley, 1954).

Agier, Michel. Racisme et culture: Explorations transnationales. Paris: Seuil, 2025.

Allen, R.M., Captain, E., Van Rosseum, M. & Vyent, U., *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen: Kennisagenda 2025-2035* (Staat en Slavernij, 2024).

Al-Saji, Alia. "Too Late: Racialized Time and the Closure of the Past." Insights 6:5 (2013): 1–13.

Al-Saji, Alia. "Touching the Wounds of Colonial Duration: Fanon's Anticolonial Critical Phenomenology." The Southern Journal of Philosophy 62:1 (2024): 2–23.

Andriessen, I., Nievers, E., Faulk, L. & Dagevos, J., *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar de arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests* (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010).

Andriessen, I., *Discriminatie herkennen, benoemen en melden* (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2017).

Ankum-Houwink, J. C. "Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw." OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 4:2 (1985): 181–186.

Boni, Livio, Sophie Mendelsohn & Elias Jabre. "Généalogies postcoloniales du racisme et décolonisation de soi: Entretien avec Livio Boni et Sophie Mendelsohn, par Elias Jabre." Chimères 98:1 (2021): 213–228.

Bosma, Ulbe. "Was There Really a Dutch Colonial Empire?" New West Indian Guide/Nieuwe West-Indische Gids 97:1–2 (2023): 83–89.

Bosma, Ulbe. "Amsterdam, slavernij en gedwongen arbeid in Nederlands-Indië." In De slavernij in Oost en West: Het Amsterdam-onderzoek, red. Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum, 308–315. Amsterdam: Uitgeverij Het Spectrum, 2020.

Bosma, Ulbe. "Gedwongen verplaatsing en illegale slavenhandel na de afschaffing." In Rose Mary Allen, Esther Captain, Matthias van Rossum & Urwin Vyent (red.), *Staat en slavernij: Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen*. Amsterdam: Athenaeum–Polak & Van Gennep, 2023, 145–152.

Bosma, Ulbe en Remco Raben, De oude Indische wereld 1500-1920. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2003.

Bosma, Ulbe, Terug uit de koloniën. Zestig jaar postkoloniale migranten en hun organisaties. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2009.

Bot, Michiel. "Is institutioneel racisme echt racistisch?" Nederlands Juristenblad 2022:26 (2022): 2048–2055.

Bovenkerk, Frank, and Elsberth Breuning-van Leeuwen. "Rasdiscriminatie en rasvooroordeel op de Amsterdamse arbeidsmarkt." In Omdat zij anders zijn: Patronen van rasdiscriminatie in Nederland, edited by Frank Bovenkerk, 31–58. Amsterdam, 1979.

Brandon, Pepijn, and Ulbe Bosma. "Slavery and the Dutch Economy, 1750–1800." Slavery & Abolition 42:1 (2021): 43–76.

Brandon, Pepijn, Guno Jones, Nancy Jouwe, and Matthias van Rossum, eds. De slavernij in Oost en West: Het Amsterdam-onderzoek. Amsterdam: Spectrum, 2020.

Breman, Jan. Kolonialisme en racisme: Een postkoloniale kroniek. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2021.

Broekroelofs, R. & Poerwoatmodjo, J., *De stilte voorbij: Verkenning over ervaring van discriminatie tijdens de Covid-19 pandemie onder Nederlanders met een Oost-Aziatische achtergrond* (Kennisplatform Integratie & Samenleving, 2021).

Brown, R., 'Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges', *European journal of social psychology* 30, no. 6 (2000), 745-778.

Butler-Barnes, S.T., et al., 'Stereotypes of African Americans'. In: Nadler, J.T. & Voyles, E.C. (red.), *Stereotypes: The incidence and impacts of bias* (Praeger, 2020), 109-127.

Captain, Esther. "De dominee, de koopman en hun doorwerking." In Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023.

Césaire, Aimé. Discours sur le colonialisme. Paris: Présence Africaine, 1955.

Choenni, Chan E. S. Integratie Hindostani stijl? Over migratie, geschiedenis en diaspora van Hindostanen. Inaugural lecture, Vrije Universiteit Amsterdam, 2011.

Claver, Alexander. Dutch Commerce and Chinese Merchants in Java: Colonial Relationships in Trade and Finance, 1800–1942. Leiden: Brill, 2014.

Collectief Contractarbeid, *Agenda voor de toekomst. Van een onderbelicht aspect van de geschiedenis naar vanzelfsprekend onderdeel van het collectieve verhaal van Nederland* (Het Collectief Contractarbeid Uit de Schaduw, 2025).

Collins, Patricia Hill, (2015). "Intersectionality's definitional dilemmas." Annual Review of Sociology, 41, 1–20.

Cuddy, A. J., (2009). Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences. British journal of social psychology, 48(1), 1-33.

Cuddy, A. J., Fiske, S. T., Kwan, V. S., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J. P., Bond, M.H., Croizet, J.C., Ellemers, N., Sleebos, E., Htun, T.T., Kim, H.J., Maio, G., Perry, J., Petkova, K., Todorov, V., Rodriguez-Bailon, R., Morales, E., Moya, M., Palacios, M., Smith, V., Perez, R., Vala, J. & Ziegler, R. 'Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences', *British journal of social psychology* 48, no. 1 (2009), 1-33.

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P., 'The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes', *Journal of Personality and Social Psychology* 92, no. 4 (2007), 631–648.

Monitor Discriminatiezaken (College van de rechten van de mens, 2020).

Drie, Jannet van, & Van Boxtel, Carla. (2008). "Historical Reasoning: Towards a Framework for Analyzing Students' Reasoning about the Past." *Educational Psychology Review*, 20, 87–110.

Fatah-Black Karwan en Lauren Lauret (red.), Koloniaal burgerschap. Geschiedenis en erfenis. Amsterdam: Boom, 2024.

Feddes, A.R., Cong, Y., Doosje, B., Mann, L., Van Schaik, A., Chan, J., Kinanthik, T., Jelia, H. & Andriessen, I., *Onderzoek naar ervaren discriminatie en racisme bij mensen met een (Zuid-)Oost-Aziatische herkomst in Nederland* (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2024).

Felten, H., Does, S. de, de Winter-Kocak, S., Asante, A., Andriessen, I., Donker, R. & Brock, A., *Institutioneel racisme in Nederland: Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politie* (Kennisplatform Inclusief Samenleven, 2021), 5.

Fiske, S.T., Cuddy, A.J.C., Glick, P. & Xu, J., 'A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition', *Journal of Personality and Social Psychology* 82, no. 6 (2002), 878-902.

Fiske, S. T., 'Stereotype content: Warmth and competence endure.' *Current directions in psychological science* 27, no. 2 (2018), 67-73.

Gordon, Avery F. Ghostly Matters: Haunting and the Sociological Imagination. 2nd ed. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.

Gowricharn, Ruben. "Sociale cohesie in een plurale samenleving." OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied 20:1 (2001): 70–82.

Gowricharn, Ruben. "Normbeelden als structuurprincipe." OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 24:2 (2005): 66–81.

Gowricharn, Ruben. "Een Surinaams consociationalisme?" OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 31 (2012): 208–227.

Grigoryev, D., Fiske, S. T., & Batkhina, A., 'Mapping ethnic stereotypes and their antecedents in Russia: The stereotype content model', *Frontiers in psychology* 10 (2019).

Haeny, A. M., Holmes, S. C., & Williams, M. T., 'The need for shared nomenclature on racism and related terminology in psychology', *Perspectives on Psychological Science* 16, no. 5 (2021), 886–892.

Hall, Stuart. "Race, Culture, and Communications: Looking Backward and Forward at Cultural Studies." Rethinking Marxism 5:1 (1992): 10–18.

Helberg-Proctor, Alana. "De doorwerking van het trans-Atlantische slavernijverleden in de geneeskunde en zorg." In Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden, 40–46. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023.

Helberg-Proctor, Alana. Eindrapportage Gezondheidseffecten van Slavernij: Een verkennend onderzoek naar de doorwerking van de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij op de gezondheid van nazaten en de gezondheidszorg in Nederland. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2025.

Hoefte, Rosemarijn. "Het politiek bewustzijn van Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders, 1910–1940." OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 6:1 (1987): 25–34.

Hoefte, Rosemarijn. "Orang-kontrak: De verbeelding van Javaanse contractarbeiders in Suriname en Deli." Acta Neerlandica 12 (2016): 145–171.

Hoefte, Rosemarijn, en Hariëtte Mingoen. "Where Is Home? Changing Conceptions of the Homeland in the Surinamese-Javanese Diaspora." Wacana: Journal of the Humanities of Indonesia 23:3 (2022): 523–551.

Hoogervorst, Tom, and Melita Tarisa. "'The Screaming Injustice of Colonial Relationships': Tracing Chinese Anti-racist Activism in the Netherlands." Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 177:1 (2021): 27–61.

Kamphuis, P. H. "De lange Tweede Wereldoorlog." Militaire Spectator 190:1 (2021).

Kanobana, Sibo Rugwiza. *Witte orde: Over ras, klasse en witheid*. Amsterdam: De Geus, 2024.

Kartosen, Reza A. Young Asian Dutch Constructing Asianness: Understanding the Role of Asian Popular Culture. PhD disstertatie, University of Amsterdam, 2016.

Kešić, Josip, Sammy C. Frenkel, Isabel Speelman, en Jan Willem Duyvendak. "Nativism and Nostalgia in the Netherlands." *Sociological Forum* 37:S1 (2022): 1342–1359.

Kim, Claire Jean. “The Racial Triangulation of Asian Americans.” *Politics & Society* 27:1 (1999): 105–138.
Kroef, Justus M. van der., “The Indonesian Minority in Surinam.” *American Sociological Review* 16, nr. 5 (1951): 672–679.

Leidelmeijer, Margaret en Lisa Aarsen, Atlas van de Oversteek. De naoorlogse migratie vanuit Indonesië naar Nederland. Amsterdam: Walburg Pers, 2022.

Leidelmeijer, Margaret, Van suikermolen tot grootbedrijf. Technische vernieuwing in de Java-suikerindustrie in de negentiende eeuw. Amsterdam: NEHA, 1997.

Liem, G. K. N. (2009, Januari 15). De rechtspositie der Chinezen in Nederlands Indië 1848-1942. LUP Dissertations. Leiden: Leiden University Press, 2009.

Luttikhuis, Bart. “Beyond Race: Constructions of ‘Europeanness’ in Late-Colonial Legal Practice in the Dutch East Indies,” *European Review of History: Revue européenne d’histoire* 20, nr. 4 (2013): 539–558.

Mamdani, Mahmood. Neither Settler nor Native: The Making and Unmaking of Permanent Minorities. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.

Marchand, Iris. Being Dogla: Hybridity and Ethnicity in Post-Colonial Suriname. PhD diss., University of Edinburgh, 2014. Markowitz, D. M., Shoots-Reinhard, B., Peters, E., Silverstein, M.C., Goodwin, R. & Bjälkebring, P., ‘Dehumanization During the COVID-19 Pandemic’, *Frontiers in Psychology* 12, no. 634543 (2021).

Meijer, Hans. In Indië geworteld. De twintigste eeuw. Serie: De geschiedenis van de Indische Nederlanders. Amsterdam: Bert Bakker, 2004.

Michel, Aurélia. Un monde en nègre et blanc: Enquête historique sur l’ordre racial. Paris: Seuil, 2020.

Mok, Ineke. In de ban van het ras: Aardrijkskunde tussen wetenschap en samenleving, 1876–1992. Amsterdam: ASCA Press, 1999.

Morin, Edgar. The Challenge of Complexity: Essays by Edgar Morin. Edited by Amy Heath-Carpentier. Introduction by Alfonso Montuori. Sussex Academic Press, 2022.

Moses, A. Dirk. “Genocide and Permanent Security.” Anthropological Theory (2026): 1–12.

Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme, Contractarbeid en historische gelijkwaardigheid. Een advies over de plaats van de contractarbeid in het Nederlandse collectieve geheugen. Den Haag, 2026.

Nauta, Bart, Huibertha Bastiaantje Mitima-Verloop, Rosa-Lena Van der Maat, Anne Marthe Van der Bles, and Trudy T. M. Mooren. “‘The Cycle Must Stop Here’: Patterns of Intergenerational Transmission of Traumatizing WWII Experiences in Three Generations.” Social Science & Medicine 392 (2026): 118953

Nicolas, G., Bai, X., & Fiske, S. T., ‘A spontaneous stereotype content model: Taxonomy, properties, and prediction’, *Journal of personality and social psychology* 123, no. 6 (2022), 1243-1263.

Niekerk, Mies van. “Differentieel maatschappelijk succes: Creolen en Hindostanen in Suriname.” OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 15:1 (1996): 5–17.

Niekerk, Mies van. “Creoolse en Hindoestaanse Surinamers in Nederland: Twee vormen van integratie.” OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 20 (2001): 48–57.

Oostindie, Gert. “Het trans-Atlantische slavernijverleden en hedendaags racisme.” In Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden, edited by Barryl A. Biekman, 23–29. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023.

Oostindie, Gert. *Moed en miskenning*. Cleveringa-oratie, Universiteit Leiden, 24 november 2022.

Patel, K. K., & Kaiser, W. (2018). "Continuity and Change in European Cooperation during the Twentieth Century." *Contemporary European History*, 27(2), 165–182.

Raben, Remco. "On Genocide and Mass Violence in Colonial Indonesia." *Journal of Genocide Research* 14:3–4 (2012): 485–502.

Raben, Remco. "Epilogue. Colonial Distances: Dutch Intellectual Images of Global Trade and Conquest in the Colonial and Postcolonial Age." In *The Dutch Empire between Ideas and Practice*, 1600–2000, edited by René Koekkoek, Anne-Isabelle Richard, and Arthur Weststeijn, 205–232. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Ramsoedh, Hans. "Van samenleving in een grensgebied naar integratie in Suriname." OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied 33:1 (2014): 11–31.

Reybrouck, David van, Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld. Amsterdam: De bezige bij, 2020.

Romijn, Peter. De lange Tweede Wereldoorlog: Nederland 1940–1949. Amsterdam: Balans, 2020.

Rossum, Matthias van. Kleurrijke tragiek: De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC. Hilversum: Verloren, 2015.

Sémelin, Jacques. Purify and Destroy: The Political Uses of Massacre and Genocide. New York: Columbia University Press, 2007.

Sewgobind, Praveen. Cosmopolitan Meandericity: Surinamese Entanglements of Memory, Race, and Coloniality. PhD dissertatie, Universität Potsdam, 2019.

Smeets, Henk en Fridus Steijlen, In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2025. Amsterdam, 2025.

Soiné, Hannah, en Bram Lancee. "Diverging Ethnic Hierarchies? Cultural Distance, Right-Wing Authoritarianism, and Social Distance Perceptions in the Netherlands." Journal of International Migration and Integration 26 (2025): 1567–1593.

Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme. Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden. Den Haag: Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2023.

Stoler, Ann Laura. *Duress: Imperial Durabilities in Our Times*. Durham, NC: Duke University Press, 2016.

Stoler, Ann Laura. *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things*. Durham, NC: Duke University Press, 1995.

Sue, D.W., Bucceri, J., Lin, A.I., Nadal, K.L. & Torino, G.C., 'Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice', *The American psychologist* 62, no. 4 (2007), 271-286.

Tajfel H. & Turner J.C., 'An integrative theory of social conflict.' In: Austin, W.G. & Worchel, S. (red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (Brooks/Cole: Monterey, 1979), 33-47.

Tajfel H., Turner J.C., 'The social identity theory of intergroup behavior.' In: Austin, W.G. & Worchel, S. (red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (Nelson Hall: Chicago, 1986), 7-24.

Tjiook-Liem, Patricia, Chinezen uit Indonesië. De geschiedenis van een minderheid. Amsterdam: Walburg Pers, 2022.

Tjon Sie Fat, Paul B. "'Immigratie van Chinezen schijnt de laatste jaren toe te nemen': Het anti-Chinese discours in Suriname." OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis 26 (2007): 61–72.

Tjon Sie Fat, Paul B. "Old Migrants, New Immigration and Anti-Chinese Discourse in Suriname." *Journal of Chinese Overseas* 5:1 (2009): 153–176.

Tjon Sie Fat, Paul B. Chinese New Migrants in Suriname: The Inevitability of Ethnic Performing. PhD dissertatie, University of Amsterdam. Amsterdam: Vossiuspers UvA, 2009.

Touwen, Jeroen. "Paternalisme en protest: Ethische Politiek en nationalisme in Nederlands-Indië, 1900–1942." Leidschrift 15:3 (2000): 67–94.

UNESCO. Statement on Race. Paris: UNESCO, 1950.

Vink, Markus P. M. "'The World's Oldest Trade': Dutch Slavery and Slave Trade in the Indian Ocean in the Seventeenth Century." *Journal of World History* 14:2 (2003): 131–177.

Wekker, Gloria. *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham, NC: Duke University Press, 2016.

Williams, Patricia J. The Alchemy of Race and Rights: Diary of a Law Professor. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.

Wintle, Michael. "The Dutch Empire." In The Cambridge History of Nationhood and Nationalism, Volume 2: Nationalism's Fields of Interaction, edited by Cathie Carmichael, Matthew D'Auria, and Aviel Roshwald, 43–63. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

Zwart, Pim de, Daniel Gallardo-Albarrán, en Auke Rijpma. "The Demographic Effects of Colonialism: Forced Labor and Mortality in Java, 1834–1879." *The Journal of Economic History* 82:1 (2022): 211–249, 234.

Online en journalistieke bronnen

AlAli, Talha. "The Violence Europe Could Tolerate: Césaire, Whiteness and the Persistence of Colonial Morality." Decolonised Minds, geraadpleegd 26 augustus 2026.

Duncan, Natricia. "At Least 3.3m People Were Victims of Dutch Enslavement, Research Claims." The Guardian, 1 July 2026.

Elibol, Rasit en Jaap Tielbeke, 'Het alledaagse was een blinde vlek: De herwaardering van Philomena Essed', *De Groene Amsterdammer*, 24 april 2019, nr. 17.

Invernizzi, Hans. "'Migranten zijn in dit land nooit hartelijk ontvangen.' Interview met Marlou Schrover." *Nieuw Wij*, 11 maart 2026.

Omroep ZWART. "De Witte Man: Sarah de Lange over de normalisering van extreemrechts." 11 september 2026.

Rijnmond. "Menselijke dierentuin tijdens Nenijto." 8 juni 2015. https://www.rijnmond.nl/nieuws/130147/menselijke-dierentuin-tijdens-nenijto. Geraadpleegd 26 juli 2026.

Universiteit van Amsterdam. "Miljoenensubsidie NWA voor onderzoek naar doorwerkingen Nederlandse slavernij- en koloniale verleden." 29 april 2026. UvA-aankondiging van het onderzoeksprogramma

Wolthekker, Dirk. "UvA-antropoloog: Slavernij werkt generaties later door in gezondheid." Folia, 17 February 2026. https://www.folia.nl/nl/wetenschap/171611/uva-antropoloog-slavernij-werkt-generaties-later-door-in-gezondheid.

Bijlagen

Bijlage A. Postkoloniale gemeenschappen in Nederland

In dit gedeelte van het rapport wordt in hoofdlijnen ingegaan op de historische context van de grootste postkoloniale gemeenschappen met een Aziatische achtergrond in Nederland. Deze groepen zijn de Hindostaanse gemeenschap, de Chinees-Surinaamse gemeenschap, de Javaans-Surinaamse gemeenschap, de Indo-Europese gemeenschap, de Papua gemeenschap, de Molukse gemeenschap en de Chinees-Indonesische gemeenschap. Deze informatie dient uitsluitend ter contextuele duiding van de postkoloniale gemeenschappen. Daarom zijn voor deze algemene beschrijvingen geen afzonderlijke literatuurverwijzingen opgenomen.

Hindostanen uit Brits-Indië via Suriname naar Nederland

Hindostanen zijn nazaten van contractarbeiders die tussen 1873 en 1916 vanuit Brits-Indië naar Suriname kwamen. De meesten waren afkomstig uit Noord-India, vooral uit gebieden die tegenwoordig tot Uttar Pradesh en Bihar behoren. Onder hen waren zowel hindoes als moslims. De benaming *Hindostaans* is afgeleid van Hindostan, een historische aanduiding voor een deel van Noord-India. De term verwijst dus niet uitsluitend naar een religie.

De migratie vond plaats binnen een internationaal koloniaal arbeidssysteem. Na de afschaffing van de slavernij in Suriname in 1863 zochten plantagehouders nieuwe, goedkope en controleerbare arbeidskrachten. Nederland en Groot-Brittannië sloten daarom in 1870 het Immigratietraktaat. Armoede, schulden, koloniale belastingen en veranderingen in grondbezit maakten veel Indiase boeren en landarbeiders kwetsbaar voor werving. Sommigen zagen migratie als een kans om geld te verdienen, terwijl anderen onder druk stonden of onvoldoende informatie kregen over hun bestemming en arbeidsomstandigheden.

Op 5 juni 1873 arriveerden de eerste Hindostaanse contractarbeiders met het schip *Lalla Rookh* in Suriname. In totaal werden ruim 34.000 mensen overgebracht. De meeste migranten vertrokken vanuit Calcutta, het huidige Kolkata. De overtocht duurde aanvankelijk ongeveer drie maanden en later, met stoomschepen, zes tot acht weken. Ziekte, sterfgevallen, eenzaamheid en onzekerheid maakten de reis zwaar. Tegelijk ontstonden nieuwe sociale banden tussen reizigers, die elkaar als scheepsbroer of scheepszus gingen beschouwen.

Eenmaal in Suriname kregen de arbeiders doorgaans een contract van vijf jaar. Zij werden aan een plantage toegewezen, werkten zes dagen per week en konden niet van werkgever veranderen. Formeel hadden zij recht op loon, huisvesting, medische zorg en de uiteindelijke terugkeer naar India. In werkelijkheid hadden zij weinig bewegingsvrijheid en kwamen onderbetaling, mishandeling en bestraffing veel voor. Contractarbeid verschilde juridisch van slavernij, maar was in essentie eveneens een streng en uitbuitend arbeidssysteem.

Na afloop van hun contract keerden ruim 11.500 migranten terug naar India. De meerderheid bleef echter in Suriname. Velen werden zelfstandige landbouwers, winkeliers, handelaren of arbeiders. Zo ontstonden Hindostaanse gemeenschappen waarin familie, religie en onderlinge steun centraal stonden. Uit verschillende Noord-Indiase talen ontwikkelde zich het Sarnámi Hindostáni. Hindoeïstische en islamitische tradities kregen vorm in tempels, moskeeën en feesten. In 1972 vormden Hindostanen met 142.917 personen de grootste geregistreerde bevolkingsgroep van Suriname.

Vanaf de jaren zestig vertrokken steeds meer Hindostaanse Surinamers naar Nederland voor studie, werk en gezinshereniging. De grootste migratiestroom vond plaats rond de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. Onzekerheid over de economie, politiek, eigen nationaliteit en toekomst speelde daarbij een grote rol.

In 1979 en 1980 volgde een tweede migratiegolf, kort voor het aflopen van de overgangsregeling van de Toescheidingsovereenkomst (een verdrag uit 1975 tussen Nederland en Suriname dat de nationaliteiten regelde bij de onafhankelijkheid van Suriname).

Veel Hindostanen vestigden zich in Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Utrecht. Zij kregen te maken met woningnood, discriminatie en, omdat hun diploma's niet altijd werden erkend, baanonzekerheid. Steun vanuit de familie, opleiding en ondernemerschap hielpen uiteindelijk bij het opbouwen van een nieuw bestaan. Mandirs, moskeeën en culturele verenigingen vormden centrale plekken in de gemeenschappen en droegen bij aan het behoud van taal, religie en culturele gebruiken. Onder nieuwe generaties Hindostanen, worden Hindostaanse, Surinaamse en Nederlandse culturele invloeden vrijer met elkaar gemengd. In 2023 woonden ongeveer 185.000 mensen met een Hindostaanse achtergrond in Nederland.

Chinezen uit Suriname: van China via Suriname naar Nederland

De geschiedenis van Chinezen uit Suriname begint in de negentiende eeuw binnen het Nederlandse koloniale rijk. In Nederlands-Indië, vooral in handels- en havensteden op Java, bestonden al Chinese gemeenschappen. Veel Chinezen werkten daar als handelaar, ambachtsman of loonarbeider. De eerste Chinese contractarbeiders vertrokken vanuit Nederlands-Indië naar Suriname, terwijl latere Chinese contractarbeiders rechtstreeks uit Zuid-China kwamen, onder meer via Macao en Hongkong. Veel van deze Chinezen behoorden tot de Hakka, een Chinese taal- en herkomstgroep.

In de aanloop naar de afschaffing van de slavernij vreesden Nederlandse plantage-eigenaren een tekort aan arbeidskrachten. Daarom zochten zij naar nieuwe contractarbeiders. Hoewel de Chinese contractarbeiders juridisch niet tot slaaf gemaakt waren, waren zij binnen de contractarbeid sterk beperkt in hun vrijheden en konden zij nauwelijks van werkgever veranderen.

In 1853 vertrok het schip *Merwede* vanuit Batavia, het huidige Jakarta, met achttien Chinese contractarbeiders. Vier mannen overleden tijdens de ruim drie maanden durende overtocht en een vijfde stierf kort na aankomst. De overlevenden bereikten Paramaribo op 20 oktober 1853 en gingen werken op suikerplantage Catharina Sophia. Dit gold als de eerste situatie waarin Chinese contractarbeid werd gebruikt. Vanaf 1858 kwam een meer georganiseerde migratie op gang. Tussen 1853 en 1869 werden ruim 2.600 Chinezen naar Suriname gebracht.

De meeste contractarbeiders waren mannen. Door de zware omstandigheden en het geringe aantal Chinese vrouwen keerde een deel na afloop van het contract terug naar China. Anderen bleven in Suriname en verlieten de plantages. Zij vestigden zich vooral in Paramaribo en werden actief in de kleinhandel, levensmiddelendistributie en horeca. Na 1874 stopte de georganiseerde werving van Chinese contractarbeiders, maar de Chinese gemeenschap bleef bestaan. Aan begin jaren 1990 ontstond er een opvallende toename in kettingmigratie van Chinezen naar Suriname, waardoor de van oudsher door Hakka gedomineerde Chinese gemeenschap etnisch, regionaal en cultureel diverser werd. In de loop van de twintigste eeuw ontstonden culturele verenigingen en religieuze organisaties die hielpen om gemeenschappelijke taal en tradities levend te houden.

Vanaf de jaren zestig migreerden steeds meer Surinamers naar Nederland voor studie, werk en gezinshereniging. De grootste migratiegolf vond plaats rond de onafhankelijkheid van Suriname. In 1975 vertrokken 39.700 mensen vanuit Suriname naar Nederland. Ook Chinese Surinamers maakten deel uit van deze stroom, maar hun aantal werd niet afzonderlijk geregistreerd. Voor gevestigde Chinezen betekende vertrek soms dat zij hun winkel, woning of handelsbedrijf moesten verkopen of aan familie moesten overdragen. In 1979 en 1980, vóór het aflopen van de overgangsregeling rond nationaliteit en vestiging, volgde een tweede migratiegolf.

In Nederland vestigden Chinese Surinamers zich vooral in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Door woningnood verbleven sommigen aanvankelijk bij familie, in pensions of in tijdelijke opvang. Familie- en

handelsnetwerken hielpen bij huisvesting, administratie en het vinden van werk. Veel migranten begonnen een winkel, restaurant of zetten een ander familiebedrijf op. Voor veel Chinese Surinamers betekende dit lange werkdagen en de inzet van het hele gezin. Latere generaties volgden vaker middelbaar en hoger onderwijs en kwamen in uiteenlopende beroepssectoren terecht.

Chinese tradities, gerechten, feestdagen en de taal bleven voor de migranten belangrijk, naast de Nederlandse en Surinaamse cultuur. Omdat Chinese Surinamers administratief soms als Chinees en soms als Surinaams werden geregistreerd, bleven zij in de statistieken relatief onzichtbaar. In 2008 werd hun aantal in Nederland geschat op ongeveer 11.000, maar recente officiële cijfers ontbreken.

Javaanse Surinamers: van Indonesië via Suriname naar Nederland

Javaanse Surinamers zijn vooral nazaten van contractarbeiders die tussen 1890 en 1939 vanuit Nederlands-Indië naar Suriname werden gebracht. De meeste migranten kwamen uit Midden- en Oost-Java, hoewel niet iedereen die als Javaan werd geregistreerd daadwerkelijk van Java afkomstig was. Armoede, schulden, koloniale belastingen, overbevolking en gebrek aan landbouwgrond maakten veel inwoners gevoelig voor het aangaan van contractarbeid. Sommige migranten vertrokken op eigen initiatief om hun economische positie te verbeteren, terwijl anderen onvoldoende waren geïnformeerd of mogelijk onder druk werden gezet.

Voor vertrek werden de arbeiders in Nederlands-Indië geregistreerd, medisch gekeurd en ondertekenden zij een arbeidscontract. Tot 1914 verliep de reis vaak via Amsterdam, dat als tussenstation fungeerde. De eerste Javaanse contractarbeiders arriveerden in 1890 en gingen werken op suikerplantage Mariënburg. In totaal werden 32.965 migranten naar Suriname gebracht. Zij werkten vooral op plantages, maar ook bij de Koloniale Spoorwegen en vanaf de Eerste Wereldoorlog in de bauxietindustrie van Moengo. Het werk was zwaar, de lonen waren laag en de contracten waren bindend en boden weinig vrijheid.

Na afloop van hun contract konden de arbeiders terugkeren naar Indonesië of in Suriname blijven. Tot 1954 keerden 8.684 mensen terug, terwijl ongeveer 24.000 zich blijvend in Suriname vestigden. De koloniale overheid stimuleerde dit met het toekennen van landbouwgrond en het uitkeren van financiële premies. Zo ontstonden Javaanse dorpsgemeenschappen in Commewijne, Saramacca en Nickerie. Daar ontwikkelde zich een eigen Javaans-Surinaamse cultuur, en mengden bestaande culturele gebruiken, zoals gamelanmuziek, dans, wayang en klassieke gerechten, zich mengden met Surinaamse gebruiken.

In 1954 vertrokken ongeveer duizend Javaanse Surinamers naar Indonesië. Zij kwamen niet op Java terecht, maar in Tongar op West-Sumatra. Velen verhuisden later naar andere Indonesische steden en sommigen keerden terug naar Suriname. Ook migreerden groepen naar Frans-Guyana, vooral tijdens de Binnenlandse Oorlog van 1986 tot 1992.

Vanaf het einde van de jaren zestig kwamen Javaanse Surinamers voor studie en werk naar Nederland. De grootste migratiegolf vond plaats rond de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. Zorgen over politiek, economische zekerheid, de nationale identiteit en hun positie als relatief kleine bevolkingsgroep speelden daarbij een belangrijke rol. In deze periode vertrokken ongeveer 22.000 Javaanse Surinamers. Na de militaire machtsgreep van 1980 volgde een kleinere migratiestroom. Voor velen was gezinshereniging het belangrijkste motief.

In Nederland ontstonden gemeenschappen in Noord-Nederland, Noord-Brabant en de Randstad. Veel migranten hadden moeite met het vinden van een woning, ervaarden discriminatie en konden moeilijk werk vinden door het niet erkennen van hun diploma's. Steun vanuit familie, religieuze groepen en verenigingen was voor veel migranten in deze periode van grote waarde. Het levend houden van culturele gebruiken, zoals gamelan, wayang, jaran kepang en Javaanse dans, werd door velen als belangrijk ervaren. Onder jongere generaties worden zowel Javaanse, Surinaamse als Nederlandse gebruiken meer gemengd. Naar schatting leven er nu zo'n 22.000 Javaanse Surinamers in Nederland.

Indo-Europeanen: Van Nederlands-Indië/Indonesië naar Nederland

Indo-Europeanen, vaak Indo's genoemd of Euro-Aziaten, zijn mensen uit voormalig Nederlands-Indië met zowel Europese als Aziatische voorouders. De gemeenschap ontstond vanaf de VOC-periode, toen Europese mannen relaties kregen met Indonesische en andere Aziatische vrouwen. Erkenning door een Europese vader bepaalde vaak of een kind juridisch tot de Europese bevolkingsgroep behoorde. Door de generaties heen ontwikkelde zich een eigen Indische cultuur waarin Europese en Aziatische invloeden samenkwamen in taal, eten, kleding, muziek, religie en het gezinsleven.

De koloniale samenleving binnen Nederlands-Indië kende een hiërarchie waarbinnen Indo-Europeanen een tussenpositie innamen. Dankzij hun Europese juridische status hadden zij doorgaans betere toegang tot onderwijs, functies binnen de overheid en andere voorzieningen dan de Indonesische bevolking. Tegelijkertijd werden zij door witte Europeanen soms als onvoldoende Europees beschouwd. Huidskleur, opleiding, inkomen en beheersing van de Nederlandse taal bepaalden hun maatschappelijke kansen. De gemeenschap kende daardoor grote verschillen tussen welgestelde en minder welgestelde families.

Veel Indo-Europeanen woonden in steden als Batavia (het huidige Jakarta), Bandung, Semarang en Surabaya. Zij werkten onder meer bij het koloniale bestuur, het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL), de spoorwegen, de politie, het onderwijs en de gezondheidszorg. Vanaf 1919 behartigde het Indo-Europeesch Verbond (IEV) hun belangen.

Tijdens de Japanse bezetting van 1942 tot 1945 werden de meeste Indo-Europese mannen krijgsgevangen gemaakt of als burger geïnterneerd. Het grootste deel van de vrouwen uit de Indo-Europese gemeenschap en hun kinderen werd niet geïnterneerd. Zij kregen in de Japans-Indonesische samenleving te maken met het verlies van hun inkomen, honger en geweld.

Na de Japanse capitulatie riep Indonesië op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid uit. De daaropvolgende periode van geweld en oorlog maakte Indo-Europeanen vanwege hun banden met Nederland bijzonder kwetsbaar. Na de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 moesten zij kiezen tussen de Nederlandse en Indonesische nationaliteit. Mensen die aanvankelijk voor de Indonesische nationaliteit hadden gekozen, probeerden later alsnog naar Nederland te vertrekken. Zij werden ook wel 'spijtoptanten' genoemd.

Tussen 1946 en 1968 vertrokken ruim 300.000 Indische Nederlanders in verschillende migratiegolven naar Nederland. De term 'repatriëring' is voor velen misleidend, omdat zij in Indonesië waren geboren en nooit eerder in Nederland hadden gewoond. Met inachtneming van de reden van vertrek benoemden mensen dit als repatriëring, migratie, vlucht of gedwongen vertrek. De belangrijkste vertrekperiodes volgden op de oorlog, de soevereiniteitsoverdracht, de verslechterde levensomstandigheden voor Indo-Europeanen (1952-1956), de verslechterde Nederlands-Indonesische betrekkingen rondom de kwestie Nieuw-Guinea in 1957-1958 en de overdracht van Nederlands-Nieuw-Guinea in 1962. Tussen 1952 en 1955 beperkte Nederland bovendien de toelating van vooral minder welgestelde Indo-Europese gezinnen. Hun Aziatische achtergrond werd als belemmering voor aanpassing aan de Nederlandse cultuur beschouwd.

In Nederland verbleven veel gezinnen aanvankelijk in contractpensions, waar zij weinig privacy hadden en een groot deel van hun inkomen moesten afstaan. Het overheidsbeleid was gericht op verspreiding binnen Nederland en snelle assimilatie. Na soms vele tijdelijke verblijven kregen de meeste mensen vaste huisvesting, veelal in nieuwbouwwijken verspreid over heel Nederland. Opleidingen en eerdere werkervaring werden niet altijd erkend, waardoor sommigen onder hun niveau moesten werken. Daarnaast kregen gezinnen te maken met woningnood, discriminatie en heimwee.

Toch bleef de Indische cultuur binnen gezinnen en verenigingen bestaan. Eten, muziek, taal, herinneringen en familieverhalen werden belangrijke dragers van identiteit. Vanaf de jaren tachtig gingen kinderen en kleinkinderen nadrukkelijker op zoek naar hun familiegeschiedenis en het koloniale verleden. De Indo-

Europese geschiedenis is een verhaal van culturele vermenging, verlies, aanpassing en het opbouwen van een nieuw thuis in Nederland. Ruim 2 miljoen mensen hebben een achtergrond in Nederlands-Indië/Indonesië.

Molukkers: Van Indonesië naar Nederland

Molukkers zijn afkomstig uit de Molukken, een cultureel, taalkundig en religieus diverse eilandengroep in het oosten van Indonesië. Met Molukkers in Nederland worden meestal de voormalige Molukse militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, het KNIL, bedoeld die in 1951 met hun gezinnen naar Nederland werden overgebracht, en hun nakomelingen. Veel militairen kwamen van Ambon en de omliggende eilanden. Niet alle Molukkers waren echter verbonden aan het KNIL of steunden het politieke ideaal van de Republiek der Zuid-Molukken, de RMS. Er is ook een grote groep Molukse burgers die van oudsher werkzaam was in andere sectoren zoals het Nederlands-Indisch bestuur of het bedrijfsleven. Veel van hen integreerden in de Nederlands-Indische samenleving. Zij kwamen met de naoorlogse migratiestromen mee naar Nederland.

De Nederlandse aanwezigheid in de Molukken begon tijdens de VOC-periode en was aanvankelijk gericht op de specerijenhandel. Uit deze periode stamt ook hun verbinding met slavernij. Om de specerijenhandel in handen te krijgen, richtte Jan Pieterszoon Coen het Bloedbad van Banda aan in 1621. Hierbij kwam het grootste deel van de oorspronkelijke bevolking van het eiland Lontor (Banda Besar) om of werd tot slaaf gemaakt en vervangen door Afrikaanse slaafgemaakten uit Madagaskar.

Door de eeuwen heen raakten delen van de Molukse samenleving verbonden met het Nederlandse koloniale bestuur, de kerk, het onderwijs en het leger. Molukse mannen dienden in het KNIL en werden in verschillende delen van Nederlands-Indië gestationeerd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog van 1945 tot 1949 vochten zij aan Nederlandse zijde tegen Japan en Indonesische republiek.

Na de Nederlandse soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 werd het KNIL op 26 juli 1950 opgeheven. De militairen moesten kiezen tussen toetreding tot het Indonesische leger of demobilisatie. Voor veel Molukkers was aansluiting bij een leger waartegen zij kort daarvoor hadden gevochten onaanvaardbaar. Vanwege het uitroepen van de RMS verbood de Indonesische regering de demobilisatie van de Molukse KNIL-militairen op Ambon. Er ontstond een patstelling die werd doorbroken door de Molukse militairen met hun gezinnen in twaalf transporten tijdelijk naar Nederland te verschepen. In 1951 bracht de Nederlandse regering ongeveer 3.500 Molukse militairen op dienstbevel naar Nederland. Samen met hun gezinnen en enkele andere groepen ging het om circa 12.500 personen. Het zou een tijdelijke oplossing zijn en veel gezinnen verwachtten binnen enkele maanden terug te keren. Kort na aankomst werden de militairen echter uit dienst ontslagen. Zij verloren daardoor hun beroep, inkomen en militaire status. De verwachte terugkeer naar de Molukken vond nooit plaats.

De gezinnen werden ondergebracht in afgelegen woonoorden, waaronder voormalige arbeiderskampen, kazernes en locaties als Schattenberg en Lunetten. Het beleid was niet gericht op het vinden van werk, zelfstandige huisvesting of blijvende deelname aan de Nederlandse samenleving. De afzondering bemoeilijkte contact met Nederlanders, maar zorgde er ook voor dat bewoners vasthielden aan familiebanden, kerken, taal, muziek, adat (het gewoonterecht) en politieke idealen.

Vanaf het einde van de jaren vijftig erkende de overheid geleidelijk dat het verblijf blijvend was. In 1960 werd in Appingedam de eerste Molukse woonwijk geopend, daarna volgden meer dan zestig andere wijken. Deze wijken hadden betere woningen, maar hielden de gemeenschap gedeeltelijk gescheiden van de Nederlandse samenleving. Familie, kerk en wijkgebouwen bleven belangrijke ontmoetingsplaatsen.

Het uitblijven van terugkeer en de Nederlandse weigering om de RMS te erkennen veroorzaakten teleurstelling en wantrouwen binnen de Molukse gemeenschap. Een deel van de tweede generatie radicaliseerde in de jaren zeventig, hetgeen leidde tot gewelddadige acties.

Tegenwoordig wonen al meer dan vier generaties Molukkers in Nederland. Zij combineren op uiteenlopende manieren de Molukse en Nederlandse identiteit. Belangrijke onderdelen van het Molukse leven zijn het kerkelijk werk, onderwijs, sport, muziek, kunst en onderlinge zorg voor elkaar. In 2018 telde het CBS ruim 71.000 oorspronkelijke migranten, kinderen en kleinkinderen. Het huidige aantal ligt waarschijnlijk hoger. Zo werd een tijdelijk verblijf uiteindelijk een blijvend thuis, terwijl herinneringen aan het KNIL, de overtocht, de RMS en de Molukken binnen veel families betekenisvol blijven.

Papua's: Van Nederlands-Nieuw-Guinea/Indonesië naar Nederland

Papua's zijn de oorspronkelijke bewoners van Nieuw-Guinea en de omliggende eilanden. Het oostelijke deel van het eiland vormt de onafhankelijke staat Papua-Nieuw-Guinea. West-Papua staat onder Indonesisch bestuur. De Papuagemeenschap in Nederland bestaat hoofdzakelijk uit mensen uit West-Papoea en hun nakomelingen. Zij vormen geen homogene groep: West-Papoea kent veel volken, talen, regionale identiteiten en religieuze tradities.

Nederland claimde West-Nieuw-Guinea in 1828. Het koloniale bestuur bleef aanvankelijk beperkt tot kustgebieden, maar breidde zich later uit via bestuursposten, handel, zending, missie, onderwijs en gezondheidszorg. Naast dat de Nederlandse aanwezigheid voor maatschappelijke voorzieningen zorgde, betekende de Nederlandse overheersing ook culturele inmenging en machtsmisbruik. Papua's reageerden op uiteenlopende manieren op de Nederlandse aanwezigheid: zij namen elementen van het koloniale beleid over, pasten deze aan of verzetten zich ertegen. Een voorbeeld is de Koreri-beweging op Biak tussen 1938 en 1942.

Na de Indonesische onafhankelijkheid bleef West-Nieuw-Guinea in 1949 onder Nederlands bestuur. Indonesië beschouwde het gebied echter als onderdeel van zijn grondgebied. Nederland presenteerde zijn beleid in de jaren vijftig als voorbereiding op Papoeazelfbeschikking. Papua's kregen meer toegang tot onderwijs en werk bij onder meer het bestuur, de politie, kerken en in de gezondheidszorg. In 1961 werden het Papoea Vrijwilligers Korps en de Nieuw-Guinea Raad opgericht. Op 1 december 1961 werden de Morgenster-vlag en andere nationale symbolen ingevoerd. Voor veel Papua's werd dit een teken van politieke bewustwording en hoop op een eigen toekomst.

Onder internationale druk sloten Nederland en Indonesië op 15 augustus 1962 het Akkoord van New York. Nederland droeg het bestuur in oktober over aan de tijdelijke VN-autoriteit UNTEA, die het gebied op 1 mei 1963 aan Indonesië overdroeg. Papoea's hadden bij deze besluiten geen doorslaggevende stem. De *Act of Free Choice* van 1969, waaraan slechts een geselecteerde groep deelnam, wordt door veel historici niet als vrij en representatief beschouwd.

Rond de bestuursoverdracht kwamen enkele honderden Papua's naar Nederland. Onder hen waren studenten, ambtenaren, politiemensen, politici en activisten die vervolging of gevangenschap vreesden. In latere decennia volgden meer politieke vluchtelingen, activisten, studenten en gezinsleden van Papua's die al waren gemigreerd.

Papua's vestigden zich verspreid over Nederland, met kleine concentraties in onder meer Den Haag, Delft, Utrecht en Nieuwegein. Voor veel Papua's boden familienetwerken en kerkelijke, culturele en politieke organisaties steun. Muziek, zang, dans, kunst, eten en mondelinge familieverhalen waren belangrijk in het doorgeven van de Papua-identiteit. Voor een deel van de gemeenschap bleven de Morgenster-vlag, zelfbeschikking en mensenrechten belangrijke politieke thema's. In Nederland zijn verschillende (jongeren)organisaties die de vrijheidsstrijd steunen, zoals Free West-Papua Campaign (Nederland) en Stichting Hapin. In 2024 is Stichting Kenniscentrum Papoeahuis opgericht, een samenwerking van 10

organisaties die kennis delen, hulp bieden en bewustzijn en de geschiedenis van de Papua's in Nederland en daarbuiten levend houden.

Onder nieuwe generaties wordt de Papua en Nederlandse identiteit meer gemengd. Digitale archieven en oral-historyprojecten maken familiegeschiedenissen zichtbaar die lange tijd weinig aandacht kregen in Nederland. Er bestaat geen officiële telling van de gemeenschap. Een vaak genoemde, maar niet officieel vastgestelde, schatting ligt tussen 3.000 en 4.000 personen.

Chinezen uit Indonesië: van China, naar Nederlands-Indië/Indonesië, naar Nederland

Chinezen vestigden zich al vóór de Europese kolonisatie in de Indonesische archipel. Zij vormden geen homogene gemeenschap, maar verschilden naar herkomst, taal, beroep en maatschappelijke positie. Veel migranten waren afkomstig uit Zuid-China en behoorden tot groepen als de Hokkien, Hakka, Teochew en Kantonezen. Families die al generaties in Indonesië woonden, werden vaak Peranakan genoemd. Recentere migranten uit China en hun nakomelingen werden meestal aangeduid als totok.

Tijdens de VOC-periode en het latere koloniale bewind vervulden Chinezen een belangrijke rol in de handel, ambachten, landbouw, mijnbouw en belastinginning. Sommigen bereikten een invloedrijke positie als handelaar, ondernemer of bestuurder. Chinese officieren en raden, zoals de Kong Koan in Batavia, traden op als bemiddelaars tussen de Chinese bevolking en het koloniale gezag. Tegelijkertijd werden Chinezen juridisch als een afzonderlijke bevolkingsgroep behandeld. Zij vielen onder de groep 'Vreemde Oosterlingen', die binnen de hiërarchische koloniale structuur een middenpositie innam tussen de groep Nederlanders en (Indo-)Europeanen en de Indonesische bevolking. Het wijkenstelsel en passenstelsel beperkten hun bewegingsvrijheid. Hun positie was daardoor dubbelzinnig: zij waren economisch belangrijk, maar maatschappelijk en politiek kwetsbaar.

Binnen de Chinese gemeenschappen bestonden bovendien grote sociale verschillen. In West-Borneo organiseerden Chinese goudzoekers zich vanaf het einde van de achttiende eeuw in grotendeels zelfbesturende kongsis. Op Oost-Sumatra werkten vanaf de negentiende eeuw grote aantallen Chinese contractarbeiders onder zware omstandigheden op de plantages van Deli.

Na de Indonesische onafhankelijkheid bleef de maatschappelijke positie van Chinees-Indonesiërs onzeker. Zij werden regelmatig als buitenstaanders beschouwd. Tijdens het anticommunistische geweld van 1965-1966 werden zij bovendien vaak vereenzelvigd met China en het communisme. Vanaf 1967 beperkte het bewind van Soeharto het gebruik van Chinese namen en talen en werden Chinese culturele en religieuze uitingen onderdrukt.

De eerste Chinees-Indonesische studenten kwamen aan het einde van de negentiende eeuw naar Nederland. In 1911 richtten zij de studentenvereniging Chung Hwa Hui op. Grotere migratiebewegingen volgden na de Japanse bezetting, de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring van 1945 en de soevereiniteitsoverdracht van 1949.

Onzekerheid over nationaliteit, burgerschap, veiligheid, opleiding en werk vormde voor duizenden Chinezen uit Indonesië een reden om naar Nederland of andere landen te vertrekken. Het geweld van 1965-1966 en het assimilatiebeleid van Soeharto vanaf 1967 leidden tot verdere emigratie. Precieze migratiecijfers ontbreken, omdat Chinees-Indonesische migranten in Nederlandse statistieken meestal werden geregistreerd onder bredere categorieën, zoals Indisch, Indonesisch of Chinees. In Nederland moesten de migranten een nieuw bestaan opbouwen. Sommigen waren door Nederlandstalig onderwijs, familiebanden of studie al met Nederland verbonden. Familie-, studenten-, kerkelijke en beroepsnetwerken hielpen bij het vinden van huisvesting en werk. Een deel kwam terecht in de handel en het bedrijfsleven. Anderen vonden door hun opleiding werk in de geneeskunde, techniek, wetenschap en andere professionele sectoren. Ondanks hun maatschappelijke bijdrage bleef de Chinees-Indonesische gemeenschap lange tijd weinig zichtbaar.

Bijlage B. Vragenlijst

Introductie

Bedankt dat u deelneemt aan dit onderzoek! Dit onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met de Stichting Indisch Herinneringscentrum en ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum.

In dit onderzoek kijken we naar hoe mensen in Nederland denken over verschillende groepen in de samenleving. Deze ideeën ontstaan vaak door wat mensen zien, horen of meemaken in het dagelijks leven. Met uw antwoorden krijgen we meer inzicht in hoe mensen over elkaar denken. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 10 minuten.

Bij Kieskompas doen we onderzoek naar politieke en maatschappelijke onderwerpen. U mag zelf bepalen of u meedoet aan onze onderzoeken en u kunt op elk moment stoppen. Wanneer u meedoet aan onze onderzoeken, verwerken wij uw persoonsgegevens zorgvuldig en bewaren we deze voor maximaal vijftien jaar. Uw antwoorden worden alleen anoniem gebruikt. Wilt u meer weten over hoe Kieskompas met uw gegevens omgaat, klik dan hier.

- Ik heb bovenstaande informatie gelezen. Ik doe mee en geef toestemming voor het gebruik van mijn antwoorden.
- Ik geef geen toestemming voor het gebruik van mijn antwoorden en doe dus niet mee aan het onderzoek.

Demografische gegevens

De resultaten van dit onderzoek moeten een goed beeld geven van wat mensen in Nederland denken. Daarom beginnen we met een paar achtergrondvragen, zodat we de uitkomsten representatief kunnen maken.

- In welk jaar bent u geboren?
- Wat is uw geslacht?
- Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt?
- In welke provincie woont u?
- In welke gemeente woont u?
- Waar bent u zelf geboren?
- Waar is uw moeder geboren?
- Waar is uw vader geboren?
- Heeft u gestemd bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen op 29 oktober 2025?
- Op welke politieke partij heeft u gestemd bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen op 29 oktober 2025?

Introductie onderzoek

In het volgende onderdeel stellen we vragen over hoe er over verschillende groepen in de Nederlandse samenleving wordt gedacht.

Uw antwoorden worden vertrouwelijk verwerkt en niet op een manier gebruikt die tot u persoonlijk herleidbaar is. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het is niet nodig dat u het zelf eens bent met bepaalde eigenschappen of denkbeelden die in de samenleving bestaan. We zijn geïnteresseerd in uw persoonlijke mening en eerste indruk. Daarbij kan het gaan om uw eigen ideeën, maar ook om beelden of associaties die u kent uit de samenleving.

U krijgt straks foto's te zien van vijf vrouwen en vijf mannen die tot verschillende groepen in de Nederlandse samenleving behoren. Bij elke foto vragen we welke eigenschappen u met deze persoon of groep associeert en tot welke groep u denkt dat deze persoon behoort.

Welke eigenschappen of karakteristieken komen er in u op als u denkt aan een vrouw uit deze groep? [Open vraag]

In hoeverre ziet u een vrouw uit deze groep als

- Vriendelijk
- Betrouwbaar
- Intelligent
- Assertief
- Hardwerkend
- Gehoorzaam
- Zuinig

Antwoordopties: Helemaal niet, een beetje, redelijk, behoorlijk, heel erg

AI portretten - Javaans-Surinaams

AI portretten - Chinees-Surinaams

AI portretten – Moluks

AI portretten – Hindostaans

AI portretten – Referentiegroep

Groepen verwachting

Tot welke culturele of etnische groep(en) denkt u dat deze vrouw behoort? [deelnemers krijgen hierbij alle foto's te zien die zij eerder hebben gezien]

Meerdere antwoorden mogelijk

- Javaans-Surinaams
- Chinees-Surinaams
- Hindostaans-Surinaams
- Indisch
- Moluks

- Nederlands
- Turks
- Marokkaans
- Chinees
- Indonesisch
- Indiaas
- Afrikaans
- Zuid-Amerikaans
- Caribisch
- Anders, namelijk …

Bekendheid

1. In hoeverre bent u bekend met de volgende groepen?
2. In hoeverre weet u iets van de geschiedenis en/of cultuur van de volgende groepen?
3. Heeft u persoonlijk contact met mensen uit een of meer van de onderstaande groepen? (Denk hierbij aan bijvoorbeeld familieleden, vrienden, kennissen of collega's)
4. In hoeverre denkt u dat de cultuur van de volgende groepen verschilt van de cultuur die in Nederland als 'Nederlands' wordt gezien?
5. In hoeverre denkt u dat het koloniale verleden invloed heeft op hoe mensen (in Nederland) naar deze groepen kijken?

Groepen:

- Javaans-Surinaams
- Chinees-Surinaams
- Hindostaans-Surinaams
- Indisch
- Moluks

Antwoordopties: Helemaal niet, een beetje, redelijk, behoorlijk, heel erg
Antwoordopties: Nooit, zelden, soms, vaak, heel vaak

Afsluiting

Wilt u vaker deelnemen aan onderzoek van Kieskompas?

Bij Kieskompas doen we onderzoek naar politieke en maatschappelijke onderwerpen. U mag zelf bepalen of u meedoet aan onze onderzoeken en u kunt op elk moment stoppen. Wanneer u meedoet aan onze onderzoeken, verwerken wij uw persoonsgegevens zorgvuldig en bewaren we deze voor maximaal vijftien jaar. Uw antwoorden worden alleen anoniem gebruikt. Wilt u meer weten over hoe Kieskompas met uw gegevens omgaat, klik dan hier.

- Ja, ik wil vaker deelnemen aan onderzoeken
- Nee, ik wil niet vaker deelnemen aan onderzoeken

Bedankt voor uw tijd en deelname aan dit onderzoek.

Over het onderzoek

In deze vragenlijst hebben we vragen gesteld over hoe mensen denken over verschillende groepen in Nederland. Sommige vragen konden mogelijk ongemakkelijk of confronterend aanvoelen. Het doel van dit

onderzoek is niet om ideeën over deze groepen te bevestigen, maar juist om beter inzicht te krijgen in hoe ze ontstaan.

De afbeeldingen die u in deze vragenlijst heeft beoordeeld, zijn met behulp van kunstmatige intelligentie (AI) gegenereerd en tonen geen echte personen. We hebben kenmerken zoals gezichtsuitdrukking, leeftijd, kleding en achtergrond zoveel mogelijk gelijk gehouden, zodat verschillen in antwoorden minder worden beïnvloed door individuele kenmerken van afgebeelde personen.

Meer informatie over onderzoeksproject vindt u op de projectpagina. Het eindrapport wordt naar verwachting eind oktober gepubliceerd en zal daar ook beschikbaar zijn.

Mocht u behoefte hebben aan verdere informatie of ondersteuning rondom discriminatie naar aanleiding van het invullen van deze vragenlijst, dan kun u terecht bij het landelijke meldpunt discriminatiezaken. Indien nodig kunt u ook contact opnemen met uw huisarts. Heeft u nog vragen over dit onderzoek? Neem dan contact op met onderzoeker [naam/email].

Opmerkingen of suggesties?

Heeft u nog opmerkingen, suggesties of gedachten die u met de onderzoekers wilt delen? Dan kunt u die hieronder invullen. [Open vraag]

Heel veel dank voor uw deelname! Uw antwoorden zijn verstuurd.

Bijlage C. Statistieken Vragenlijst

Tabel A. Demografische kenmerken van de steekproef (n=499)

Kenmerk	Categorie	n (%)
Leeftijd	18–34 jaar	79 (15.8)
	35–49 jaar	106 (21.2)
	50–64 jaar	182 (36.4)
	65 jaar en ouder	133 (26.6)
Gender	Man	273 (54.6)
	Vrouw	227 (45.4)
Opleidingsniveau	Theoretisch opgeleid	225 (45)
	Praktisch opgeleid	275 (55)
Regionale spreiding	Nielsen I – 3 grote steden	52 (10.4)
	Nielsen II – Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht	147 (29.4)
	Nielsen III – Drenthe, Friesland, Groningen	49 (9.8)
	Nielsen IV – Overijssel, Gelderland, Flevoland	121 (24.2)
	Nielsen V – Zeeland, Noord-Brabant, Limburg	109 (21.8)
	Nielsen VI – randgemeenten 3 grote steden	22 (4.4)
Stemgedrag verkiezingen 2025	D66	94 (18.8)
	GroenLinks-PvdA	80 (16)
	VVD	63 (12.6)
	PVV	58 (11.6)
	CDA	47 (9.4)
	Ja21	33 (6.6)
	Overige partijen	125 (25)
Migratieachtergrond	Geen migratieachtergrond	411 (82.4)
	Wel migratieachtergrond	88 (17.6)
Zelfidentificatie	Nederlandse meerderheidsgroep	429 (85.9)
	Postkoloniale onderzoeksgroepen	30 (6)
	Buiten-Europese migratieachtergrond	21 (4.2)

Tabel B. Gemiddelde scores (M en SD), t-waarden, vrijheidsgraden (df) en FDR-gecorrigeerde p-waarden voor de verschillen tussen de onderzochte postkoloniale groepen en de Nederlandse referentiegroep.

Groep	Eigenschap	M (SD)	NL M (SD)	*t*	*df*	pFDR
A vrouw	Vriendelijk	3.35 (0.99)	3.51 (0.89)	-2.999	468	.006
A man	Vriendelijk	3.35 (0.95)	3.17 (0.84)	3.536	474	.001
B vrouw	Vriendelijk	3.70 (0.89)	3.53 (0.89)	3.388	468	.002
B man	Vriendelijk	3.57 (0.86)	3.17 (0.84)	8.573	468	< .001
C vrouw	Vriendelijk	3.51 (0.92)	3.53 (0.88)	-0.394	482	.719
C man	Vriendelijk	3.21 (0.96)	3.17 (0.84)	0.793	477	.489
D vrouw	Vriendelijk	3.65 (0.94)	3.53 (0.89)	2.209	480	.048
D man	Vriendelijk	3.27 (1.00)	3.18 (0.85)	1.752	466	.125
A vrouw	Betrouwbaar	3.43 (0.91)	3.54 (0.77)	-2.183	467	.050
A man	Betrouwbaar	3.22 (0.89)	3.29 (0.83)	-1.450	476	.212
B vrouw	Betrouwbaar	3.57 (0.84)	3.54 (0.78)	0.560	469	.632
B man	Betrouwbaar	3.44 (0.78)	3.29 (0.83)	3.545	475	.001
C vrouw	Betrouwbaar	3.59 (0.85)	3.55 (0.78)	1.020	478	.367
C man	Betrouwbaar	3.34 (0.83)	3.29 (0.83)	1.187	480	.300
D vrouw	Betrouwbaar	3.48 (0.84)	3.54 (0.78)	-1.286	481	.265
D man	Betrouwbaar	3.24 (0.93)	3.31 (0.83)	-1.209	467	.296
A vrouw	Intelligent	3.32 (0.89)	3.61 (0.77)	-6.301	468	< .001
A man	Intelligent	3.43 (0.81)	3.44 (0.74)	-0.266	476	.790
B vrouw	Intelligent	3.33 (0.75)	3.62 (0.76)	-7.713	465	< .001
B man	Intelligent	3.51 (0.77)	3.44 (0.74)	1.918	476	.092
C vrouw	Intelligent	3.59 (0.89)	3.62 (0.76)	-0.627	482	.595
C man	Intelligent	3.43 (0.79)	3.44 (0.74)	-0.338	480	.749
D vrouw	Intelligent	3.42 (0.80)	3.61 (0.76)	-4.604	478	< .001

D man	Intelligent	3.23 (0.81)	3.44 (0.74)	-5.017	469	< .001
A vrouw	Assertief	3.14 (0.95)	3.52 (0.88)	-7.136	466	< .001
A man	Assertief	3.35 (0.86)	3.56 (0.94)	-4.205	477	.000
B vrouw	Assertief	2.96 (0.91)	3.53 (0.90)	-10.520	465	< .001
B man	Assertief	2.99 (0.85)	3.56 (0.94)	-10.595	475	< .001
C vrouw	Assertief	3.20 (0.95)	3.53 (0.89)	-5.897	479	< .001
C man	Assertief	3.01 (0.95)	3.56 (0.94)	-10.087	480	< .001
D vrouw	Assertief	3.31 (0.87)	3.53 (0.89)	-4.903	480	< .001
D man	Assertief	3.18 (0.88)	3.55 (0.95)	-7.099	469	< .001
A vrouw	Hardwerkend	3.56 (0.94)	3.43 (0.80)	2.597	462	.019
A man	Hardwerkend	3.50 (0.84)	3.48 (0.79)	0.464	476	.679
B vrouw	Hardwerkend	3.69 (0.85)	3.44 (0.80)	5.413	465	< .001
B man	Hardwerkend	3.75 (0.84)	3.46 (0.78)	6.299	475	< .001
C vrouw	Hardwerkend	3.82 (0.85)	3.47 (0.82)	8.034	474	< .001
C man	Hardwerkend	3.88 (0.90)	3.46 (0.79)	9.178	475	< .001
D vrouw	Hardwerkend	3.55 (0.87)	3.47 (0.82)	1.850	475	.104
D man	Hardwerkend	3.43 (0.91)	3.45 (0.77)	-0.532	469	.641
A vrouw	Gehoorzaam	3.16 (0.86)	2.99 (0.89)	3.520	466	.001
A man	Gehoorzaam	2.99 (0.87)	2.91 (0.95)	1.645	475	.152
B vrouw	Gehoorzaam	3.38 (0.88)	2.99 (0.90)	7.213	468	< .001
B man	Gehoorzaam	3.23 (0.79)	2.90 (0.94)	6.355	475	< .001
C vrouw	Gehoorzaam	3.30 (0.90)	3.01 (0.91)	5.391	481	< .001
C man	Gehoorzaam	3.34 (0.87)	2.90 (0.95)	8.242	479	< .001
D vrouw	Gehoorzaam	3.07 (0.84)	3.02 (0.90)	1.110	478	.333
D man	Gehoorzaam	3.02 (0.87)	2.90 (0.95)	2.356	467	.035
A vrouw	Zuinig	3.04 (0.88)	3.10 (0.93)	-1.075	465	.344
A man	Zuinig	2.96 (0.88)	3.01 (0.96)	-0.877	475	.444

B vrouw	Zuinig	3.18 (0.87)	3.11 (0.94)	1.340	468	.253
B man	Zuinig	3.13 (0.88)	3.00 (0.96)	2.435	469	.029
C vrouw	Zuinig	3.18 (0.86)	3.11 (0.93)	1.475	480	.208
C man	Zuinig	3.32 (0.88)	3.23 (0.83)	1.320	213	.257
D vrouw	Zuinig	2.98 (0.91)	3.11 (0.93)	-2.345	478	.035
D man	Zuinig	2.86 (0.89)	3.02 (0.95)	-3.064	465	.005

Noot. Portret A = Hindostaans-Surinaamse achtergrond; portret B = Javaans-Surinaamse achtergrond; portret C = Chinees-Surinaamse achtergrond; portret D = Molukse achtergrond.

Tabel C. Gemiddelden en standaarddeviaties per postkoloniale groep en resultaten van ANOVA variantieanalyses voor bekendheid, kennis, contact, cultuurverschil en doorwerking

Factor	Hindosta-ans	Javaans	Chinees	Moluks	Indisch	F	df	p	η^2p
Bekendheid	1.80 (.96)	1.67 (.82)	1.57 (.81)	2.08 (1.07)	2.40 (1.16)	106.77	2.73, 1255.43	< .001	.188
Kennis	1,79 (.99)	1,80 (.97)	1.64 (.92)	2.28 (1.12)	2.37 (1.26)	118.53	2.58, 1171.80	< .001	.207
Contact	1.94 (1.03)	1.85 (.89)	1.74 (.88)	2.15 (1.09)	2.40 (1.17)	60.78	3.08, 1400.08	< .001	.118
Cultuur-verschil	3.24 (.98)	3.10 (.94)	3.26 (.95)	3.23 (1.04)	3.16 (.98)	5.6	2.55, 1146.30	.002	.012
Doorwerking	2.55 (1.21)	2.70 (1.26)	2.48 (1.21)	3.04 (1.41)	2.73 (1.37)	74.12	2.71, 1212.25	<.001	.142

Noot. Bonferroni-gecorrigeerd, p < .05.

Tabel D. Correlaties tussen bekendheid, kennis van geschiedenis en cultuur, persoonlijk contact, ervaren cultuurverschillen en de ervaren invloed van het koloniale verleden.

Variabele	1	2	3	4	5
1. Bekendheid	—				
2. Kennis geschiedenis/cultuur	.68***	—			
3. Contact	.61***	.51***	—		
4. Cultuurverschil	-.10*	-.11*	-.10*	—	
5. Invloed koloniaal verleden	.32***	.26***	.27***	.01	—

**p < .05, **p < .01, ***p < .001. Noot. De samengestelde variabelen hadden een goede tot zeer goede interne consistentie: bekendheid (α = .83), kennis van geschiedenis en cultuur (α = .90), contact (α = .83), waargenomen cultuurverschil (α = .91) en invloed van het koloniale verleden (α = .96).*

Tabel E. Demografische kenmerken van de uitvallers (n=424).

Kenmerk	Categorie	n (%)
Leeftijd	18–34 jaar	104 (24.5)
	35–49 jaar	93 (21.9)
	50–64 jaar	117 (27.6)
	65 jaar en ouder	110 (25.9)
Gender	Man	236 (55.7)
	Vrouw	188 (44.3)
Opleidingsniveau	Praktisch opgeleid	82 (19.3)
	Middelbaar opgeleid	148 (34.9)
	Theoretisch opgeleid	194 (45.8)
Nielsen-regio	Nielsen I (3 grote steden + randgemeenten)	61 (14.5)
	Nielsen II (NH, ZH, UTR)	135 (32.1)
	Nielsen III (DR, FR, GR)	43 (10.2)
	Nielsen IV (OIJ, GLD, FL)	86 (20.4)
	Nielsen V (ZL, NB, LIM)	96 (22.8)
	Ontbrekend	3 (0.7)
Stemgedrag	GroenLinks-PvdA	86 (20.3)
	D66	66 (15.6)
	PVV	40 (9.4)
	VVD	34 (8.0)

	CDA	33 (7.8)
	Overig	143 (33.7)
Migratieachtergrond	Geen migratieachtergrond	358 (84.4)
	Wel migratieachtergrond	66 (15.6)